

2020-08

jaargang 51
nummer 08
oktober 2020

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

De Vrijdenker

Sinds 1856

IN DIT NUMMER ONDER MEER

Slavernij	Taaltvrijheid
Zeven 'atheïstische argumenten'	De Schepper van de Dageraad
Over het verwijderen van standbeelden	Afscheid van een omstreden kardinaal

De Haagse Verlichtingsborrel

is een maandelijks feestje over helder denken, de moraal en het goede leven. Voor vrijdenkers, atheïsten, humanisten, sceptici en andere belangstellenden.

Café Van Beek, Turfmarkt 6, 2511 CA Den Haag
elke tweede maandag van de maand
20:00-22:00 u., inloop vanaf 19:30 u.
kosten € 3,00
drankjes voor eigen rekening

Kijk altijd op de website
<http://verlichtingsborrel.org>
voor de actuele informatie

Contact: redactie@verlichtingsborrel.org

Bezoek onze
website
devrijegedachte.nl

Bezoek onze
Facebook-pagina
De Vrije Gedachte

COVER

Voor: Foto van Cottonbro op Pexels
Achter: Foto van Quang Nguyen Vinh op Pexels

De Vrijdenker

jaargang 51 • nummer 08 • oktober 2020

INHOUD

Titel	Auteur(s)	Pag.
Colofon De Vrijdenker/Informatie De Vrije Gedachte	<i>Redactie/Bestuur</i>	2
Voorwoord	<i>Sicco Polders</i>	3
Zeven 'atheïstische argumenten'	<i>René van Elst</i>	4
Over het verwijderen van standbeelden	<i>Sicco Polders</i>	9
Afscheid van een omstreden kardinaal	<i>Thomas Spickmann</i>	11
Junghuhn's boek <i>Licht en schaduwbeelden</i>	<i>Gérard Grubben</i>	13
Crypto-gelovigen kom te voorschijn! (1)	<i>Anton Mullink</i>	15
Ons orgaan van 100 jaar geleden, 10 oktober 1920	<i>J. van Loo</i>	(17)
Acht redenen waarom naar de hel gaan geweldig zal zijn	<i>Hemant Mehta</i>	22
Taalvrijheid	<i>Anton van Hooff</i>	24
Discussie aan de afgrond	<i>Floris van den Berg</i>	26
Met de DSM in de hand	<i>Maarten Gorter</i>	29
De Schepper van De Dageraad	<i>René van Elst</i>	30
Verslag jaarvergadering 2020 De Vrije Gedachte	<i>Jaap van Dijk</i>	32
Aanval met verweer (6, laatste deel)	<i>P. van Dorp / H. Schutjes</i>	33
Terzijde: Slavernij	<i>Sicco Polders</i>	35
De auteurs van dit nummer/Aanwijzingen voor auteurs	<i>Redactie</i>	36

COLOFON De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar
verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de
vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte.

Redactie:

René van Elst – eindredacteur
Raymond van Es
Maarten Gorter – coördinator
Anton van Hooff
Sicco Polders – hoofdredacteur
Thomas Spickmann

Opmaak:

Jaap van Dijk

Postadres:

De Vrije Gedachte,
Kerkstraat 64A, 1687 AS Wognum
tel. 06-18295049

E-mail: redactie@devrijegedachte.nl

Website: devrijegedachte.nl

IBAN: NL15INGB0000274551

(Leden- en) abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Postadres: Heetakker 59, 3762 AZ Soest
tel. 085 401 6874

Kosten (ingegaan 2018):

- Lidmaatschap met abonnement € 62,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 30,— p.j.
- Abonnement € 36,— p.j.
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar)
met abonnement € 30,— p.j.
Zie ook de aanbieding onderaan!
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op
het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b.
digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

Disclaimer:

*De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door
auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of
gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven.
De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de
verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.*

INFORMATIE De Vrije Gedachte

**De vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte**
is opgericht in 1856
onder de naam **De Dageraad.**

Bestuur:

Stanley Bakker – voorzitter
Jaap van Dijk – secretaris
Jacques Honkoop – penningmeester / vice-voorzitter
Leon Houtzager
Fabian van Langevelde

Dik Kruithof (oud-bestuurslid) - Jacques Honkoop - Leon Korteweg
(oud-bestuurslid) - Fabian van Langevelde - Stanley Bakker

Postadres:

De Vrije Gedachte,
Kerkstraat 64A, 1687 AS Wognum
tel. 06-18295049

E-mail: info@devrijegedachte.nl

IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Lidmaatschap / abonnement De Vrijdenker:

Zie het nevenstaand Colofon van dit blad.

Internet:

- *Website:*
devrijegedachte.nl
- *YouTube-kanaal:* www.youtube.com/channel/UCGBnWeBAI4MF2n9OnyQqzLw
- *Facebook-pagina:*
<https://www.facebook.com/DeVrijeGedachte>

VOORDEELAANBIEDING VOOR JONGEREN

Ben je atheïst (of denk je erover om het te worden) en jonger dan 25 jaar, profiteer dan van ons aanbod.
Als je je aanmeldt als nieuw lid dan krijg je een heel jaar lang 50% korting op De Vrijdenker. Je betaalt dan dus geen
€ 30,- maar slechts € 15,- voor 10 nummers!
Meld je aan op de site www.devrijegedachte.nl of via info@devrijegedachte.nl en vergeet niet je geboortedatum te
vermelden.

Voorwoord

In deze uitgave van *De Vrijdenker* het eerste van een reeks artikelen van Anton Mullink, die hoopt dat hij eraan bijdraagt dat alle gelovigen die diep in hun hart ongelovig zijn, uit de kast komen. Dat zou “de wereld een stuk redelijker, menselijker en vreedzamer maken”. Een wereld die volgens Floris van den Berg “aan de rand van een ongekende mondiale ecologische afgrond” staat. Van den Berg reageert nog snel voor de ecologische ineenstorting op de recensie van zijn boek *Finissage* door Enno Nuy.

Thomas Spickmann laat zijn licht schijnen over de onlangs overleden kardinaal Simonis, alles behalve een vrijdenker, en René van Elst kijkt kritisch naar de zogenaamde atheïstische argumenten genoemd door de Vlaamse theoloog Ignace Demaerel.

Verder is er aandacht van onder anderen Gérard Grubben voor Franz Wilhelm Junghuhn, de initiatiefnemer en naamgever van het tijdschrift *De Dageraad*, de voorloper van *De Vrijdenker*. Dit artikel leidde tot discussie op de redactie: moest het woord ‘negerin’ dat Junghuhn gebruikte nu wel of niet worden aangepast? Redacteur Anton van Hooff is er stellig over: woorden veranderen verandert de betekenis en de context, en “als de gevoeligheid van de ander het criterium van mijn woordkeuze zou moeten zijn, is het hek van de dam”. Want iedereen is wel ergens gevoelig over, ook een wit iemand kan beledigd zijn door de aanduiding ‘wit’. Taalvrijheid dus en geen politiek correcte censuur. Wat de redactie heeft besloten kunt u zelf lezen, maar ik vermoed dat het laatste woord er nog niet over is gesproken.

Als extra'tje vindt u in het midden van dit blad een reproductie van onze complete editie - een krant van vier pagina's - van precies honderd jaar geleden, gevonden in het digitale archief waarover Jaap van Dijk onder meer schrijft op pag. 32.

Zoals u op die pagina kunt lezen en ook kunt zien in de kolommen hiernaast, is Jaap van Dijk nu niet alleen meer onze opmaker, maar ook de secretaris van de vereniging. U heeft hem leren kennen uit zijn artikel in *De Vrijdenker* 2020-06, pag. 13. Wij van de redactie wensen hem veel succes!

Sicco Polders - hoofdredacteur

Oproep: herinneringen aan Anton Constandse

In 1999 stelde ik met Rudolf de Jong en Pieter Edelman de bundel *Anton Constandse. Leven tegen de stroom in* samen. Aanleiding was de 100ste geboortedag van Constandse. De bundel kwam tot stand door samenwerking tussen Papieren Tijger en Het Humanistisch Archief.

Hoewel de bundel veel positieve recensies opleverde was een algemeen geluid dat het boek interessante bijdragen kende, maar dat het helaas geen biografie was van deze belangrijke ‘journalist, hervormer, anarchist, humanist en vrijdenker’.

Welnu, als zojuist gepensioneerd heb ik besloten om een wetenschappelijke biografie van Anton Constandse bij de Universiteit voor Humanistiek te gaan schrijven. Dat wordt een pittige klus als men weet dat Constandse vele boeken, brochures en duizenden artikelen schreef en dat zijn archief 6.5 m lang is.

De informatie die ik nu zoek zijn persoonlijke herinneringen van mensen aan hem. Dat kan op papier, telefonisch of middels een interview.

Bert Gasenbeek, historicus van vrijdenken en humanisme. bg@uvh.nl 06-22759878

Prijs voor beste artikel 2020

Vrijdenken doen we niet alleen. Zonder structurele dialoog geen kritisch denken, geen structureel denken zonder kritische dialoog. Wij roepen u op mee te praten en te denken door middel van het geschreven woord. Heeft u zich geërgerd aan of verwonderd over iets; of zit u iets dwars en wilt u er vanaf: klim in de ‘pen’.

Schrijf een artikel dat des vrijdenkers is en verbaas ons met uw inzichten. Het beste artikel van 2020 wordt beloond met een eervolle vermelding, eeuwige roem en een waardebon van € 100,-. Voor de goede orde: de redacteurs komen niet voor de prijs in aanmerking.

Stuur uw bijdrage naar de redactie via het e-mailadres: redactie@devrijgedachte.nl

Zeven 'atheïstische argumenten'

René van Elst

In het septembernummer van ons blad gaf ik commentaar op een aantal passages uit het boek *Mag God nog God zijn?* van de Brusselse protestantse theoloog Ignace Demaerel. Ik constateerde daarin dat Demaerel een onjuist beeld geeft van wat atheïsme inhoudt. Volgens hem is een atheïst iemand die een godsbeeld heeft en dat afwijst. Wat daar mis mee is, beschouw ik als voldoende behandeld in september: atheïsten ontkennen wegens gebrek aan bewijs het bestaan van alle bovennatuurlijke wezens en wijzen dus alle godsbeelden af, die hen door theïsten voorgeschoteld worden.

Ik stel voor dat we nu kritisch kijken naar de woorden die Demaerel wijdt aan een zevental (groepen van) argumenten, die volgens hem door atheïsten ten gunste van het atheïsme worden gehanteerd. Hij vindt dat atheïsten de intellectuele plicht hebben om hun (argumenten tegen een) godsbeeld kritisch te onderzoeken en constant bij te schaven (p. 137); hij vindt ook dat gelovigen er goed aan doen om naar zulke argumenten te luisteren en er een eerlijk antwoord op te geven, *“het helpt in ieder geval om de zwakheden en inconsistenties uit hun eigen godsbeeld te halen.”* (p. 138) Als dit zo zou zijn, moeten wij niet meer met gelovigen in discussie gaan, want dan zullen zij alleen maar versterkt worden in hun geloof...

Zelf noem ik een argument atheïstisch, als het een redenering is die moet aantonen, dat het geloof in het bestaan van God of goden ongegrond is. Dat bijvoorbeeld christenen in de loop van de geschiedenis in afwijking van het vijfde gebod veel mensen om zeep hebben geholpen, beschouw ik niet als een atheïstisch argument; het is de kritische constatering dat zelfs wat men heilig gelooft niet altijd bepalend is voor het gedrag.

1. God en de natuurwetten

Het eerste – beweerd atheïstische – argument heb ik in

het niet dichterlijk bedoeld is – een soort vergoddelijking of personificatie van de natuurwetten, die al evenmin past in het atheïstisch wereldbeeld. De natuurwetten zijn niet uitgevaardigd en worden niet gehandhaafd; het zijn door mensen in de natuur ontdekte patronen van vaste verhoudingen, regelmaat en oorzaak en gevolg.

“(Want) de natuurwetten die de materiële wereld beheersen zijn zélf niet materieel: zij moeten al vóór de materie zelf bestaan hebben, en waar komen zij dan vandaan? Hoe kan je hun bestaan verklaren zonder het veronderstellen van geestelijke realiteiten en intelligentie?” (p. 140) vraagt Demaerel, uitgaande van zijn naïeve idee dat de natuurwetten een soort (ongeschreven) *voorschriften* zijn. Die moeten wel bedacht zijn, denkt hij. Maar natuurlijk is niet door ‘iemand’ bepaald hoe de materie zich ‘moest’ gedragen vóórdat er materie was. Hoe de materie zich gedraagt, is een onderdeel van de eigenschappen die zij van nature heeft. Hoe zij aan die eigenschappen gekomen is – te denken valt hierbij aan een soort overkoepelende natuurwetten – weten wij gewoon niet en daar kunnen atheïsten best mee leven. Dat geestelijke realiteiten en intelligentie er aan te pas gekomen zouden zijn: geestelijke ‘realiteiten’ zijn een oeroud product van de menselijke verbeelding en intelligentie is een vermogen tot informatieverwerking dat in de loop van de evolutie bij organismen is ontstaan in de ‘strijd om het bestaan’. Intelligentie die niet in een organisme huist, bestaat alleen in de fantasie van mensen die zich niet storen aan wat simpele waarneming ons leert.

Inderdaad kunnen atheïsten, zoals Demaerel zegt *“God niet zien als een géestelijk Wezen dat boven de natuurwetten en categorieën van tijd en ruimte staat en 100% vrij is.”* Inderdaad kunnen wij dat wezen niet zien, omdat het zich niet manifesteert. Buiten de werkelijkheid staande wezens kunnen zich ook niet manifesteren. Dat er natuurwetten zijn, betekent niet dat ze ‘overtreden’ kunnen worden. Geloven dat er wezens zouden zijn, die zich niet aan de natuurwetten hoeven storen, is net zoiets als geloven in de mogelijkheid van tovenarij; het is magisch denken.

“Maar een consequent materialistisch wereldbeeld is contradictorisch en ondergraaft zichzelf.”

Op het materialisme kom ik terug aan het slot van punt 3.

Het ontstaan van alles wordt niet (beter) verklaard door er een geestelijk wezen aan vooraf te laten gaan, want hoe zou dat zomaar bestaan? Is het ontstaan in een soort geestelijke evolutie? En hoe kan het intelligent zijn terwijl het uit niets bestaat en er verder ook niets is, niets om waar te nemen en niets om mee te communiceren? En hoe kan een onstoffelijke intelligentie iets scheppen, en dan ook nog uit niets? Dat wij op basis van concrete waarnemingen ervan uitgaan dat de Oerknal heeft plaatsgevonden en dat wij toegeven dat wij niet weten waar die uit voortgekomen is, is een veel betere uitgangspositie. Het is een rationele positie, gebaseerd op astronomische en natuurkundige kennis, waar niets bijgefantaseerd is.

september al genoemd: *“De natuur wordt geregeerd door fysische wetten, dus kan God daar niet tussen komen.”* (p. 138)

Ik beweer dat dit geen atheïstisch argument is, omdat een atheïst logischerwijze geen uitspraken kan doen over wat een niet bestaande godheid wel of niet kan. Dat de natuur *“geregeerd wordt door fysische wetten”* is – als

Een denkende atheïst zal nooit zeggen dat God *“in de natuurlijke wereld zit en aan deze wetten onderworpen is.”* (p. 138/139). God wordt niet waargenomen in de natuurlijke wereld, dus voor zo'n uitspraak is er geen grond.

“De grote godsdiensten daarentegen leren juist dat God eerst en vooral een gééstelijk wezen is en in een gans andere dimensie thuishoort,” (p. 139) aldus Demaerel. Aan wat die grote godsdiensten leren, hebben wij om diverse redenen – deels al genoemd, deels nog volgend – geen boodschap. Dat veel mensen iets geloven, maakt het nog niet waar. Dat een boek over God of goden ‘heilig’ genoemd wordt is ook geen garantiezegel voor het waarheidsgehalte.

2. Wetenschap maakt God overbodig

Het volgende beweerd atheïstische argument luidt *“De wetenschap ontrafelt langzaamaan alle geheimen van de natuur, zodat ooit zal blijken dat er helemaal geen God nodig is om de wereld te verklaren.”* Demaerel voegt hieraan toe *“Dit argument richt zich tegen het beeld van ‘God als gaatjesvuller van het heelal’.”* Hij doelt hiermee op de ‘God of the gaps’ die door theïsten wordt opgevoerd als antwoord op vragen waar de wetenschap geen (duidelijk) antwoord op heeft, zoals de vraag naar het ontstaan van leven op Aarde.

“Atheïsten geloven dat op een ‘mooie’ dag de wetenschap het allerlaatste geheim zal ontdekken, waardoor zal blijken dat God helemaal geen rol gespeeld heeft.” aldus Demaerel.

Ook dit kan ik niet als een atheïstisch argument zien. Ik zou er zelf nooit mee komen. De wetenschap ontrafelt inderdaad steeds meer geheimen van de natuur, maar... er duiken steeds nieuwe op, zoals Demaerel ook zegt op p. 140. En natuurlijk is er geen romantisch of sprookjesachtig ‘allerlaatste geheim’. We zijn het er trouwens toch wel over eens dat het niet bestaan van God niet bewezen kan worden, dus ook niet langs deze weg zonder einde. Intussen staat vast, dat de wetenschap allerlei geloofswaarheden heeft ontkracht. De astronomie, de geologie, de biologie en de natuurkunde hebben de mens geleerd waar hij staat in het heelal, in de geschiedenis van de wereld, en in de natuur. De godsdiensten hadden en hebben daar niets zinnigs over te melden. Het niet bestaan van God of goden is daarmee niet bewezen, maar wel is

duidelijk geworden dat allerlei verhalen die aan hem/haar/hen zijn opgehangen, niet anders dan oude verhalen zijn. En als we ons even beperken tot het christendom: kritisch bijbelonderzoek wijst voor grote delen van de Schrift in dezelfde richting.

“geloven dat de wetenschap op een dag alle antwoorden zal geven, is ook een gelóóf!” zegt Demaerel. In plaats van met “geloven dat” had hij de zin ook kunnen beginnen met “denken dat” of met “er op vertrouwen dat”. Dan is er geen reden om te spreken over een geloof. Met een geloof in bovennatuurlijke machten is het ook niet te vergelijken; het is niet meer dan een verwachting of voorspelling of extrapolatie. Maar welk denkend mens koestert zo'n verwachting? *“Dat de wetenschap op een dag alle antwoorden zal geven”* is gewoon een dom idee, dat hier ten onrechte als een stukje atheïstisch credo wordt opgevoerd.

3. God is niet te zien

Zoals ik het zie, zijn de beide voorgaande ‘argumenten’ geen serieuze atheïstische argumenten en worden ze ten onrechte door Demaerel aan atheïsten toegeschreven. Overigens kan ik niet uitsluiten dat ze ooit eens door een atheïst zijn aangevoerd...

Het derde argument snijdt meer hout, iets vergelijkbaars heb ik hierboven zelf al aangevoerd. Maar het vereist nuancering. Het argument luidt volgens Demaerel: *“Ik geloof enkel in wat ik zie, en aangezien je God niet kan zien noch bewijzen, bestaat Hij niet.”* (p. 142) Mijn genuanceerdere versie luidt: ‘Aangezien het bestaan van God, zoals gepresenteerd door de heer Demaerel, onbewezen, onbewijsbaar, onwaarneembaar en onwaarschijnlijk, om niet te zeggen onmogelijk, is, zie ik geen reden om in zijn bestaan te geloven. Ik ga er dus van uit dat hij niet bestaat.’

De onbewezenheid, onbewijsbaarheid en onwaarneembaarheid behoeven geen betoog; de onwaarschijnlijkheid is reeds bij de behandeling van het eerste argument aan de orde gekomen. Bij de mogelijkheid van het bestaan van zo'n wezen heb ik daar ook al de nodige vraagtekens gezet.

Demaerel zegt terecht dat het feit dat je iets niet kan zien, geen bewijs is dat het niet bestaat. Maar hij wil het per se *geloven* noemen als je aanvaardt dat iets bestaat terwijl je het niet kunt zien, zoals zwaartekracht of liefde. Alsof het een geloof is als je bijvoorbeeld weet dat er elektronen bestaan. Uiteraard zegt hij dit met de bedoeling om *geloven* in hogere machten als een soortgelijke vorm van kennis en dus heel normaal en gezond voor te stellen.

Waar ik het hardst over struikel, is de volgende passage *“In een consequent materialistisch wereldbeeld is er uiteraard geen enkele plaats voor een God. Maar daarbinnen is ook geen plaats voor filosofie of psychologie, kunst en moraal, emoties of passies, zelfs niet voor ideeën en theorieën. Dit geldt dus ook voor wetenschappelijke theorieën of voor de filosofie van het materialisme zelf: deze visie spreekt zichzelf dus tegen.”* Het absurde hiervan is evident; al die dingen bestaan voor en bij atheïsten/materialisten net zo goed als voor theïsten/idealisten. Demaerel bedoelt waarschijnlijk dat materialisten het *bestaan* van die dingen zouden moeten ontkennen, vanuit de idee dat enkel fysieke materie bestaat. Zo *simple-minded* zijn materialisten toch niet; de materialis-

Plato's allegorie van de grot: de aan de muur geketende gevangenen in de grot zien schaduwen voor de werkelijkheid aan.

tische kijk op de zaak is dat het bij al deze dingen uiteindelijk gaat om (verwerking van) informatie, die bestaat uit betekenisdragende patronen in materie of in energie. Voor theïsten, die nog denken in termen van geesten en zielen, is de vorige zin onbegrijpelijk; daar is weinig aan te doen, zeker in dit kort bestek.

4. Laat de kinderkens...

Het vierde 'atheïstische argument' dat Demaerel ter sprake brengt, luidt **"Geloven is voor kinderen; volwassenen vertrouwen op zekere kennis."**

Hij schrijft dat het argument suggereert dat gelovigen na hun goedgelovige jeugd niet in het kritische stadium zijn gekomen waar ze feiten en fictie kunnen onderscheiden. In een noot erkent hij dat dit bij veel gelovigen in de praktijk wel zo is en dat de katholieke kerk dat erg in de hand heeft gewerkt.

"In atheïstische literatuur vinden we voortdurend het beeld dat gelovigen 'dom' zijn: ze geloven in 'ingebeelde vrienden', in God als een soort sinterklaas." (p. 144) Ik kan het niet ontkennen, gelovigen worden nog wel eens dom (of schizofreen) genoemd. In ons septembernummer heeft Leon Korteweg daar terecht afstand van genomen. Ik meen trouwens dat degenen die gelovigen dom noemen dat niet letterlijk bedoelen of dat ze het onnadenkend zeggen, want een ieder kan bedenken dat dan het grootste deel van de wereldbevolking dom zou moeten zijn, wat toch niet het geval is.

"Geloof is niet tegengesteld aan wetenschap, maar baseert zich op een ander niveau van kennis en een ander soort feiten." (p. 145), aldus Demaerel. Het lijkt mij duidelijk dat de twee delen van deze zin elkaar tegen spreken. Het zijn twee verschillende domeinen van menselijk denken. Dat er wetenschappers zijn die gelovig zijn en (toch) goed wetenschappelijk werk doen, kan ik niet ontkennen. Het menselijk denken is flexibel. Zo'n wetenschapper schakelt op een ander paradigma over als hij van het laboratorium naar de kerk gaat. Talloze gelovigen houden zich niet aan de met de mond beleden geboden van hun god, dat is ook zo iets.

We kunnen er ook moeilijk omheen dat veel mensen, gelovig of niet, feiten en fictie niet kunnen onderscheiden. Soms lijken ze dat ook niet eens te willen. Het internet maakt het mogelijk dat meer complottheorieën en rare wereldvisies en opzettelijk valse informatie de ronde doen dan ooit; een "ander soort feiten" voor mensen met een laag "niveau van kennis".

Terugkomend op het argument zelf: het tweede deel komt volgens mij overeen met argument no. 3; dat er verschil is tussen kinderen en volwassenen doet in een pleidooi voor atheïsme weinig ter zake. Ik zie er dus geen nieuw argument in.

5. Wie spreekt de waarheid?

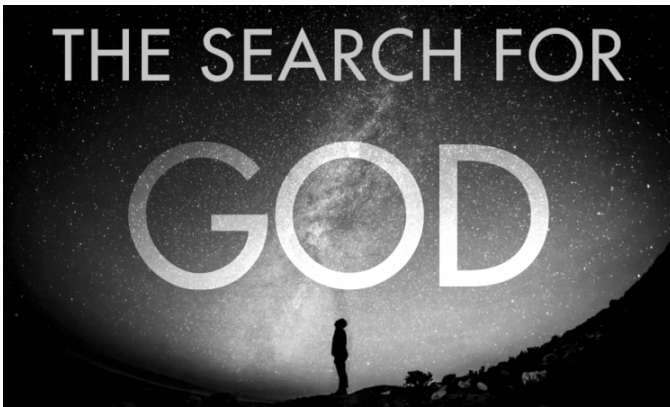
Nummer 5 luidt: **"Elke gelovige is ervan overtuigd dat zijn religie de enige juiste is, en de vele religies in de wereld spreken elkaar tegen."**

Dit is geen argument tegen het bestaan van God of goden, maar wel tegen het geloof daarin. Het is iets wat een atheïst kan aanvoeren om te wijzen op de zwakheid van de gelovige stellingname. Het kan moeilijk worden tegengesproken en Demaerel begint met te zeggen dat dit inderdaad een groot probleem is. (p. 146) Dat zegt hij niet omdat hij de zwakheid van de christelijk-gelovige stellingname ziet, maar omdat het volgens hem mensen zou ontmoedigen om op zoek te gaan naar (zijn) God. Als dat waar was, zouden atheïsten voortdurend met dit argument moeten schermen...

Volgens Demaerel gaan atheïsten twee stappen verder: *"het is volgens hen (1) onmogelijk God te kennen (wat op zich onbewijsbaar is), en (2) dus bestaat er geen God."* Ik ga nu even voorbij aan de vraag of dit wel serieuze atheïstische logica is. Demaerel reageert erop met de uitspraak dat God moeilijk te kennen is, maar dat dat zeker niet onmogelijk is. Men moet het niet opgeven om God te leren kennen omdat dit zo moeilijk is, zegt hij; in de wetenschap zijn er ook moeilijk te kennen dingen en toch speurt men daar onvermoeibaar naar.

Het valt op dat Demaerel argument nummer 5 in feite wegwaift door de aandacht te richten op *zijn* god, die volgens hem kenbaar is als men maar naar hem wil zoeken.

De andere godsdiensten worden ook opzijgeschoven in zijn uitspraak: *"Het feit dat er véél religies zijn is bovendien geen geldig logisch argument om te concluderen dat er dus geen enkele juist is. Het is niet als er veel vals geld in omloop is, dat dus al het geld vals is."* Hij zegt dit omdat hij overtuigd is en blijft van de juistheid van (alleen) *zijn* godsdienst. Inhoudelijk is er niets op deze uitspraak aan te merken, maar het is geen passende reactie op het argument. Dat zegt immers helemaal niet dat geen enkele godsdienst de juiste is, het gaat – zoals gezegd – om een zwak punt in de gelovige positie.

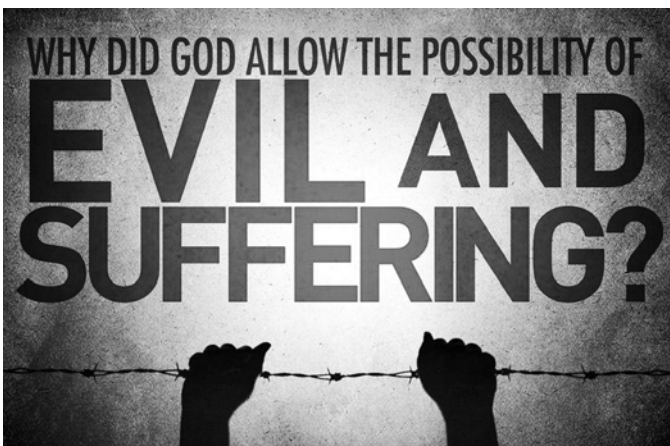

6. Het probleem van het lijden

Een zesde atheïstisch argument zou volgens Demaerel luiden: **"In een God die zulke onrechtvaardigheden doet of toelaat, kan ik niet geloven."** (p. 147) Ik denk dat hij gelijk heeft als hij zegt dat dat één van de meest doorslaggevende redenen is waarom mensen het geloof de rug toekeren. Ik heb daarover geschreven in onder meer ons nummer 2015-03. Maar ik zou het in een discussie niet zo formuleren als Demaerel doet, alsof ik eigenlijk wel zou willen geloven of wel zou kunnen geloven in een god die wel rechtvaardig is.

Het gaat om het Probleem van het Lijden, dat door de filosoof Mackie heel kort geformuleerd is: A. God is almachtig; B. God is algoed; C. Het Kwaad bestaat. Deze stellingen kunnen niet alle drie tegelijk waar zijn, terwijl het bestaan van Het Kwaad, door mij opgevat als het Lijden, toch moeilijk te ontkennen valt. Een van de mogelijke conclusies – voor de atheïst de meest voor de hand liggende – is dat God niet bestaat. De theologische rechtvaardiging van het lijden wordt de Theodicee genoemd.

Demaerel zegt dat sommige atheïsten god als boeman karikaturiseren, die er plezier in heeft mensen te laten lijden. Ik merk daarover op dat atheïsten inderdaad nogal eens de aandacht vestigen op allerlei slechte eigenschappen van God. Dat doen ze uiteraard niet omdat zij in God geloven, maar om de gelovigen met de neus te drukken op de discrepantie, dat zij geloven in een algoede en almachtige God, terwijl die in het O.T. onmiskenbaar allerlei onsympathieke eigenschappen vertoont en kwalijke dingen doet en terwijl in onze werkelijkheid allerlei lijden en ellende te zien zijn. Die atheïsten zeggen zulke dingen niet omdat zij toch christelijk *angehaucht* zouden zijn, zoals Demaerel onderaan p. 149 suggereert via een citaat van een andere theoloog.

Wat is nu Demaerels reactie op het probleem van het lijden? Is God onrechtvaardig? Demaerel zegt op dezelfde pagina: *"Als God onrecht doet, is Hij per definitie de naam 'God' niet waardig! En als hij niet almachtig en alwetend is, al evenmin."* Dit ietwat onlogische antwoord, waarin het probleem van het lijden op een andere manier wordt bevestigd, helpt ons niet verder. Maar Demaerel heeft de oplossing. *"Gods rechtvaardigheid moet zelfs véél hoger, dieper en echter zijn dan enige aardse rechtvaardigheid: onze eigen, mensengemaakte wetgevingen en rechtssystemen zitten van onder tot boven vol fouten, en dan menen wij God te kunnen dicteren hoe Hij het moet doen!?"*

Er is geen atheïst die God iets meent te kunnen dicteren; het komt niet in ons hoofd op. Maar belangrijker is hier dat volgens Demaerel God en zijn overwegingen ver, te ver, boven ons en ons begripsvermogen staan. Begrijpen kunnen we ze niet, laat staan bekritisieren; Gods wegen zijn voor mensen ondoorgrondelijk. Als dat zo is, hoe kan dan zo stellig gezegd worden dat God goed is? Demaerel wuift de vraag weg wat in hemelsnaam een 'hogere rechtvaardigheid' zou zijn. We moeten gewoon geloven en niet zeuren.

"En wat Gods almacht betreft, is de vraag vooral hoe wij deze moeten verstaan. Want God heeft zichzelf zeer ernstig beperkt door de mens vrijheid te geven en onze vrije keuzes te respecteren." Hierop valt, als je ziet hoe God in de Bijbel met de mens omspringt, heel wat af te dingen. Maar voor een atheïst maakt het niet uit of het wel of niet zo is, zo'n verhaal wuiven wij weg.

7. De gruweldaden van het atheïsme

Het zevende en laatste argument luidt: **"Er is zoveel bloed vergoten en er zijn zoveel oorlogen gevoerd in naam van God dat ik niet meer in enige religie kan geloven."** (p. 150)

Demaerel erkent dat dit een belangrijk argument is dat niet terzijde kan worden geschoven. Ik kom er niet omheen om hier uitgebreid te citeren:

"Het is daarom onmogelijk om zwart-wit te stellen: 'Religie is goed, atheïsme is slecht.' Er werden in naam van deze of gene god vele barbaarse, wrede praktijken gerechtvaardigd (zoals mensenoffers, vrouwenbesnijdenis, weduwenverbranding, collectieve zelfmoorden...) en onrechtvaardige structuren goedgepraat (kastensysteem, slavernij, armoede, minderwaardigheid van vrouwen, racisme...). De lijst is schier eindeloos. Atheïsten stellen zichzelf daarom graag voor als één grote bevrijdingsbeweging uit de onderdrukking door religies: alsof zij de grote verdedigers zijn van vrijheid, menselijke waardigheid en mensenrechten."

Demaerel begint hier goed, mede daarom zie ik door de vingers dat atheïsten hier een beetje worden gekarikaturiseerd, er zit wel een kern van waarheid in. Kijk bijvoorbeeld maar naar het door mij gereproduceerde verslag van de eerste vergadering van onze vereniging (in 1856) in het septembernummer.

"Maar de omgekeerde conclusie 'Religie is slecht, atheïsme is goed' is even scheef en naast de kwestie. In de meeste 'godsdiensig geïnspireerde' oorlogen was de échte reden politiek, nationalistisch of economisch, en werd God enkel als excuus of dekmantel erbij gehaald. En eerlijk geschiedenisonderzoek moet toegeven dat de

atheïstische (communistische) regimes van de 20ste eeuw een veelvoud aan bloed hebben vergoten, ongeëvenaard waren in koele wreedheid." In een noot hierbij heeft Demaerel het over *"het atheïsme en haar [sic] gruweldaden"*.

Een oorlog, waar God enkel als excuus of dekmantel bij is gehaald, mag natuurlijk niet beschouwd worden als een godsdienstig geïnspireerde oorlog.

Dat er puur godsdienstig geïnspireerde oorlogen zijn geweest, is onbetwistbaar, maar het zijn er niet zo veel, volgens de *Encyclopedia of Wars* amper 7% van het totaal. Ik denk dat we bijvoorbeeld de Kruistochten daarbij moeten rekenen. Hoeveel slachtoffers er in die 7% gemaakt zijn, wordt er niet bij vermeld (in Wikipedia: Religious War). Ik heb zo'n idee dat er heel wat gewelddadig, maar geleidelijk, veroverings- en bekringswerk heeft plaatsgevonden dat niet is meegeteld, omdat daarbij niet echt van *oorlog* gesproken kan worden. Hoe dan ook moeten we veel slachtoffers toeschrijven aan de "barbaarse, wrede praktijken" waar Demaerel het over heeft. Ik denk nu bijvoorbeeld aan de talloze mensenoffers van de Azteken en aan de meer dan 10.000 slachtoffers die de Inquisitie alleen al in Spanje heeft gemaakt.

De voor de hand liggende vraag is nu hoeveel *atheïstisch* geïnspireerde oorlogen etc. er zijn geweest. In hoeveel gevallen zijn atheïsten, bijvoorbeeld met banieren met een doorgestreep kruis, ten strijde getrokken tegen gelovigen? En hoeveel gelovige slachtoffers zijn er gevallen door 'barbaarse, wrede praktijken' die voortkwamen uit atheïstische motieven? Ongetwijfeld zijn veel zendelingen en missionarissen gedood, maar was dat de schuld van atheïsten? En oorlogen als hier bedoeld kan ik niet bedenken.

Hoe zit het dan met die atheïstische (communistische) regimes van de 20e eeuw? Inderdaad hebben die miljoenen slachtoffers gemaakt, niet doordat zij een atheïstisch beleid voerden of door atheïsme geïnspireerd werden, maar vooral door onverstandige maatregelen die hongersnoden tot gevolg hadden, zoals in de Sovjet-Unie vooral de agrarische collectivisatie en in China het 'in elk dorp een hoogoven'-beleid.

Het atheïsme behelst geen idealen of leefregels en kan dus niet de basis vormen van een politiek; een afkeer van geloof en/of van religieuze instituties (zoals bij de ◀Franse Revolutie) kan dat wel. Het is duidelijk dat atheïsten zich niet door geloof laten weerhouden van slechte daden, maar het is ook duidelijk dat veel gelovigen zich evenmin

door geloof laten weerhouden. Regimes als van Hitler en Stalin konden bij wat zij deden een beroep doen op talloze onderdanen uit hun sterk gelovige bevolkingen.

"Kapitein Stalin van de Sovjetstaat leidt ons van overwinning naar overwinning."

Ik heb eerder geschreven: Demaerel begrijpt het niet; daarmee bedoelde ik dat hij niet begrijpt wat *niet* geloven is. Ook hier (p. 151/152) geeft hij daar weer blijk van. Hij schrijft over Paul Cliteur: *"Het godsbeeld dat hij aanvalt is dat van een blind, fanatiek moslimterrorisme. God als een totalitaire, intolerante dictator. (...) Hij projecteert dit op alle andere religies, alsof dit de kern en het wezen van elke religie is (...), vooral op de drie monotheïstische godsdiensten. (...) Zulke atheïsten [als Dawkins en Cliteur] (...) miskennen het verschil tussen God die iets zegt of doet, en de mensen die Gods naam gebruiken/misbruiken voor eigen agenda's. Aan god toeschrijven wat zijn volgelingen misdoen, is hetzelfde als 'de nucleaire wetenschap' verantwoordelijk stellen voor Hiroshima en Nagasaki. (...) Het feit dat atheïsten voortdurend reageren tegen zulke scheve, dictatoriale, fanatieke, intolerante godsbeelden toont dat ze er zelf mee in hun hoofd zitten."*

Ik verval in herhaling: atheïsten zitten niet met godsbeelden in hun hoofd, zij reageren op godsbeelden die door anderen gepresenteerd worden of godsbeelden waarvan ze denken dat anderen die hebben. Cliteur en Dawkins zijn niet overtuigd door geloosfverkundiging en geloven eenvoudigweg niet. Zij schrijven God dus ook geen eigenschappen toe. Zij informeren slechts hun publiek over wat zij aan kennis van andermans godsbeelden hebben opgedaan en waar mogelijk confronteren zij gelovigen daarmee. Juist omdat zij de indruk hebben dat het, wat Demaerel ook noemt, verouderde, verstarde en extreme beelden zijn. Voor niet geringe delen van onze wereld (ik noem de V.S., het Midden-Oosten, Molenbeek) is die indruk helaas niet onjuist.

Over het verwijderen van standbeelden

Sicco Polders

Enno Nuy schrijft in *Slavernij zit in ons DNA* in De Vrijdenker van september: "...het uit de openbare ruimte verwijderen van standbeelden die als beledigend en aanstootgevend worden beschouwd is een kwestie van beschaving." Daar ben ik het niet mee eens.

Persoonlijke ervaringen zijn geen goede graadmeter

Enno's belangrijkste argument lijkt te zijn dat standbeelden zich in de openbare ruimte bevinden en iedereen zich daar senang moet voelen. Alleen al het gegeven dat een groep mensen zich erdoor beledigd voelt of er boos van wordt, is voor hem reden genoeg om de standbeelden te verwijderen. Mij lijkt het echter een slecht idee om standbeelden weg te halen als een deel van de bevolking zich erdoor gekwetst voelt. Hoe groot moet dat deel dan zijn? Ik voel mij gekwetst bij de aanblik van het kerkelijke kruis. Het wijst mij op mijn ongelof, door de kerk bestempeld als een falen, een misstap, waarvoor ik ooit gestraft zal worden. Laat staan hoe een slachtoffer van een pedofiele priester zich voelt wanneer die wordt geconfronteerd met het kruis. Dus neerhalen die kruisen?

Ik voel mij ook niet prettig als ik met mijn twee tekels langs het standbeeld van de Franse filosoof en wiskundige René Descartes (1596-1650) loop, op het Johannes Vermeerplein in Amsterdam.

De vader van de moderne filosofie had er geen moeite mee levende honden vast te spijkeren op zijn anatomietafel; een hond was immers niets meer dan een

mechaniek: zoals een pianotoets opklinkt als je erop drukt geeft de hond een gil als je er een spijker doorheen slaat. Dieren hadden geen ziel, was de uitkomst van het koude redeneren van dit wiskundige genie. Het gevolg van zijn gedachte zien we nog dagelijks om ons heen. En het aantal dierenliefhebbers is aanzienlijk. Moet daarom zijn standbeeld worden weggehaald?

Enno heeft gelijk als hij stelt dat voor een deel van onze huidige bevolking, en zeker niet alleen het zwarte deel, het standbeeld van de voormalige zeeheld Jan Pieterszoon Coen (1587-1629) een affront is. Maar, denk ik dan, voor een deel onze huidige bevolking is dat helemaal niet het geval, bij een aantal

zal het zelfs trotse gevoelens oproepen, en dat is niet per se het kleinste deel. Het zijn wel diegenen die waarschijnlijk Enno's politieke voorkeur niet delen, evenmin zijn morele waarden, maar dat zou er niet toe moeten doen.

De beslissing om een standbeeld te verwijderen moet in samenspraak met iedereen worden genomen. Het is beter dat de door ons gekozen overheid bepaalt of een beeld wel of niet mag blijven staan dan dat de Black Lives Mat-

ter beweging beelden omverhaalt die de All Lives Matter beweging wil laten staan. Dat schiet niet op, en zal naar alle waarschijnlijkheid leiden tot gewelddadige confrontaties. De directeur van het Westfries Museum Ad Geerdink, zei het volgende over het wel of niet weghalen van het standbeeld van Coen in Hoorn: "Ik vind dat dat de uitkomst is van het gesprek dat we daarover met elkaar moeten aangaan, en dat dat eventueel leidt tot een politiek debat, waarna de politiek daar beslissingen over neemt."^[1] Verstandige woorden.

Sommige beelden zijn niet conform mijn gedachtegoed, sommige niet conform andermans ideeën. Maar een samenleving gezuiverd

van alle ons onwelgevallige elementen, is onwenselijk, evenals een samenleving waarin het gevoel beledigd te zijn belangrijker is dan de vrijheid van expressie. We moeten waken voor een samenleving waarin de zogenaamde moreel onfeilbaren de dienst uitmaken: de goede-bedoelingen mens die altijd maar weer vergeet dat zijn goed niet andermans

goed hoeft te zijn, en ook niet eens altijd goed is.

Coen was geen Hitler

Enno vraagt of we een beeld van Hitler in onze publieke ruimte zouden dulden. Ik kan geen periode bedenken dat we als land trots waren op de daden van Hitler en zijn kompanen, wel waren we ooit trots op Coen. Die tijden zijn voorbij. Maar het is veelzeggend dat we ooit wel een standbeeld hebben opgericht voor de zeevaarder die ons zoveel rijkdom bracht. Hitler heeft zijn land volledig naar de afgrond gebracht, Coen niet. Sterker, de door hem vergaarde en vaak geroofde rijkdom, was onderdeel van een door Nederland verworven kapitaal van ongekennde grootte, waar nu nog steeds de vruchten van worden geplukt. Vereren van de man zelf zou niet beschaafd zijn, maar er mag nog wel worden geprofiteerd van wat hij heeft binnengehaakt? De Nederlander ten voeten uit: met de morele vinger wijzen naar de moordenaar, met aan diezelfde vinger de van hem gekochte ring. Als we de standbeelden weghalen omdat we vinden dat er geen plek is voor verering van 'misdadigers' lijkt het me gepast dat er tevens een regeling wordt getroffen waarbij de door ons geroofde rijkdom wordt gecompenseerd. De Amsterdamse grachtengordel heeft mede kunnen ontstaan door het kolonialisme, waarbij het bloed van andere volken veelvuldig vloeiende en mensen werden vernederd tot op het bot, meerdere generaties lang. Maar er zal geen steen worden afgebroken, want al die pracht en praal die we grotendeels toentertijd bij elkaar hebben geroofd, dat noemen we nu kunst en beschermd erfgoed. Valt dit met elkaar te rijmen?

Woke

Enno schrijft: "Met het verwijderen van standbeelden bereiken we hoe genaamd niets. Dat verwijderen heeft slechts symbolische waarde." De filosoof John Gray noemt het "zuiveringsrituelen" [...] symbolische daden die het heden van het verleden willen breken, geen acties die bedoeld zijn om een andere toe-

komst vorm te geven."^[2] Maar helaas wordt er wel iets bereikt, namelijk het tegenovergestelde van wat we willen bereiken. Wat we zouden moeten willen, zijn constructieve oplossingen die racisme tegengaan en heldere wetten die discriminatie aanpakken. Geen zelfverklarde zuiveraars, zoals de groep journalisten die het Media Meldpunt Racisme & Discriminatie zijn gestart, maar juridisch meer mogelijkheden om institutioneel racisme en ook haatzaaiers op sociale media aan te pakken. Geen inperking van vrijheden om gevoelens te sparen, geen diversiteitsquota aan de hand waarvan de verdeling van kunstsubsidies plaatsvindt, geen uitgevers die het politiek correcte rode potlood hantieren, maar breedgevoerde, inhoudelijke debatten over racisme en over de precaire balans tussen het bestrijden van racisme en de vrijheid van meningsuiting. En de politieke wil om de sociaal-economische omstandigheden van minderheden te verbeteren waarmee een groot deel van de angel uit het debat wordt gehaald: burgers die zich in vrijheid

kunnen ontplooiën en de mogelijkheid hebben om te stijgen op de economische ladder voelen zich een stuk minder gediscrimineerd. En tot slot een brede erkenning voor ons duistere verleden, excuses alleen zijn niet afdoende.

In een veranderende samenleving en een levendige democratie kan worden nagedacht over wie nog wel en wie niet meer kan worden vereerd. Dit kan echter niet alleen op basis van empathie voor een aantal gekwetsten, want dan ligt de oekaze tot het bannen van alle hun onwelgevallige beelden op de loer. En dan zou de woede van de een de woede van de ander oproepen. Ik ben wel gecharmeerd van het voorstel de helden van de onderdrukten ook een plek te geven. Coen en trawanten laten staan, maar daar tegenover ook anderen, bijvoorbeeld vrijheidsstrijders neerzetten, zoals het in 2006 onthulde beeld van de Surinaamse verzetsstrijder Anton de Kom.^[3]

'Woke' is het nieuwe modewoord. Weten wat er speelt, je ervan bewust zijn wat er in de wereld gebeurt. Het is het nieuwe geëngageerd zijn. Maar laten we ervoor waken, zoals de filosoof Hannah Arendt al voorspelde in haar voortreffelijke essay *Over geweld* waarin ze het geweld van de Black Power beweging bekritiseerde, dat 'engagés' niet veranderen in 'enragés'. Ik hoop dat de onderdrukten en gekwetsten hun soms al zolang ingehouden emoties kunnen blijven omzetten in geweldloos handelen, en dat wij 'woke' genoeg zijn te beseffen dat het verwijderen van standbeelden op basis van de gevoelens van sommige burgers, zonder democratisch overleg, meer kwaad dan goed zal doen.

[1] <https://www.nhnieuws.nl/nieuws/268709/museumdirecteur-over-toekomst-standbeeld-jan-pieterszoon-coen-met-protesten-is-hoger-beroep-aangetekend>. Geraadpleegd 12 september 2020

[2] NRC, zaterdag 27 juni 2020.

[3] <https://www.vpro.nl/programmas/marathoninterview/luister/overzicht/a/karin-amatoemoekrim.html>

Afscheid van een omstreden kardinaal

Thomas Spickmann

Begin september dit jaar kwam **kardinaal Simonis**, de emeritus aartsbisschop van Utrecht, te overlijden. Hij had een conservatieve houding en viel tijdens zijn leven op door een aantal aanstootgevende uitspraken.

Ik wil dit graag in dit artikel in een bredere context plaatsen. Ten eerste wil ik op algemene ontwikkelingen ingaan, die zich in de afgelopen decennia binnen de katholieke kerk afgespeeld hebben, ten tweede valt mij op dat diverse andere bisschoppen met hun opvattingen en stellingen op kardinaal Simonis leken. Maar eerst wil ik zijn biografie kort samenvatten.

Hij werd in 1931 geboren. Al vroeg wist hij dat hij priester wilde worden. Na zijn studie theologie werd hij gewijd en vervolgens kapelaan in Waddinxveen. Hij leefde ook enige jaren in Rome. Zijn conservatisme in de periode na het Tweede Vaticaanse Concilie viel tot welgevallen van paus Paulus VI op (terwijl veel gelovigen hervormingsgezind waren). Daarom werd Simonis in 1970 bisschop van Rotterdam, in 1983 onder paus Johannes Paulus II aartsbisschop van Utrecht (hij behield deze functie tot 2007) en in 1985 werd hij zelfs tot kardinaal verheven. Zijn loopbaan had hij aan een bepaalde historische ontwikkeling te danken.

Hervormingen

Tijdens het pausschap van Johannes XXIII werd in de jaren 60 van de afgelopen eeuw het Tweede Vaticaanse Concilie gehouden. Het resultaat was een aantal hervormingen: Eucharistievieringen mochten over de hele wereld in de moedertalen van alle landen gehouden worden, het Latijn was geen vereiste meer. Conform de nieuwe ritus was en is de priester lichamelijk naar de gelovigen toegewend en staat hij niet meer met de rug naar hen. Achterliggende gedachte is dat zij in gemeenschap met hem moeten vieren, daarom zijn veel moderne kerken zo gebouwd dat de banken in een halve cirkel om het altaar heen staan. Tevens ontstond de 'oecumene' die contacten en gezamenlijke vieringen met christenen uit niet-katholieke gemeenschappen mogelijk maakte.

Deze 'modernisering' waren voor veel hervormingsgezinde kerkleden bemoedigend. Zij hoopten decennialang op verdere versoepelingen zoals goedkeuring van het gebruik van voorbehoedsmiddelen, afschaffing van het celibaat en invoering van vrouwenpriesterschap. Er ontstonden groeperingen die dit opeisten zoals de Acht Meibeweging in Nederland of 'Wir sind Kirche' in Duitsland.

Maar het Vaticaan realiseerde zich dat een al te geliberaliseerde religie op den duur niet overeind te houden zou zijn. Een dergelijke ontwikkeling zou aan de ene kant vanwege groter vrijheidsbesef tot massale afval van het geloof leiden; in een dergelijke situatie kwam het Oostblok eind jaren 80 van de afgelopen eeuw terecht toen Sovjetleider Michail Gorbatsjov het communisme wilde hervormen dat vervolgens echter in elkaar stortte. Aan de andere kant zouden zich veel mensen in de katholieke kerk niet meer thuis voelen, deze verlaten en zich vervolgens bij strengere gemeenschappen aansluiten; zo iets valt in de laatste 20 jaar in Zuid-Amerika op waar christelijk-fundamentalistische groepen ten koste van hetatholicisme hard groeien.

Johannes Dyba

Conservatisme

Ter voorkoming van zulke ontwikkelingen hebben in de afgelopen 50 tot 60 jaar steeds weer conservatieve priesters, zoals Adrianus Simonis, hoge functies gekregen tot ongenoegen van liberale gelovigen. Dit gebeurde niet alleen in Nederland, maar ook daarbuiten, bijvoorbeeld in Duitsland. Te denken valt aan Joachim Meisner, kardinaal-

aartsbisschop van Keulen, of Johannes Dyba, bisschop van Fulda (gelegen ten noorden van Frankfurt am Main).

De overeenkomst tussen deze drie inmiddels overleden heren is niet alleen dat zij zich continu tegen al te grote modernisering binnen kerk en samenleving verzet hebben en daarom de mensheid niet vooruithielpen, maar ook dat zij steeds weer door provocerende uitspraken opvielen. Vanzelfsprekend waren zij allemaal heel loyaal aan paus Johannes Paulus II en keurden zij homoseksualiteit en abortus af.

Simonis gaf ooit aan voor huiseigenaren begrip te hebben die geen kamers aan homo's willen verhuren omdat dit geen juiste levenswijze zou zijn. Dit leidde tot aangifte tegen hem. Bovendien voelde hij niets voor democratie binnen de kerk omdat deze niet door het volk, maar door de heilige geest bestuurd zou moeten worden.

Na zijn pensionering kwam het grootschalige seksuele misbruik binnen de katholieke kerk, dat tijdens zijn leiderschap plaats had, boven tafel. Toen hij daarover op TV door de heren Pauw en Witteman geïnterviewd werd zei hij letterlijk: 'Wir haben es nicht gewusst!' (in het Nederlands: Wij wisten het niet!). Dit ligt gevoelig omdat ook veel Duitsers dit na 1945 over de gruwelijkheden van de holocaust, toen deze bekend werden, zeiden. Later bleek dat Simonis wel iets van het seksuele misbruik afwist en zelfs een priester beschermd had die erbij betrokken was geweest.

Kardinaal Meisner

'Kerk zonder god'

Wat kardinaal Meisner betreft kan ik mij onder andere de volgende uitlatingen herinneren: Hij vergeleek de abortuspil, die onder toenmalig bondkanselier Schröder gelegaliseerd werd, met Zyklon B, het gifgas waarmee joden in concentratiekampen vermoord werden. Later noemde Meisner homoseksualiteit een gif dat men zou moeten uitzweten. Ook waarschuwde hij een keer voor de activiteiten van de huidige nieuwe atheïsten, zoals Richard Dawkins en de leden van de evolutionair-humanistische Giordano Bruno Stichting, en legde hij een verband met het eerdere godloze beleid van nationaalsocialisten en communisten dat veel ellende met zich meebracht. Meisner overleed in 2017.

Laten wij nog op bisschop Dyba ingaan. Voor hem was een democratisch gestructureerde kerk 'een kerk zonder god'. Abortus noemde hij 'kinderholocaust'. Hij presenteerde zich dus als iemand die voor het onvoorwaardelijke behoud van elk leven stond. Maar tegelijkertijd was hij 'Soldatenbischop' en had hij dus een pastorale functie voor de mensen van het Duitse leger. Hij keurde de inzet van soldaten in oorlogsgebieden, zoals Irak, goed. Dat mensen daardoor hun levens zouden kunnen verliezen was voor hem minder bezwaarlijk dan dat foetussen geaborteerd worden. Dyba overleed in 2000.

Te concluderen valt dat kardinaal Simonis lang niet de enige omstreden bisschop was. Zijn opvattingen, stellingen, loopbaan en leiderschap waren en zijn een steeds weer terugkerend fenomeen binnen de katholieke wereld. Ik moet hierbij benadrukken dat lang niet alle priesters en gelovigen zo extreme opvattingen hebben en door gevoelige uitspraken opvallen als de drie in dit artikel genoemde bisschoppen. Wat de hervormingen van het

◀ **Tweede Vaticaanse Concilie** betreft kan men zeggen dat deze maar een face-lift waren. Een religie die zich op 2000 jaar oude mythes baseert is niet grootschalig te moderniseren. Het is niet eens de moeite waard.

Junghuhn's boek *Licht- en Schaduwbeelden* Gérard Grubben

Reactie op René van Elst
"De eerste vergadering
van de 'Kerk der Toekomst'"

Het was een bijzonder interessant artikel, *De eerste vergadering van de 'Kerk der Toekomst'*, op pag. 32 van De Vrijdenker 2020-07, over de oprichtingsvergadering van De Dageraad in 1856. En mooi dat daar de titelpagina van Franz Junghuhn's bekendste boek, *Licht- en Schaduwbeelden in de Binnenlanden van Java*, met zijn portret bij is gezet. Junghuhn was immers de initiatiefnemer en naamgever van het tijdschrift De Dageraad (nu De Vrijdenker).

In 1856 kon **Junghuhn** niet bij de oprichtingsbijeenkomst van de vereniging De Dageraad (nu De Vrije Gedachte) aanwezig zijn, omdat hij na een verlof van zes jaar in Nederland al weer terug was in zijn geliefde Java. *Licht- en Schaduwbeelden* was vanaf 1856 vele jaren in Nederland een populair boek voor

vrijdenkers, natuurliefhebbers en mensen met affiniteit voor Indië. Na de oorlog en het verloren gaan van onze kolonie Nederlands Indië is het in vergetelheid geraakt. Het boek is nog prettig leesbaar, maar het is even wennen aan de oude spelling. Voormalig Duitser Franz Wilhelm Junghuhn schrijft heel onderhoudend in goed Nederlands. De talrijke Maleise woorden maken het lezen een beetje 'brokkelig'. Het boek is nu alleen nog antiekwaarder te koop.

Ik heb in De Vrijdenker van April 2008 een stuk geschreven, getiteld *De andere Junghuhn*, omdat ik vond dat Junghuhn's grote verdiensten als natuuronderzoeker, geograaf, vulkanoloog en pionier van de kinanteelt in Nederlands Indië wel eens belicht mochten worden. Als u dat artikel wilt lezen, begrijpt u waarom ik zo in Junghuhn ben geïnteresseerd, want ik heb vaak in Lembang lange wandelingen in de door Junghuhn aangelegde kinaplantage gemaakt en uitgerust op zijn graftombe.

Er is een goed gedocumenteerde en fraai geïllustreerde biografie, aanbevolen om Junghuhn beter te begrijpen: *Java's onuitputtelijke Natuur. Reisverhalen, tekeningen en fotografieën van Franz Wilhelm Junghuhn, gekozen en toegelicht door Rob Nieuwenhuis en Frits Jaquet, 1980: 150 pp. A.W. Sijthoff, Alphen aan den Rijn.* [Zie ook pag. 30 van dit blad - Red.]

De vulkaan Goenoeng Gedé, gekleurde prent naar een tekening van Junghuhn.

Uit de *Atlas van Platen* bij zijn boek *Java*.

Godsbeeld van Junghuhn

In verband met het bovenstaande commentaar en tevens inhakend op het artikel *Het godsbeeld der atheïsten*, pag. 8 van dezelfde Vrijdenker, kunnen we ons afvragen wat het *godsbeeld van Junghuhn* was. Tijdens zijn lange verblijf op Java correspondeerde Junghuhn met een aantal verwante wetenschappers. In 1848 was hij met verlof in Leiden voor het publiceren van zijn geografische studie 'Java' en het bewerken van zijn naar de universiteit verschepte herbariumplanten. Hij intensiverde zijn contacten met geestverwanten in Europa. Hij ging per trein naar Berlijn zijn vriend, de wereldberoemde ontdekkingsreiziger Von Humboldt, opzoeken. In Leiden veroorzaakte zijn ongezootten kritiek op het volgens hem nutteloze missie- en zendingswerk op Java een heftige commotie. Junghuhn was in Java aangesloten bij de vrijmetselarij. Toen hij in de Loge in Leiden vanwege zijn atheïstische ideeën ruzie kreeg met zijn christelijke medebroeders, werd hij met open armen ontvangen bij de Amsterdamse Loge 'Post Nubila Lux'. Om de kritiek te pareren schreef hij het boek *Licht- en Schaduwbeelden*. De eerste druk van 1854 was onder pseudoniem.

Het boek gaat over zijn waarheidsgetrouw beschreven avontuur-

lijke ontdekkingsreizen door de majestueuze, toen nog ongerepte, natuur van Java.

Daarbij laat hij zich gefingeerd vergezellen door drie medebroeders, de gebroeders Nacht, Avondrood en Morgenrood. Zijn soms bloedstollende reisavonturen worden telkens onderbroken door diepgaande filosofisch getinte discussies met zijn drie medebroeders. Soms neemt een imam deel aan de discussie. De vier broeders hebben allen min of meer verschillende opvattingen over onze ontstaansgeschiedenis. Broeder Dag, Junghuhn zelf, is een wetenschapper en een verlichte vrijdenker, die broeder Nacht, het prototype van de oerconservatieve rechtlijnige christen, fel attaqueert. De progressieve broeder Morgenrood en Avondrood, een wat minder conservatieve christelijke broeder, nemen steeds meer deel aan de discussie. Talrijke uiteenlopende en nu nog altijd actuele onderwerpen die Junghuhn's levensfilosofie reflecteren, komen aan de orde.

Ik noem een aantal onderwerpen waarover soms erg diepgaand over wordt gediscussieerd. Junghuhn is een zeer veelzijdig wetenschapper, hij is medicus, vulkanoloog, botanicus, filosoof, hij is een *homo universalis*. Hij heeft een verrassend grote kennis van astronomie. Hij doet uit de doeken wat de lichtsnelheid betekent en theoretiseert over de mogelijkheid van bewuste levensvormen op planeten van verre sterren. Ze spreken over dierenmishandeling en het onlogische van vegetarisch eten. Heel bijzonder is hoe hij al een idee geeft van de evolutie, het ontstaan van nieuwe soorten en onze herkomst van onze voorouder de chimpansee; dat is heel knap want Darwins *On the origin of species* kwam pas in 1859 uit! (p. 233). Junghuhn's racistische ideeën over rasverschillen zijn thans volstrekt laakbaar; het Kaukasische ras zou het superieure mensenras zijn en de Australische Aboriginals zouden nog zeer dicht bij de chimpansee staan; zelfs fantaseert hij over een mogelijke kruising van een chimpansee met een negerin^[1] (p.249). Ze redetwisten over het al dan niet bestaan van een ziel en van een vrije wil (p. 255). Ze vragen zich af wat tijd en ruimte is en hoe waarschijnlijk de predestinatieleer van Augustinus en Calvin is. Volgens Junghuhn is al-

les gedetermineerd, volgens de wet van oorzaak en gevolg. De broeders gaan in op de misdadigheid van het christendom, waarbij broeder Nacht dit tracht te verdoezelen. Ze verbazen zich over de complexiteit van het menselijk lichaam en hoe onze gedachten worden aangestuurd door elektrische stromen (p. 269).

Hierbij een aantal citaten uit *Lichten en Schaduwbeelden* ter verduidelijking van het godsdeed van Junghuhn:

- *'ik behoor tot de hooggewelfde kerk, waarvan het dak met sterren is bezaaid, tot de kerk der Rechtzinnige Natuurkundigen die God aanbidden* (p.33)
- *Wij geloven aan een onzichtbaren, grooten en redelijken geest in de natuur, en noemen die God* (p.95)
- *God is almachtig, de grondoorzaak van alles. De schepping is een doorlopend proces* (p. 96)
- *ik ben, ik denk, ik heb mijzelf niet geschapen, er moet derhalve een nog hogere, denkende kracht zijn dan ik* (p.105)
- *Iedere natuuronderzoeker zal met mij instemmen, dat geen kracht, geen stof, ja zelfs niet het allerkleinste deeltje eener stof nieuw ontstaan kan, maar dat alles wat is stof en kracht, moet beschouwd worden als van eeuwigheid aanwezig te zijn geweest* (p.222).
- *Dat echter de kracht niet gescheiden kan worden van de stof, en de uit de natuur verdreven God der Christenen slechts in hun verbeelding bestaat. Evenals het wezen van ieder afzonderlijk ding de som zijner eigenschappen is, zoo kan God niets anders zijn dan de som der eigenschappen der natuur; dat is, het wezen der natuur; of met andere woorden de natuur zelve ,zooals reeds Spinoza heeft geleerd, dat het wezen van iets niets anders is dan de som zijner eigenschappen* (p. 237)
- *mijn God is de levende, alles be-*

Auteur Gérard Grubben in de tropen.

zielende redelijke geest in de natuur, de Wereldgeest.

Tot zover een aantal citaten van Junghuhn uit *Licht- en Schaduwbeelden*. Het boek eindigt positief met een geloofsbelijdenis van broeder Morgenrood, van beroep chemicus en natuurkundige, die in een uitvoerig 'bouwstuk' (p. 265) verklaart dat hij het grotendeels met Junghuhn's visie op ons bestaansmysterie en zijn kritiek op het christendom eens is en dat missie en zending niet op Java thuis horen. Na lezing van dit in alle opzichten interessante boek, concludeer ik dat Junghuhn een volbloed spinozist is. Zijn God is geen metafysisch wezen, maar God is voor hem een eretitel voor de Natuur, het universum, de eeuwige werkelijkheid, de *Deus-sive-Natura* van Spinoza. Daar ben ik het hartgrondig mee eens.

[1] Deze aanduiding wordt door Junghuhn zelf gebruikt (noot van de redactie).

Crypto-ongelovigen, kom tevoorschijn! (1)

Anton Mullink

Wat zou het een zegen zijn als alle gelovigen, al dan niet functionaris in een religie, die diep in hun hart al ongelovig zijn, uit de kast zouden komen. Als verborgen ongelovigen, priesters, rabbi's, imams zich onverbloemd zouden uitspreken voor hun heimelijke twijfel of zelfs ongelof. Een verademing voor iedereen. Het zou de wereld een stuk redelijker, menselijker en vredzamer maken. Ik hoop in een aantal artikelen sommigen daartoe te inspireren en het inzicht te geven dat geloof en bijgeloof moeilijk te scheiden zijn. Tevens gebruik ik mijn verhaal als een kapstok om verscheidene redenen waarom seculier denken eigenlijk zo vanzelfsprekend is, aan op te hangen.

“Het zal toch wel allemaal waar zijn?”

Dat vroeg een diepgelovige zus mij ooit. De slimste vraag die een gelovige kan stellen. Zij doelde natuurlijk op de centrale christelijke gedachten m.b.t. wonderlijke verhalen als maagdelijke geboorte van een zoon van god, zijn hemelvaart en verrijzenis. Misschien waren bij haar ook hemel en hel al van een vraagteken voorzien. Ik was op dat moment nog een eerbiedwaardige pater franciscaan, formeel kapelaan in een parochie, een soort hulppastoor, een geestelijke dus. Deze zus kon niet weten, dat ik toen al met één voet uit het zompige moeras van het katholieke geloof gestapt was. Mijn twijfels betroffen de centrale gegevens van het katholicisme. Lichaam en bloed van Christus tevoorschijn toveren behoorde tot mijn priesterlijke bevoegdheid? Over een klef stukje ouwel gebogen de magische toverformule ‘Dit is mijn Lichaam’ uitspreken en over de kelk met een heerlijk geurend wijntje: ‘Dit is mijn Bloed’ nam ik allang niet meer serieus. De letterlijke betekenis van transsubstantiatie had voor mij afgedaan. In Joh.5, 53 staat onverbloemd: ‘Voorwaar, voorwaar ik zeg u, als gij het vlees van de mensenzoon niet eet en zijn bloed niet drinkt, hebt gij het leven niet in u. Wie mijn vlees eet en mijn bloed drinkt, heeft het eeuwig leven en ik zal hem doen opstaan op de laatste dag.’ Die merkwaardige zoon van God heeft met zijn laatste avondmaal de christengemeenschap wel met iets heel raars opgescheept. Het ongemakkelijke gevoel bij het opdragen van de mis was voor mij een van de vele redenen om mij te bekeren.

Hoe kunnen miljoenen mensen nog in deze magische formule geloven? Dat is voor mij met de kennis van nu onbegrijpelijk, ofschoon ik het zelf een flink aantal jaren geloofde. In protestantse kring heet dit ritueel het laatste avondmaal, zoals de Here het zelf ook genoemd had; bij hen is de magische verandering niet aan de orde. Luther en zijn geestverwanten beschouwden het roomse geloof als afgoderij en bijgeloof. Hij bleef niettemin wel chris-

ten, hij en de andere voorgangers van de reformatie maakten er wel hun eigen merkwaardige brouwsel van. Jammer dat hij geen stap verder ging. Behalve de eucharistie kon ik na verloop van tijd gelukkig ook andere centrale leerstellingen zoals schepping, verrijzenis en leven na de dood naar het rijk der fabelen verwijzen. In de verhalen van christenen die van hun geloof afvielen las ik vaak dat de twijfel startte bij het inzicht, dat het scheppingsverhaal in alle opzichten door de wetenschap is ingehaald.

Sociale betrokkenheid

In de periode dat mij door mijn gelovige zus de vraag gesteld werd ‘of het allemaal wel waar is’ volgde ik al twee avonden in de week een zogenaamde urgentie-opleiding op de sociale academie in Driebergen de Horst, die toen door zijn linkse interesse bekend stond als de rode academie, ofschoon rooms en rood toen nog vloekten. Dat was een parttime opleiding voor mensen die vanuit een ander beroep naar een functie in het maatschappelijk werk wilden overstappen. Achteraf gezien is dit een gelukkige keuze geweest. Met een kromme rationalisatie probeerde ik voor mezelf goed te praten dat ik nog priester was. Ik probeerde in die dagen een dusdanig vrijzinnige interpretatie te geven aan het katholieke geloof, dat ik toch met enige voldoening kon functioneren en nog plezier in mijn werk kon ervaren. Het gevoel van oneerlijkheid en huichelachtigheid schuurde niettemin op een onaangename manier. Goed zijn voor je naaste, en solidariteit met mensen die het door welke omstandigheid dan ook niet zo goed getroffen hebben, dat is altijd een goede zaak. Ik zette me in voor een derde wereldwerkgroep. Huisbezoek aan gezinnen in mijn wijk, en bezoek aan parochianen, die opgenomen waren in een ziekenhuis, gaven me nog enige genoegdoening in mijn werk, maar van harte ging het allang niet meer.

Op het moment dat je beseft dat je voor sociale betrokkenheid bij minderbedeelden en vriendelijkheid voor je buurman helemaal geen geloof in bovennatuurlijke wezens nodig hebt, gaat het gezonde verstand zegevieren. Eigenlijk was ik al atheïst, al noemde ik mezelf toen nog niet zo. Dat werd me o.a. duidelijk tijdens mijn parochiewerk toen ik op een lagere school godsdienstles moest geven en van mij verwacht werd uitleg te geven over het vormsel, het sacrament, dat een aantal kinderen toegediend zou krijgen van de bisschop. Hoe kon ik nu onderricht geven over iets wat voor mij al een raadsel was? Mijn visie op de verrijzenis en het hiernamaals, dat ook toen al naar mijn idee niets meer inhoudt dan het levendig houden van de herinnering aan een overledene,

werd niet altijd met applaus ontvangen. Boze brieven over die ongelovige kapelaan kwamen bij mijn baas, de pastoor, terecht.

Als ik oprecht was geweest en openhartig op de vraag van mijn zus had gereageerd, had ik haar geantwoord: 'Natuurlijk is het niet waar. Jouw twijfel is terecht. Geef je twijfel alle ruimte en overdenk waarom je het allemaal gelooft. Althans ik zie geen enkele reden meer om al die roomse geloofswaarheden als waar aan te nemen. Er is eenvoudigweg geen enkele aanwijzing dat het waar kan zijn. Het is allemaal symbolisch en mythologisch'. Ik had niet het lef dat te zeggen.

De bubbel van de kerk

Geloof maakt je geen steek wijzer hoe de wereld in elkaar zit of hoe het allemaal begonnen is. De Aarde is minstens 4 miljard jaar oud en geen 6000. En de Zon draait niet om de Aarde. Ook is het beter om niet de moraal van de bijbel te volgen, waar gewelddaden tegen ongelovigen schering en inslag zijn. Naastenliefde blijft in de bijbel beperkt tot het eigen volk; het is een tribaal verschijnsel. Alleen mensen van hetzelfde geloof worden tot naasten gerekend. Dat zelfde zie je nu ook sterk bij de Islam. God heeft niet de mens naar zijn beeld geschapen, maar de mens heeft god verzonnen naar zijn eigen beeld en gelijkenis. Het enige wat ik feitelijk deed in het gesprek met mijn zus was mijn schouders ophalen en in verlegenheid gebracht zoiets zeggen als: 'Tja, ik hoop het, maar zeker weet ik het ook niet.' Ik wilde haar niet kwetsen, en bleef loyaal aan het geloof waar niemand in de hele familie aan twijfelde. Het was niet zozeer loyaliteit aan het geloof als wel aan mijn familie en mijn geloofsopvoeding door ouders en leraren. Mijn ouders, broers en zussen en mijn leraren zijn beslist niet gek of leugenaar, zoals sommige hardcore atheïsten beweren met betrekking tot elke gelovige. En zelf heb ik niet de indruk dat ik de eerste helft van mijn bewuste leven gek, huichelachtig of een leugenaar was.

Zo is het al even merkwaardig om ongelovigen gek te noemen, zoals soms gebeurt met een verwijzing naar de Bijbel. Gelovigen maken atheïsten dan attent op Psalm 14.1: 'De dwaas zegt bij zichzelf: er is geen God. Slecht en schandelijk is zijn gedrag.' Deze gelovigen zouden dan ook Matteus 5:22 ter harte mogen nemen:

'Wie tegen zijn broeder zegt: dwaas, zal strafbaar zijn met het vuur van de hel.' Dat moge aanleiding tot reflectie zijn.

De ambivalentiegevoelens m.b.t. loyaliteit aan het warme groepsgevoel, dat de bubbel van de kerk geeft, gelden voor alle twijfelende gelovigen. Het gaat meer om de band met de gemeenschap met mensen van hetzelfde geloof dan de dogmatiek van de religie. Vele christenen hebben geen idee wat er allemaal in dat woord van god, die zogenaamde bijbel staat. Het is primair het veilige gevoel van horen bij een groep. 'Wij katholieken', 'wij protestanten', 'wij islamieten' lijkt een dominant gevoel in geloofsgemeenschappen. Naar binnen geeft dat binding, maar naar de buitenwereld is het een bron van verdeeldheid, 's werelds grootste splijtzwam ooit.

Geloven als deugd

Veel later pas kwam bij mij het besef, dat elk geloof en elke ideologie bekritiseerd mag worden, zelfs móet worden, omdat ze zoveel ellende veroorzaken en veroorzaakt hebben. Openlijk bekennen dat je het geloven in het bestaan van Jahweh, Allah, of God groteske onzin vindt, is geen belediging van gelovige personen, maar kritiek op religies. Waardering voor geloof is overbodig. Geloven in de waarde van geloof is totaal ongegrond. Bij begrafenissen hoorde ik vaak over de overledene zeggen: hij of zij was een mens

van diep geloof. Is dat werkelijk een deugd? Mensen, wat zij ook geloven, verdienen altijd respect, maar religies niet. Hoe zouden organisaties met zoveel bloed aan hun handen respect kunnen verdienen?

Onlangs deed een groep gelovigen in verschillende kerken een poging ongelovigen of randgelovigen weer in de kerk te krijgen. Het was een vriendelijke uitnodiging terug te keren in de bubbel van de kerk. Vrijblijvend kon iedereen weer eens de sfeer van een kerkdienst opsnuiven. Voor deze actie werd de ludieke naam 'Kerkproeverij' bedacht. In het Haarlems Dagblad stond ook een oproep aan gelovigen om een kennis of buurman mee te nemen naar de kerk. Ik was vrolijk verbaasd en schreef een brief die op 19 september 2018 geplaatst werd. Roomse blijheid heb ik gelukkig altijd wel een beetje gehouden. Ik schreef onder meer: "Wijnproeverijen ken ik. Maar een kerkproeverij? Gelovigen hebben er meer behoefte aan hun geloof in mythes te behouden dan reële kennis te vergaren. Enige jaren was ik in dienst van de kerk totdat ik tot het inzicht kwam dat God een menselijk bedenkfel is. God is niet dood. Hij heeft nooit geleefd. Leegloop van kerken is een aanwijzing dat veel mensen geëmancipeerd raken en zelfstandig zijn gaan denken zonder hun denkwereld te laten bepalen door het gelovig milieu van hun jeugd."

Ik vermoed dat veel aanhangers van religies, ook bedienaren van het geloof, eigenlijk geen gelovigen meer zijn. Uit solidariteit met hun familie of sociaal netwerk komen ze er niet voor uit. Ze geven er een creatieve draai aan. Uit de kast komen van deze gelovigen zou het risico kunnen betekenen, dat familie of andere gelovigen scheef tegen hen gaan aankijken of mogelijk erger nog,

De Brabantsche katholieken dag.

De Brabantsche katholieken hebben op Zondag 19 Sept. j.l. hun doecensnendag gehouden te Eindhoven. Het spel stond in 't leeken der roomsche solidariteit en onderleiding van de hooge Brabantsche geestelijkheid, bijgestaan door een eere-comité van 7 leden der Eerste en 8 leden der Tweede Kamer. Die roomsche solidariteit omvat vanzelf alle, dat wil zeggen vijf standen, zoodat dan ook, zooals de „Prov. N.-Br. en 's-Hert. Courant" mededeelt:

„Middenstand, Boerenstand, Hoogere standen, Werkliedenstand en Ambtenaarsstand — allen hebben er hun katholieke saamhorigheidsgevoel getuigd."

Nu moet men echter niet de getuigenis voorzichtig zijn, want eerstens werden de spreekbeurten waargenomen door menschen, die zoodat niets met die standen te maken hebben. Zoo traden op de priester van Swelm voor de middenstanders, de priester van Kessel voor de boerenstanden, de priester Brom voor de hogere standen, de arbeider van Ruyen voor de werkliekenstanden en de advocaat Bomans voor de ambtenaarsstanden. Tweedens werden conclusies aangenomen, die „volgens het reglement niet veranderd mochten worden". Ook met de saamhorigheid moet men wat voorzichtig zijn, wijl alle saamhorigheid de tegenstelling der standen-groepen niet heeft vermogen weg te doezelen. De Provinciale zelf houdt de klasse van Midden-, Boeren- en Hogere standen al goed bijeen tegenover de klasse van Werklieden- en Ambtenaarsstanden en ook bij den optocht werd daarmede rekening gehouden:

„Voorop ging de harmonie St. Cecilia van den R.-K. Volksbond. Vervolgens kwamen de middenstandsgroep, de groep van den boerenstand en van den hogeren stand. Dan weer de harmonie Musis Sacrum uit Woensel. De lange file van den werkliekenstand en de groep der ambtenaren sloten den stoet."

Onderlinge besmetting der standen was dus genoegzaam uitgesloten en zelfs baron Canaille behoefde niet te vrezen dat Jan Schorentype uit zijn stand hem lastig vallen.

In de verschillende spreekbeurten derafdeelingen werd iedere stand op de gebruikelijke wijze gelukkigloofd en voor Oost-Indische dooven zeer wijze lessen gegeven. Zoo zeide o.a. rector van Swelm tegen zijn geliefde middenstanders:

„De middenstander begrijpe, dat hij niet moet leven om zijn ondergeschikten uit te buiten noch om afnemers te villen."

Zeker hebben al zijn middenstandelijke toehoorders het begrepen, doch daarbij iets gedacht, dat we hier maar niet zullen herhalen. Onze lieve Hollandsche taal heeft van die kleine, korte, maar daarom niet minder krachtige stopwoordjes, die in een syllabe meer zeggen dan een rector in een heele preek zeggen kan. Dat er eenig verschil ligt tusschen hetgeen de middenstander heeft te begrijpen en hetgeen hij werkelijk doet, blijkt ook duidelijk uit het volgende gedeelte van 's rector's preek:

„De oorlog heeft de handelsmoraal doen verslappen. In die ongelukkige jaren hebben handelaren, die voordien nooit tot zoets in staat zouden zijn geweest, handeligen gepleegd, die vroeger als contractbreuk en bedrog werden gebrandmerkt. Thans liggen die treurige jaren achter ons en het is meer dan tijd, dat wij terugkeeren van de verkeerde praktijken dier dagen. Eerlijkheid tegen over den zakenman en het publiek zij de leus."

De eerlijkheid zal zich vooral hierin openbaren, dat de prijzen en dus de winstmarge behoorlijk zijn.

Hoe eerlijker dus in een gemeente de middenstand in zijn handel zich toone, des te minder zal tot dwangnaafregelen worden overgegaan. Het is een schande, dat noodig is gebleken een wet op de vervalsching der waren."

Zijn Eerw. kende dus blijkbaar het zedelijk gehalte zijner beminde toehoorders wel en we vinden het dus wel een beetje op zijn plaats dat hij die wijze les geeft na den oorlog. Nu kan het zooveel kwaad niet meer. Rector van Kessel aarde zijn beminde toehoorders, die hij vond onder de leden van zijn geliefden Boerenstand, die hij ook solidariteit wilde inpompen:

„Wij Katholieken bedoelen met solidarisme een stelsel, een systeem waarnaar wij de onrechtmatige en onredelijke maatschappelijke toestanden willen verbeteren langs de wegen van orde en recht."

Wat is dan Katholieke solidariteit? Door solidariteit verstaan we de bereidwilligheid van alle standen en alle vakken in al hunne organieke deelen, om samen te werken tot het bereiken van 's menschen levensdoel.

Hierdoor staat ons solidarisme onmiddellijk vierkant tegenover het liberalisme en socialisme. Beide stelsels houden alleen en uitsluitend rekening met 's menschen welzijn op aarde. Zij behandelen den mensch als een dier van eenigszins meer ontwikkelde vormen en vermogens."

En op welke wijze de Boerenstand dit „s menschen levensdoel" op roomschen grondslag heeft te bereiken in tegenstelling met de stelsels, die „alleen en uitsluitend rekening houden met 's menschen welzijn op aarde", gaf de spreker aan in het volgende korte zinnetje:

„We vragen, dat het niet meer als woeker-misdaad worde aangerekend, wanneer ook de boer voor zijn zwaren arbeid op een behoorlijk loon aanspraak wil maken."

Alle boerenstanders waren dit roerend met hem eens, vooral als zij zelf zullen vast te stellen hebben wat zij willen verstaan onder een „behoorlijk loon" voor den „zwaren arbeid" — die door zijn arbeiders wordt gedaan. Voor de arbeiders de zware arbeid en voor den boer het behoorlijk loon, daar is over te praten. Welke verachting de boerenleider van Kessel heeft voor de arbeiders, het hij ten gerieve zijn boerenstanders nog eens extra uitkomen door den arbeider voor te stellen als de

„slaker van beroep, die bij 't eerste wolkje, dat aan de lucht komt, zijn werktuig legen den aardbol gooit en gaat rentenieren op de weerstands-kas."

De theorie der roomsche solidariteit heeft blijkbaar al verlijstend rare grondstellingen!

Dr. Gerard Brom stond de Hogere standen te aaien:

„Wat wordt nu eigenlijk verstaan onder hogere standen? Dat is heel moeilijk te zeggen. Spr. stelt zich voor, dat de standen in elkander overgaan als de golven der zee. Wat zou een kenteeken mogen zijn voor een hogeren stand? De geboorte kan niet de beslissende factor zijn."

Is het dan soms het geld of fortuin? Ook dat kan het criterium niet zijn. Het ambt heeft er meer van, omdat aan het ambt verbonden is een peil van beschaving. De beschaving geeft de distinctie, waarop de hogere standen aanspraak kunnen maken. We weten: iemand is beschaafd of iemand is niet beschaafd."

Natuurlijk: iemand is beschaafd of iemand is niet beschaafd en het spreekt vanzelf dat de Hogere standen, waarbij ter verduidelijking aangegeven: „(met inbegrip van R.-K. werkgevers)" niet uitnemen door geboorte, of geld of fortuin, doch alleen door „het peil van beschaving verbonden aan het ambt."

Wat zullen die heeren R.-K. werkgevers, die niet uithoofde van geboorte of geld, doch louter uithoofde van hun beschavingspeil arbeiders exploiteeren onder de bekende Brabantsche toestanden, zich lekker gevoeld hebben.

Mijn, alles bijeen was het weer een echt lollige dag.

H. y. S.

GELD STINKT NIET.

In het voorjaar overleed te Rotterdam mej. Van Leeuwen, een bekende „slapster", die aan den Crooswijk'schen Singel en de Oostvoorne haar geheimzinnige helderziendheid in dienst stelde van de menschheid, lijdende aan ziekte, door afgebroken liefdesbetrekkingen en andere kwalen. De roep, die van haar uitging, werd nog verhoogd door de bijkomstige onstandigheid, dat ze van een zeer rechtzinnig-godsdienstige overtuiging was.

Toen het testament der clair-voyante geopend werd, bleek, dat ze een heele reeks legaten had vermaakt aan kerkelijke scholen en andere instellingen. Die legaten varieerden tusschen de duizend en vijftienduizend gulden. De rest van haar vermogen kwam aan de Gereformeerde kerk. Deze dagen heeft die kerk dat bedrag, dat 30.000 gulden groot was, aanvaard. De desbetreffende reglementsbepaling, die het mogelijk maakt erfenissen en schenkingen uit troebe bron te weigeren, schijnt buiten werking te zijn gesteld, omdat 't in het onderhavige geval niet mogelijk was aan de rechthebbenden de gelden, die de juffrouw hun uit den zak had geklopt, weer te geven. (V. K.)

DE RACHAB-SAGE.

Heeft prof. H. Windisch (Leiden) in het „Zeitschrift für die Alttest. Wissenschaft" (37ste jaarg., afl. 3) een artikel geschreven over de Rachabgeschiedenis — hierin op een tweetal parallellen uit de klassieke literatuur (Capua en Abydos) wijzende — in de eerste afl. van den 38sten jaargang schrijft de thans als hoogleraar te Giessen benoemde dr. Gustav Hölcher (Halle) een artikel, dat als aanvulling daarvan is bedoeld: „Zum Ursprung der Rachabsage" (Jozua 2 en 6). Hij komt tot deze conclusie:

„Er bestond dus in het Israëlietische Jericho een geslacht van prostitute's van Kanaänietischen oorsprong, Rachab, dat aan het heiligdom verbonden zal zijn geweest. Oorspronkelijk werd de prostitutie in den dienst van de vrouwelijke godheid, Astarte, uitgeoefend, welke eeredienst dus ook in het oude Israëlietische Jericho moet worden ondersteld. Dit sluit niet uit, dat de volksgod Jahwe als hoofdgod van het heiligdom aldaar gold, die als Baal Astarte naast zich had. De vereering van vrouwelijke godheden nevens Jahwe heeft, gelijk bekend is bij de Joden in het Egyptische Elephantine nog aan het eind van de 5de eeuw bestaan."

„De Rachabsage ontstond dus bij het heiligdom van Jericho, door de gunst der godin meenden de Israëlietische bewoners in het bezit van de oude Kanaänietische stad gekomen te zijn, en zij verhaalden hoe een dienaar der godin eens de Israëlietische verspieters geherbergd en door haar verand de inmening der stad mogelijk gemaakt had."

„De Rachabsage is, naar men weet, niet de eenige, waarin het overnemen van Kanaänietische godsdienstige gebruiken door de Israëlieten is weerspiegeld. Een ander bekend voorbeeld is de sage van het ten offer brengen van Jephtha's dochter, welke oorsprong een vierdaagsch jaarlijksch feest is, waarop de vrouwen in Gilead Jephtha's dochter, d.i. de verdwenen lente, beklagen. (H.blad.)

UIT ONZE MOOIE MAATSCHAPPIJ.

Op 28 Juni was er in Frankrijk een groote plechtigheid.

Verbeeld u, daar kwamen 150 moeders. En die kregen van een heusehen minister een gouden medaille.

Ze hadden elk 10 tot 19 kinderen gehad... Moet ik er nog iets bijvoegen? Elke vrouw weet, wat dat beteekent.

En ze werden ook beloond met geld.

Den eersten prijs kreeg de vader en moeder, die met 15 kinderen aankwam. Zij kregen 2500 gulden.

Toen de oorlog begon hadden ze 19 kinderen.

Er werden tien gemobiliseerd.

Vier zoons werden gedood.

Vier zoons en schoonzons werden gewond.

Eén zoon werd invalide.

En nu kregen zij geld.

Geld, geld, geld!

Geld voor de kinderen, die zij aan de kanonnen, aan de granaten hadden afgeleverd.

Geld, omdat zij veel materiaal, veel kinderen aan het land gaven...

Om Frankrijk groot te maken?

Neen, om het uit te putten, stoffelijk.

Om het te vullen met haat tegen andere volken, zedelijk.

Geld, omdat die zonen meehielpen andere landen en volken te knakken na de overwinning; na een vrede, die haast gelijk is aan een oorlog.

Geld krijgen de moeders, omdat zij de jongens, die zij eens met smart ter wereld brachten, die zij opvoedden, die ze verzorgden, als ze ziek waren, die ze lief hadden, aan het land gaven om hun broeders uit andere landen afschuwelijk te verwonden en te doden.

Geld, om ze te laten schieten op menschen, die hun nooit iets kwaads deden; voor een zaak, die niets groots of edels had, die slechts tot doel had: winst voor de rijken; voor de wapenfabrikanten, voor de andere oorlogseveranciers (uniformen enz., enz.) en voor hen, die in vreemde landen en werelddeelen door den oorlog schatten wilden verdienen.

Dus niet voor een schoone zaak, maar voor slechts zeer onheilige doeleinden.

Geld, omdat zij — niet begrijpend — hun jongens offerden aan hen, die macht en rijkdom verlangden.

O, vrouwen, o, moeders, ziet uw jongens aan!

Denkt aan de moeders in Frankrijk, die men met geld haar zonen afkoopt, om ze voor de machthebbers te laten vermoorden.

Die waanzinnige wereld kan alleen blijven voortbestaan, zoolang zij er niet tegen in opstand komt. (Prof. Vrouw.)

Kleine polemieken.

NA TWEE EEUWEN.

* Na twee eeuwen christelijke beschaving zijn we nog niet erg opgescholen. Dit kwam me meer of minder helder voor den geest, toen ik van den middeleeuwschen dichter Michel de Swaen (1054—1470) de volgende regels las over den „schijnvrome":

Och Heer! daar zijn er veel die met een valschen schijn Langs straten gaan en zijn van buiten goede lieden. Maar als men naarstig hen van binnen gaat bespieden, Men vindt den wolvenaard bedekt met lammervel. Ik ken, niet ver van hier, zoo een geveinsde wel. Een heilige in schijn, een bijter van pilaren.

Een die meer kruisen maakt, per dag, dan hij haren Op hoofd en kinne heeft; wiens uiterlijk gezicht Al wie hem niet en kent door zijne zeden sticht. Maar 't is een looze vos bekleed met duivelpluimen. Hij trekt dat wezen aan om beter zoo te luimen Op winst en eigen baat, en blijft daarmee bedekt. Totdat hij, 't geen hem lust, in zijne netten trekt.

WENK VOOR ROOMSCHE MEISJES.

* In zijn „Levensgeschiedenis der Heiligen" geeft Ribadeneira den volgende wenk aan roomsche meisjes:

„Wanneer een jongeling, zelfs van goede familie, zich wendt tot een meisje om haar te vragen zijn echtgenoot te worden, dan geve zij het antwoord, dat de heilige Agnes eens gaf tot een man, die haar een aardsch huwelijk voorsloeg.

Haar eens ontmoetend, naderde de jongeman haar, bad haar hem aan te nemen als haar echtgenoot en dienaar. Maar de heilige jonge vrouw, die reeds verend was met haar hemelschen bruidegom, trok zich heftig terug als hadde zij getrupt op een adder en zeide hem met een ernstige en zedige stem:

„Ga uit mijn tegenwoordigheid, vangstrik der hel, angel der zonde, bedraver der verwoesting en bevorderaar des doods. Denk niet dat ik zou kunnen ontroou worden aan mijn echtgenoot, aan wien ik mij geheel gegeven heb, zoodat ik zonder zijne liefde niet meer zou kunnen leven. Verbeeld u niet iets te bezitten, waardoor zij zijn mededinger zou kunnen worden, want hij is in het bezit van zes volmaakte en onvergelyklijke eigenschappen: hij is edel, hij is schoon, hij is wijs, hij is rijk, hij is goed en hij is machtig. Om u in te lichten over zijn wezen, zeg ik u nog dat zijn vader God is, die hem voortbracht zonder vrouw en dat zij die hem baarde immer maagd is gebleven."

We zullen maar aannemen dat die lieve Agnes zelf niets heeft begrepen van den zottelkap, dien ze uitkraande en die later Ribadeneira zoo geweldig interessant vond. Doch stel je voor dat gedurende een halve eeuw van nu af aan alle roomsche meisjes den wenk van paterije voor ernst namen, dan zou je onder de roomsche paterijen een ander gehuil hooren.

Intusschen zijn de roomsche meisjes zelf wel zoo wijs om te weten dat de voorbeelden der heiligen heel mooi zijn — op twee à vier eeuwen afstand.

TEKSTVERVALSCHERS.

* Een goede driekwart eeuw geleden bewerkte de bekende vrijdenker en beroemde taalkundige Pierre Larousse, geboren te Toney in 1817, overleden te Parijs in 1875, zijn Grand dictionnaire universel du XIXe siècle (groot algemeen woordenboek der negentiende eeuw) een breed opgezette verzameling over den vooruitgang der wetenschap en der wijsgeerige ideeën.

Zijn erfenamen vonden het voordeliger voor hun handel in deze vrijdenkers-dictionnaire ook in het geveel te komen van de reactionnaire en clericale machten en tusschen de wetenschappelijke en wijsgeerige gegevens allerlei duistere godsdienstige gegevens in te lasseten en de „Grand dictionnaire universel" te vervangen door een „Dictionnaire illustré", die echter nog prijzig bleef. Deze werd later weer omgewerkt tot een „Petit Larousse illustré", waarin levens het godsdienstige gehalte nog wat werd opgevoerd en het voor de jeugd gevaarlijke wijsgeerige gehalte vermindert. Zoo vond men in de uitgave van begin 1900 — voor mij ligt uitgave 1900, bladz. 366 — de omschrijving van: Eucharistie — Sacramentum quod, suavitatis doctrinae catholicae, continet rédemptionem et substantialement le corps, le sang, l'âme et la divinité de Jésus Christ, sous les espèces du pain et du vin. (Eucharistie — sacrament, dat, volgens de roomsche leer, wezenlijk en waarachtig bevat het lichaam, het bloed, de ziel en de godheid van Jezus Christus onder de gedaante van brood en van wijn).

Intusschen is de verroomsching van de Petit Larousse sindsdien nog aanmerkelijk gevorderd, want in het Belgische vrijdenkersorgaan La Pensée van 26 September j.l. merkt een inzonder op dat in de dictionnaire van 1912 de woorden: suavitatis doctrinae catholicae „volgens de roomsche leer" zijn weggelaten, zoodat men nu in een wetenschappelijk woordenboek als wetenschappelijk feit kan aangehaald zien dat in een sacrament onder de gedaanten van brood en wijn het lichaam en het bloed, de ziel en de godheid van Christus bestaan.

CHRISTENDOM IN THEORIE EN PRAKTIJK.

* Voor eenigen tijd nam de Raad der gemeente Schoonrewoerd het besluit, het vloeken in het openbaar strafbaar te stellen,

„omdat de naam des Heeren in die gemeen- te te zeer wordt misbruikt”, volgens de toe- lichting, door den voorzitter gegeven. In „De Lingebode” schreef daarna de heer A. van Donkelaar, secr. van de afd. Beeld van „Volksonderwijs”, naar aanleiding hiervan een ingezonden artikel (dat hij thans in „Volksonderwijs” deed overnemen) en waarin hij zegt:

„Het is opmerkelijk, dat in een kleine plaats als Schoonrewoerd, waar reeds van 1801 af een school met den Bijbel is, en waar de Openbare school reeds een tiental jaren is omgezet in een z.g. Christelijke school, waar dus het heile jongere geslacht moet staan onder den invloed van het on- ziele christendom en het derde gebod ze- r bekend moet zijn, dat daar een strafverbod noodig is tegen het vloeken.

Men zou mogen verwachten, en de voor- standers van Chr. Onderwijs hebben dat zeker ook verwacht, dat een geslacht, opge- groeid buiten den verderfelijken invloed der openbare school en onder de zegeningen van het Chr. Onderwijs, zeer christelijk van levenswandel zou zijn, en „God lie” zou hebben boven alles en den naaste als zich- zelve.

Maar aan dat alles hapert het ook daar, evenals elders, wat te meer blijkt uit de strafbepaling die er genomen is tegen sa- menscholingen en het lastig vallen van voorbijgangers.

Het is mij als oud-leerling der school met den Bijbel te Schoonrewoerd reeds meerde- re malen gekomen, dat men, door de hoop te sterk te spannen zijn doel voorbij schiet.

Het Chr. Onderwijs heeft in een Lijna- der-tijgering proeflijk te Schoonrewoerd een fiasco gemaakt, hetwelk een waarschu- wing kan zijn voor hen, die van bijzonder Chr. Onderwijs een verhooring van het zedelijk peil verwachten.

Moge het levens een spoorslag zijn voor de voorstanders van goed openbaar onder- wijs, om hunne meening te bleven verdedi- gen.

Om dan niet te vergeten dat God in hunne daden dezelfde plaats inneemt als in hunne woorden, d.i. niets dan een ijdele klank. Het theoretisch christelijk leven uit God is een praktisch leven, buiten God, niet als godlozen, die zich een hooger menschelijk ideaal stellen, doch als vloekend, samen- roffende en voorbijgangers lastig vallende godsdienstigen.

NOG MEER LOL.

* Een waarlijk originele inleving heeft de Duitse schrijver Emil Sandt gehad, wiens drama „Vision” te Hamburg in den Thalia-schouwburg is opgevoerd. Het wil bewijzen, dat boven alle menselijke welen nog altijd het geloof staat als het hoogste geluk. Een wanhopig professor in de astron- omie bestormt den hemel om voor Gods aangezicht waarheid en velen te eischen. Doch God blijft voor hem onzichtbaar. Geen telescopen vermogen hem te ontdekken. En de geleerde keert naar de aarde terug, rij- ker geworden door het geloof, dat meer is dan weten.

Het publiek stond tegenover het stuk nog al vreemd, doch bleek ook waardeering te hebben voor de eigenaardig gekozen plaats der handeling: de volkenatmosfeer des hemels.

Werkelijk, de inleving is waarlijk origi- neel. Een wanhopig professor in de astron- omie die den hemel bestormt; wat rondast in de volkenatmosfeer des hemels, op aar- de geen God vindt, in de hemelvolken- atmosfeer geen God vindt en dan maar te- rugkeert naar de aarde met het geloof in God. Nog al vreemd dat het publiek tegen- over dit spektakel nog al vreemd stond: hoe is het in godsdienst mogelijk!

Uit de Beweging.

Mijn afcheiding aan de kerk.

Reeds om 9 uur stond Zondagmorgen voor „de Hollandsche Schouwburg” een groot aantal mensen te wachten om te worden aangenomen voor het hooren van de rede van den ex-dominie P. N. Pabon, die voor de afd. Amsterdam van de Ver., „de Dagblad” zou spreken over bovengenoemd onderwerp. En die belangstelling groeide zenderoogen, zoodat, toen de schouwburg volkwam, en bijna 900 bezoekers waren binnengelaten, honderden moesten worden teleurgesteld. Had men verwacht dat het bezoek groot en de schouwburg gevuld zou zijn, op zulk een enorme belang- stelling had men niet kunnen rekenen. Het bestuur treft dan ook altemin een blaam de teleurstelling dezer honderden te hebben kunnen voorkomen. Deze eerste Zondag- morgenvergadering kan dan ook als een reuzensucces worden geboekt en zij, die ge- luige zijn geweest van deze vergadering en den spreker hebben gevoeld, zullen het met ons eens zijn, dat hij heel wat leerrijke stof heeft behandeld en is het te betreuren dat zijn mooie rede door den veel te beperkten tijd niet geheel kon worden uitgesproken.

De voorz., de heer Hoving, opende de ver- gadering met een inleiding, welke zich ken- merkte door een gloedvolle uiteenzetting

van de Dageraadgedachte en de groote be- teekenis die deze voor de menschheid heeft.

Ook het Dageraadsgangkoor luisterde voor het eerst deze vergadering op, en het moet gezegd, voor den korten tijd dat het koor bezig is zich slagvaardig te maken, was het een goed succes.

We zullen, terwille van onze beperkte plaatsruimte, slechts een beknopt overzicht van des heeren Pabon's rede geven.

„Is een ontegenzeggelijke waarheid, aldus spr., dat zij, die nadenken en die zich zooveel mogelijk zuiver objectief reken- schap willen geven van wat de laatste jaren op alle mogelijke gebieden voor het leven, aan gebeurtenissen heeft plaats gevonden, en die tegelijkertijd den moed hadden, zich kritisch daar tegenover te stellen, oorzaken en redenen genoeg vonden, om tot naden- ken gebracht te worden, in een dordrilling waanzin is de gansche menschheid tot in- ternationalen zelfmoord overgegaan door internationale leugens, en diezelfde mensch- heid is daarin gesterkt door de kerk van alle mogelijke schakeering. Wat daarin als godsdienst werd gepredikt, moet voor haar aanleiding wezen zich in de allereerste plaats in kritische beschouwing te zetten tegenover de kerk en de godsdienst in het algemeen — en 't christendom in 't bijzon- der. Want juist het feit, dat de oorlog ge- localiseerd was onder de christenen, en dat een slavernij van den meest gruwzamen en mensch-onterende aard, zooals zij in de wereldgeschiedenis nog niet is voorgekom- men, juist onder de christenen gevonden werd, moet den onbevooroordeelden denker tot de overtuiging brengen, dat niet alleen de kerk bankroet is, maar evenzeer het christendom. Enkele predikanten hebben toegegeven het fiasco van de kerk, maar zij misten niet alleen den moed om uit de kerk te treden, doch lieten ook in de kerk zelf geen anderen loon hooren, dan die van het vrome zelfbedrog en van de bewuste of on- wuste misleiding.

De godsdienst heeft altijd scheidend op de menschen gewerkt. Hij heeft altijd de men- schen verdeeld in belijders van de waarheid en belijders van de leugen. Hij heeft den mensch steeds en immer geplaatst op een voetstuk tegenover zijn medemenschen. In plaats van in alle menschen gelijk berech- tigde wezens te zien, en hen als zoodanig te eeren, heeft hij de eenheid der menschen op alle denkbare wijze versplinterd. In theorie heet het wel, dat wij kinderen zijn van één Vader, de praktijk is anders.

Mijn uitreden uit de kerk gevoel ik als een zelfverruiming en een zelfbevrijding. Juist, omdat ik weet gekomen te zijn tot het waarachtig geloof, tot waarachtig geloof in het zichzelf herschepende, en zich immer vernieuwende leven, heb ik het christen- dom van mij afgeschud.

Gelooven is voor mij zich voelen een door- gangskanaal voor dien levensstroom, die zich — bewust of onbewust — als harmonie openbaart in elk natuurding en die zichzelf bewust in en door mij wil openbaren als harmonie van gedachte, kracht en daad. Dit geloof is uit den aard van de zaak de ge- zwoeren vijand van elk godsdienstig geloof. Tusschen deze beide is geen middenweg te vinden, hier hebben we de tegenstelling: dogmatische geloofsgewoone of levensgewoone, d.w.z. godloos in zijn religie, dus vrijden- ker. Elke godsdienst vertegenwoordigt de gebonden gedachte. Mijn geloof zouden wij kunnen noemen het algemeen menschelijke, waarin alle menschen elkaar kunnen ver- vinden, afgescheiden van ras, taal, of wat dies meer zij.

Men kan onder de geestesstromingen, die zich in den loop van de eeuwen in de menschheid ontwikkeld hebben, twee hoofd- richtingen onderscheiden: de gezagslievende en de vrijheidslievende of de roomsch- katholieke en die der vrije gedachte. Alle bestaande godsdiensten, ook 't protestantis- me in al zijn schakeeringen, vallen ontwij- felbaar onder de eerste reeks. Zelfs het vrij- zinnig protestantisme, dat zich in een on- noemelijk aantal bochten wringt, buigt toch voor het dogma van het Godsbestaan. Om- dat alle godsdiensten beginnen met 's men- schen rede te doodden, daarom heeft de god- dienst nooit iets anders gedaan, dan den mensch geestelijk en zedelijk ontmant, daardoor heeft hij van hem gemaakt een caricaat van mensch die zijn zelfbeschi- ktingsrecht had verloren. Als wij het woord van de verleggenwoordigers van welken godsdienst ook mogen gelooven, dan dient de godsdienst om 't geluk der menschen te bevorderen, maar als wij niet blind willen wezen, moeten wij ons zelf bekennen, dat wij niet in de verste verte kunnen overzien den ontzettenden last van leed, waaronder de menschheid gebukt gaat. Juist door den godsdienst heeft de menschheid dien oceaan van smart over zich doen komen en heeft die aanvaard; juist door den godsdienst zijn de menschen zoo gelegenerd, dat zij zich hebben laten opvoeden tot diefstal en moord, dat zij zich door hun leiders laten slepen in een poel van de meest afgrijpelij- ke ellende. En dan durft men nog spreken van een opbloei van den godsdienst door den oorlog! Een moederdier dat haar jongen verdedigen met eigen levensgevaar, geen enkele diersoort zal zich zelf, vrijwillig noch gedwongen, vernietigen. Maar juist

door den godsdienst, die den mensch be- roofde van het gebruik zijner edelste func- ties, juist door den godsdienst, die den mensch geestelijk en zedelijk verlamde, is het menschenom te gekomen, zichzelf te vernietigen, werd de mensch zijn eigen groote vijand, brachten moeders haar kin- deren naar de loopgraven, die graven van het laatste restje menschelijkheid.

Godsdienst moet conservatief zijn, omdat hij de menschen ontrouwt het gebruik van hun edelste vermogens: eigen denken, eigen voelen, eigen willen. De godsdienst heeft zich altijd verzet tegen alles wat een nieuwe maatschappelijke orde wilde. Hoe zijn niet vervuld geworden in de middeleeuwen de aanhangers van de wereldbeschouwing van een Copernicus en een Galilei, hoe is niet uitgeroeid geworden de heldenshare van een Thomas Münzer, hoe zijn de kerk en de godsdienst niet opgetreden als de gezwoeren vijand van alles wat met socialisme in ver- bond stond. Bovendien heeft het christendom zooveel ellende onder de menschen ge- bracht, wijl de gedachte, dat stof en geest elkaars absolute vijanden zijn, volkomen in strijd is met de natuur van den mensch, volkomen in strijd met het leven zelf. Stof en geest zijn in wezen één, en als de geest een taak heeft, is het niet deze, om de be- geerte van het lichaam te doodden, maar te adelen. Ten slotte verdedigde spr. nog eens het beginsel der vrije gedachte en trachtte aan te toonen, dat de gansche menschheid het slachtoffer is van den waan van den godsdienst. Er is maar één religie, maar één zedelijkheid, dat is: je zelf te zijn. Al- leen die religie, alleen die zedelijkheid maakt gelukkig en doet leven. Vergadering, aan u de keuze: Godsdienst of vrije ge- dachte!

J. v. L.

Naar wij vernemen, heeft de heer Pabon zich bereid verklaard, op 21 Oct. wederom voor de Ver., „de Dageraad” in „De Hol- landsche Schouwburg” met hetzelfde on- derwerp op te treden.

SPREEKBEURTEN.

Openbare Zondagmorgenlezingen van 1920—1921, in den Hollandschen Schou- burg, Plantage Middenlaan, met medewer- king van het Dageraad's Zangkoor. Aan- vang 10 uur precies.

10 Oct. Spr. B. Reyndorp, Ond.: „Godsge- loof en Vrije Welenschap”.

17 Oct. Spr. J. Hoving, Ond.: „De hou- ding van Christenen, Theosofen en Vrij- denkers tegenover de smart des levens”.

Maandag 18 Oct. a.s., 's avonds 8 uur, spreekt Dr. W. v. Ravesteijn, uit Rotterdam, in „Excelesior”, Oosthavenkade te Vlaadin- gen, over het onderwerp: „Waarom schei- ding tusschen Kerk en Staat?”

WETENSCHAPPELIJK VARIA.

Tibet.

In het Hbld. vinden we onder de streep een karakteristieke beschrijving van Tibet, een land van absurditeiten. Wellicht komt later nog wel eens een Tibetaan in onze aardhoek verwaaid en geeft dan een be- schrijving van: Laagland, een land van idioten, doch zoover zijn we nog niet en voor heden moeten we ons nog tevreden stellen met wat een Japansch monnik vol- gens het Hbld. over Tibet te schrijven heeft:

„Het gaat in ons werelddeel tegenwoor- dig zoo prellig toe, en de Vrede-verknoei- ers van allerlei pluimgaue hebben hun werk zoo grondig verricht, dat hij soms geneigd bent aan te nemen dat nergens ter wereld de be- schaving en de cultuur op zulke averechte- sche principes berusten als in het oude, wreed geteisterde Europa. Hoe goed doet het daarom te vernemen dat onze Weste- lische dwaasheden nog niet halen kunnen bij die der Tibetaanen. Het schouwspel van een eenenoude en in haar soort grondige be- schaving, welke in al haar uiting en sym- ptomen bespottelijk en dom is, kan ons slechts tot vreugde strekken. Want geeft het geen gevoel van zelfvoldaanheid, als we kunnen zeggen: zoo bar hebben wij het dan toch nog niet gemaakt! We zijn wel dwaas, maar zoo... neen!”

Tibet, gezegend land, dat ons een troost is in ons leed om eigen verwazing, blijf lang nog het paradijs-der-idioten. Want zoalng wij dien naam met recht en reden voert, blijft Europa buiten schot!

Mijn kennis over Tibetaansche bescha- ving dank ik aan een Japanschen monnik, luisterend naar den naam van Kawaguchi, die in het begin van deze eeuw drie jaar in Tibet doorbracht. Zijn mededeelingen over dit land en zijn bewoners zijn in het En- gelsch vertaald en onder den titel „Drie Jaar in Tibet” uitgegeven door de Theo- ophical Society. Het is één der belangwek- kendste reisbeschrijvingen die ooit te boek werden gesteld, en één der weinige werken over Tibet waaraan men autoriteit kan toe- kennen. Kawaguchi heeft avonturen beleefd in Tibet, die geen Europeaan zou hebben naverd! Hij lezocht de universiteit van Lhasa, hij maakte kennis met niemand minder dan de Dalai Lama zelf, hij stond op vertrouwelijk voet met één van de vier

Ministers van Financiën, hij was bevriend met de leekbroeders, die den God Lama dienden, hij verkeerde onder de hoogste en laagste standen — de verachtelijke smeden en slagers! — kortom, hij leefde geduren- de drie jaar als een waschechte Tibetaan.

Nog nooit heeft een Europeaan kunnen doen wat deze Japanner volbracht, en wie iets wil weten van de zeden en gewoonten van dat zonderlinge volk van Tibet, moet niet verzuimen Kawaguchi's boek te lezen.

Tot goed begrip van de moeilijkheden waarmee Kawaguchi te kampen had, dient men te weten dat de Japanners evenmin als alle andere volken (de Chinees uitgezon- derd) Tibetaansche grondgebied mogen be- treden. Maar Kawaguchi liet zich door dit verbod niet afschrikken, — hij wilde de oude Boeddhistische geschriften en tradities in Tibet bestudeeren en begaf zich daarom naar Britsch-Indië, waar hij zich in de stad Darjeeling vestigde en er Tibetaansch ging leeren.

Toen hij de taal meester was, trok hij het Himalaya-gebergte over. Hij waagde het niet de zorgvuldig bewaakte poorten, die den weg naar Lhasa bewaken, door te gaan, doch gaf er de voorkeur aan Tibet aan de zuidwestelijke zijde binnen te dringen. Maar daartoe moest hij een dorre woestijn, die wel achttienduizend voet boven den zeespiegel zich verheft, doortrekken. Hij volbracht dezen tocht, zij het na heel wat ontbering te hebben doormaakt, bezoekt het heilige meer van Manasarovara, en kwam ten slotte, na vele avonturen, in Lhasa aan. Hier leefde hij gedurende bijna drie jaar, zich uitge- vend voor Chinees. Zijn geheim lekte ech- ter uit en hij moest haastig naar Indië vluchten. Dit wat den persoon van Kawagu- chi betreft, die zich in zijn boek doet ken- nen als een beminnelijk man, vol moed en zelfvertrouwen, en met een helderen kijk op menschen en dingen.

Kawaguchi's boek zou men kunnen noe- men een catalogus van absurditeiten. Alles wat de Tibetaanen verrieten, hun levens- wijze, hun methoden en manieren, het is allemaal even onlogisch en dwaas. Er is in Tibet een uitmunten georganiseerde ver- plegersdienst, maar het voornaamste werk der verplegsters is: zorgen dat de patiënten nooit in slaap vallen. Slapeloosheid be- schouwen de Tibetaanen bijklbaar als een remedie tegen alle kwalen.

De voornaamste bron van inkomsten van den Dalai Lama is de verkoop van pillen, die van uitwerpselen gemaakt zijn, en on- geveer twaalf gulden per doos kosten. Was- chen doet een Tibetaan zich nooit, van 't oogenblik af dat hij geboren wordt tot aan zijn dood toe, wordt hij niet gesmolten boter ingewreven — dat is in Tibet gezonder!

Op de universiteit van Lhasa wordt phi- losophie en logica gestudeerd, de student moet ieder jaar van honderd tot zeshonderd pagina's heilige teksten uit zijn hoofd lee- ren. Een grand halen kost twintig jaarstu- die en om een waarlijk heilig en eminent lama te worden, moet men zich veertig jaar aan studie en deugd wijden!

Nog tal van vreemde Tibetaansche ge- bruiken verdienen de aandacht, maar wat ons vooral interesseert in dezen tijd van be- lastingwie, is, hoe de Tibetaansche fiscus den buit binnenhaalt.

Evenals overal elders, heeft de regering in Tibet behoefte aan groote sommen gelds. Maar terwijl in het Westen de belasting- penningen steeds op de nuttigste manier besteed worden (!!!), gaat in Tibet het meeste geld op aan gepurificeerd vet van Ti- betaansche ossen. Wat men met dat vet doet? Branden in ontelbare lampen, die in de groote Boeddhistische kathedraal van Lhasa hangen, nooit mogen uitgaan en met geen andere brandstof dan met ossenvet mogen worden gevuld. Dat vet vormt de voornaamste post op de begroting. Maar er is ook een hoop geld noodig om de Ti- betaansche geestelijkheid te onderhouden, want minstens een zesde deel van de bevol- king zijn geestelijken!

De belasting wordt in natura betaald en is naar een oude traditie vastgesteld. In theorie mag in den hoofdelijken omslag nooit wijziging komen, maar in de praktijk wordt er genoeg geschipperd. Want het gouvernement houdt er twintig standaard- gewichten en zes en dertig standaard-maten op na!

Een pond kan bij manier van spreken een half pond, maar ook anderhalf pond we- gen! Wie nu vriendje van de autoriteiten is, betaalt in pond = $\frac{1}{2}$ pond-gewicht, wie niet in den geur staat, betaalt in pond = $\frac{1}{2}$ pond. Tusschen deze uitersten liggen dan de tientallen andere maten en gewichten. Nominaal betaalt iedereen hetzelfde, — het komt er maar op aan welk soort pond de fiseus in ieder bepaald geval wenscht toe te passen...

Kawaguchi's eindoordeel over de Tibeta- nen is niet bepaald vleedend:

„De Tibetaanen worden door vier ernstige gebreken gekarakteriseerd, zijnde: vuilheid, bijgeloof, onnatuurlijke gewoonten als veel- mannerij, en onnatuurlijke kunst.”

Zoo leeft en streeft dus het volk van Tibet, aan welk Aziatisch paradijs wij maar eens moeten denken als we ons in Europa zoo benard voelen. De troost is weliswaar ma- ger, maar het is altijd beter dan niets...

Ingezonden.

Rectificatie.

Geachte Redactie!

In het door mij ingezonden stuk is een onvolkomenheid. De zin: naar verlijn u zelve en voer u op tot de hoogte waarop de vrouw in u haar gelijke voelt en wij vrouwen zullen de natuur danken, dat wij vrouwen gaarne enz., moet zijn: zullen de natuur danken dat wij vrouwen zijn en gaarne onze tol voor dat recht betalen, enz.

Een vrouw enz.

Voor de meedige vrouw.

Toen ik mijn artikelje „Vrije liefde” aan een vriend liet lezen, schold hij mij uit. Vloekte dat ik een ellendeling was, dat mijn geslacht een vermomde hulde was, geldend de prostitutie. Doch later, toen hij zag mijn houding, verlegde hij zich, trok hij terug al wat hij gezegd had en gaf alleen dit eindoordeel: „Jongens, je bent nog veel te naïef, je denkt dat alle menschen zoo zullen lezen als jij bedoeld hebt en zij zullen het allen begrijpen zoals het in hun kraam te pas komt.”

(Dit nu zeg ik niet opnieuw aan uw adres, juffrouw.)

Sta mij toe, u wat te vertellen over den oorsprong van dat weggeslingerde stukje. Over 't ding zelf, ach juffrouw, vindt u 't noodig onaangename dingen te behandelen?

Juffrouw, kent u het leven van een pas-beginnend artiest? Weet u hoe hij van alle zijden bedreigd wordt met broedeloosheid. 'k Wil niets zeggen nog van de afschuw die zijn deel is om, ja, waarom? ... om zijn lange haar, zijn frissen wandel en zijn altijd gelukkig gelaat. Doch dit is het ergst: Nergens kan hij ook maar zelfs den gemeenten arbeid verrichten om wat geld te verdienen voor zijn middagmaal, alleen omdat hij nu eenmaal open is en telkens weer met vergeeflijke openhartigheid iets van zichzelf laat zien, waardoor de adspirant-patroon denkt: „Hm, zoo'n rare snuit, nee, liever een met diploma.” Juffrouw, weet u hoe zwaar het valt te arbeiden, wanneer je weet, dat elk woord dat je schrijft, je een boterham kost; als je beseft dat telkens en telkens groter de kans wordt dat het je eens onmogelijk zal zijn te leven, omdat je, nu ja, omdat je nu eenmaal artiest bent?

En dan, een jong kunstenaar moet veel lezen. Dat is duur. En waar moet hij geld vandaan halen als hij niet ten offer geven wil wat Fancy hem toevertrouwd heeft. Toch moet hij lezen, 't moet, 't moet persé. ... de nood dringt. ... dan komt strijd. ... Zou ik schenken wat Fancy gaf om wat meer te weten? ... Of zou ik, zonder ontwikkeling blijvend, rijker zijn als Fancy's gave mij alleen bleef? ... Moet ik, mag ik verder verklappen wat in stilzoele nachten zij mij voorluistert. ... of. ? Juffrouw, dat is zoo zwaar, dat maat zoo af.

En toch, toch is ook dat het ergste nog niet. Het ergste is dat, wat je doet uitschreeuwen: „Helaas, helaas, waar is mijn Time!” Dat ergste, dat is de eenzaamheid.

Maar juffrouw, waarom, waarom om godswil, waarom schreef u dat tegenartikelje? Waarvoor is het noodig opnieuw mij naar te smijten tot ik niet meer kan. ... Of. ... of. ... kent u Time-Weet u wie zij is? Waar zij is? Stil, als u 't weet, juffrouw, zeg dat dan nog.

Ach, ik moet lachen bijna om mezelf. Daar gaat iets, een stukje weg ter perse, dat eigenlijk wel wat van de minnebrieven weg heeft. Tegenwoordig mogen dergel ke rareiten niet meer voorkomen, moet je orndelikelijk en met een schoolmeesterzinstuurdertel, plus evenredige komensmanachtige betoogkracht een artikelje schrijven, waarvan, scheikundig juist:

100 % nuchterheid,
0 % gevoel,
0 % verstand,
0 % menscheijkheid.

Of, juffrouw, kijk, als je op je ziel getrapd wordt, schrijf je wel eens iets vreemds. Dat deed ik vorige week. Maar als ze dan zelfs dat niet begrijpen, of nee, als je dan nog eens op lerug moet komen om tenminste nog wat te redden, kijk, dan wordt je wief eens bitter.

Maar geenszins is dat tot u gericht. Ik ben weer moe, zoals zoo vaak, helaas, wat stellig komt door eenzaamheid. Doch eerlijk, menschen als Multatuli en zij, die in hun schrijfwijze wat op hem lijken, die menschen degenen niet, dat zijn. ... o foei. ... artiesten.

Rotterdam, 2 October 1920.

PIET VAN VEEN.

De niet schroomende vrouw!

Het vrouwelijk proefkonijn bewijst door haar beoog, dat, als wij mannen de vrouw niet kennen, zij nog veel minder haarzusteren kent, door ze te beoordeelen naar haar, eigen individueel gevoel van de bevestiging van haar geslachtsdrift, want het

staat vast, dat die drift bij elk mensch verschillend is; en nu stel ik dit proefkonijn als te behooren tot de vrouwen met geen of weinig behoefte tot levendigheid dier drift. Zoolanige vrouw is zoo niet geheel ongeschikt voor een huwelijk, dan toch alleen aangewezen de vrouw te zijn van een even passieloozen man; huwt zij met een volbloed geslachtsdriftigen man, dan maakt zij dien diep rampzalig. Wanneer het gebied van de geslachtsdrift niet iets was waarover wij ons eigenlijk schamen vanwege de viezigheid, waarom maakt men dan den kinderen wijs, dat de kindertjes door den oelekaar worden gebracht? Waarom hadden Adam en Eva reeds een vijgenblad nodig? Waarom geven wij aan de lichaamsdeelen den naam van schaamdeelen? Waarom is 't zich naakt op straat vertoon verboden? Waarom is het verkoopen en tentoonstellen van naakte figuren verboden? Waarom is 't verkoopen van pornografische werken strafbaar? Waarom is het bedrijven der geslachtsdrift in het openbaar strafbaar? Waarom vertellen mannen altijd bij afwezigheid van vrouwen schuine moppen, wier schuimheid meestal vies is? Boven 't oordeel van dit proefkonijn stel ik de Decameron van Boccaccio. Waarin men een juist oordeel vindt omtrent den menschelijken aard wat betreft de geslachtsdrift. Maar tot slaving van mijn opvatting verwijs ik naar het werk van Prof. Dr. August Forel: „Het sexuele vraagstuk”. O proefkonijn, lees dat werk en kom tot de overtuiging dat ge de vrouwen beoordeelt naar uwe eigene droge-individuele geslachtsdriftloze natuur. Even min als ik het recht heb de mannen af te meten naar de mate mijner geslachtsdrift, evenmin heeft u het recht de geslachtsdrift der vrouwen te stellen op het valsehe standpunt waarop u het stelt.

Ik heb in mijn 75-jarigen levensduur persoonlijk en door hetgeen de literatuur over de geheele wereld ons daaromtrent mededeelt, de volkomen overtuiging, dat de bevestiging van de geslachtsdrift, ook van de vrouwen, geheel een lichamelijke verrichting is en met het zieleleven niets te maken heeft. Want ook genegenheid behoort niet tot de zielehoedanigheden en het spreekt van zelf dat er wederkeerig sympathie en geen antipathie moet bestaan; maar dat kan men geen verlangen noemen, want daardoor versta ik een volkomen overeenstemming van neiging en wereldbeschouwing, die eerst tot stand kan komen na langdurige wederkerige onderzinking, want de mensch kent niet eens zich zelf volkomen, hoe wil hij dan een ander juist komen beoordeelen. Wanneer nu Piet van Veen er de ziel bij haalt, doet hij dat om de leer der vrije liefde in een dragelijk licht te stellen, maar daarmee heeft hij het pleit niet gewonnen en de oproep: „Bloedige vrouwen en krachtige mannen vereenigt u! Laat geen ellendige maatschappijvormen u weerhouden dalgene te doen, waaraan zij waarlijk behoefte hebt. Durft uwe lichamen elkander geven, maar slechts dan en dan alleen, wanneer u zielen één zijn”, is de oproep van iemand, die geen rekening houdt met de werkelijkheid. Zal een mensch zich boven het dier stellen, dan is het zijn plicht, wanneer hij er toe over gaat om zijn geslachtsdrift te bevestigen, bewust te zijn, dat die daad het gevolg kan hebben tot het te verschijnen brengen van een kind, dat behoefte zal hebben aan alles. En dan zijn 't geen maatschappelijke schijnvormen die hem weerhouden er aan te voldoen, indien hij weet, daartoe niet in staat te zijn.

Ik behoef slechts te verwijzen naar hetgeen ik reeds in „De Dageraad” over liefde en huwelijk heb geschreven en dat ik niet verder noodig heb te verklaren dat het huwelijk een instelling is in het belang van den staat, maar niet van het individu.

Maar wij zijn nu eenmaal leden van een samenleving en moeten, of wij willen of niet, ons in voor minstens driekwart voegen naar de gewoonten en gebruiken, die die samenleving heeft in het leven geroepen. Als wij mensch hebben wij het recht er van af te wijken, mits wij ons dan ook onderwerpen aan de vrije beoordeeling onzer mede maatschappijgenooten en het recht verliezen om ons over hun oordeel te klagen. Hij, die den moed heeft de conventionele gebruiken niet te eerbiedigen, heeft geen recht aanspraak te maken op een gunstig oordeel zijner tegenstanders en moet in hun afkeuring berusten.

Wat nu de viezigheid betreft, blijf ik volhouden, dat ook al was het waar, hetgeen ik ontken, dat de vrouw, wil zij aan de bevestiging harer geslachtsdrift voldoen, van den man verlangt het nobele, het mooie, geheel overeenkomstig of aanvullend haar eigen gevoelsleven en pas daardoor de behoefte komt aan lichaamséénheid, dat dan nog de zaak vies, vies, vies blijft, omdat wij gebruik moeten maken van lichaamsdeelen, die ook voor andere doeleinden dienst moeten doen.

O, bijna geslachtsdriftloos proefkonijn, wat is het gelukkig dat het meendeel der vrouwen wat meer van die drift bezitten en wat verheug ik mij er in, zelfs nu nog op dat gebied dier te zijn gebleven en er dus, evenals een dier in bronsttijd, een van de

genietingen in vind, die het leven waarde schenken.

Terrecht schreef reeds Boeddha: „De geslachtsdrift is scherper dan de speer waarmee men obtanten temt, heeler dan de vlammen, zij is als een pijl die in den menschengeslacht ingedreven.”

Mr. P. A. L. MAC-LEAN.

CORRESPONDENTIE.

Ontvangen abonnementsgeld.

L. te P.; E. S. te R.; M. v. Z. te H.; L. M. te V. (2); J. M. te M.; J. G. te R. (2); B. D. te R.; G. J. P. te S.; M. H. te R.; H. C. M. te id.; C. D. M. te id.; P. M. de K. te V.; M. J. H. te G. (2); J. H. te H.; J. H. te U.; J. B. te A.; W. v. P. te Z.; D. H. te G.; J. v. d. H. te O.; T. H. H. te IJ.; M. D. te O.; J. v. d. P. te id.; P. B. te M.; J. C. B. te U.; J. S. te K.; H. te id.; G. te A.; Z. te id.; S. te id.; P. J. T. te id.; J. A. te H.; H. M. v. D. te H.; J. W. M. te Z.; P. de K. te 's H.; C. v. B. te R.; J. de B. te U.

Ontvangen steun:

Z. te A. f 0.25; M. v. Z. te H. f 0.50;

Talen. :-: Boekhouden.

Kelzersgracht 759, Amsterdam. :-: Vraagt prospectus. Telefoon 7660

GEESTVERWANTEN! - Het aangewezen adres voor

Dames- en Heerenkleeding naar Maat,

met en zonder bijlevering van stof, is:

B. GESKUS, von Zesenstraat 51, bij de Dapperstraat.

Speciale inrichting voor Keer- en Reparatiewerk.

SOLIDE AFWERKING. BILLIJKE PRIJZEN. VLUGGE BEDIENING.

EUBION,

in de saus, bij de groenten, in meelspijzen enz. Een uitstekend voedsel voor Gezonden, Ziekten en Zwakken. Verpakt in cartons van circa 100 gram à f 0.90, franco f 1.05 en in groote cartons van circa 200 gram à f 1.60, franco f 1.80, na ontvangst van postwissel of postzegels.

Leest Dr. Julius Hensel's Grondregelen der Gezondheidsleer!

Groot formaat ca. 20 bij 27 c.M. met 9 afbeeldingen en 3 voedingstabellen in den tekst. Volledige leer over de voedingzouten, om ziekten te voorkomen en bestaande ziekten te genezen. Franco na ontvangst van postwissel of postzegels à f 1.60.

Verkrijgbaar bij:

„VOLHARDING”, Pieter Langendijkstraat 53, bij den Overtoom, Amsterdam.

LEERT DE MODERNE TALEN DOOR ZELFONDERRICHT.

De eenvoudigste methode wordt gevolgd in de werken van F. C. GIJSEN
GROOTE LEERCURSUS der ENGELSche TAAL (320 pag.) f 4.25
GROOTE LEERCURSUS der FRANSche TAAL (400 pag.) f 4.25
GROOTE LEERCURSUS der DUITsche TAAL (320 pag.) f 4.25

De drie deelen te zamen voor f 12.50.

Betaalbaar in 5 maandelijksche termijnen van f 2.50 of à contant.

Uitgave van GEBR. GRAAUW's Uitgevers Mij. en Boekhandel, te Amsterdam, Singel 80. Telefoon 6460 Noord.

Deze leercursussen bevatten:

1e Afdeling: DE UITSPRAAK.

2e Afdeling: DE WERKWOORDEN. (In deze afdeling vindt men alle soorten werkwoorden met uitgebreide bewerking en de noodige voorbeelden).

3e Afdeling: DE VOORTZETTING DER SPRAAKLEER, met de noodige regels op.

Verder komt er nog in voor een Woordenlijst Engelsch-Fransch- of Duitseh-Nederlandsch met de uitspraak achter ieder woord en een Woordenlijst Nederlandsch Engelsch, Fransch of Duitseh.

Uit dezen rijken inhoud kan een ieder opmaken, welke groote waarde deze boeken zullen hebben voor allen die de Engelsche, Fransche en Duitse taal willen en moeten leeren. De uitspraak is achter ieder woord aangegeven (behalve in het Duitse leerboek waar de uitspraak voldoende in de eerste afdeling uiteenzet) en daardoor is het voor een ieder mogelijk de taal te leeren, zoowel voor hen die nooit iets aan de studie dezer talen deden, als voor hen, die de eerste beginselen reeds machtig zijn. Men kan dus zonder Meester zelf voortstuderen, waarvoor deze boeken uitstekende diensten zullen bewijzen.

De verlangde deelen worden direct na ontvangst van onderstaand bestelbiljet toegezonden, terwijl de betaling plaats vindt in maandelijksche termijnen of à contant.

Dageraad.

BESTELBILJET.

De ondergetoekende wenscht van GEBR. GRAAUW's Uitg.-Mij. en Boekhandel te Amsterdam, Singel 80, te ontvangen:

*) Groote Leercursus der Engelsche Taal door F. C. GIJSEN, f 4.25.

Groote Leercursus der Fransche Taal „ „ „ f 4.25.

Groote Leercursus der Duitse Taal „ „ „ f 4.25.

De 3 deelen te zamen voor f 12.50

en te betalen in maandelijksche termijnen van f 2.50 of à contant.

*) Doorhalen wat niet verlangd wordt.

Woonplaats:

Naam:

ADVERTENTIES.

Geestverwanten!!!

Onze blinde vriend

J. VREEKEN,
Quellijnstraat 136 huis,
AMSTERDAM,

maakt alle soorten Stoelen,
Borstels, Kwasten, Bezems,
etc. etc.

Werkt met dit blad!

dat ze de band met hen verbreken. In de bubbel blijven en niet springen geeft comfort maar voor hoelang? Wanneer wordt deze terechte onzekerheid veeleer een ongeerie? 'Uit de kast komen' kan vervelende gevolgen hebben, maar vooral ook positieve en hoopgevende. Dat is het centrale thema van deze artikelenreeks.

Zinvol leven zonder god

Na mijn pensionering ben ik me gaan verdiepen in mijn geloofsafval. Jarenlang was ik al ongelovig maar hield me niet actief bezig met het atheïsme. Meer dan dertig jaar was mijn leven beheerst geweest door het katholieke geloof. Hoe heb ik dat kunnen laten gebeuren? Lang had ik geen ruimte daarbij stil te staan. Ik had het druk met mijn functie als maatschappelijk werker en met mijn gezin. Ik trouwde en kreeg twee zoons. Niettemin was ik feitelijk was al jaren een niet praktiserend atheïst; ik was er althans niet actief mee bezig.

Miljoenen mensen zonder een religie leven een zinvol leven en zijn daar gelukkig mee. Niemand heeft een goddelijk bevel via Mozes of welke profeet dan ook nodig om te weten dat moorden en stelen geen goed idee is. We zijn sociale wezens met een aangeboren moraal over omgang met elkaar. Mensen leven over het algemeen tevreden, gelukkig en gewetensvol. Zij geloven terecht niet in een god of een leven na de dood. Ze hebben zo'n man in de wolken helemaal niet nodig om zelf in de wolken te zijn en betekenis aan hun leven te geven.

Onlangs probeerde een coryfee van de KRO, Leo Fyen, de katholieke geloofsgemeenschap nieuw leven in te blazen door actieve deelname aan goede doelen als de Voedselbank, het Rode Kruis en Vluchtelingenwerk te stimuleren. Hij schreef er samen met een monnik het boek 'Toekomst zien in de kerk' over, waar het Haarlems Dagblad paginagrote aandacht aan schonk. Het deed mij naar de pen grijpen en mijn brief werd enkele dagen later in de krant geplaatst. Ik schreef daarin onder meer:

"Voor deelname aan goede doelen is geen geloof in een Godmens, verrijzenis of hiernamaals nodig. Voor sociale betrokkenheid is geloof in een god helemaal overbodig. (...) Ook suggereert Fyen dat het gemeenschapsvormen-

de karakter van de kerk doel op zich is. Hij vergeet dat dit soort gemeenschapsdenken ook effecten van uitsluiting voortbrengt."

Dezelfde ambivalentie voel ik wanneer kerken zich actief inzetten voor asielzoekers, die al jaren in Nederland verblijven. Natuurlijk is dit een prima en sympathieke actie, maar het is een gewoon menselijke zaak. Humanitair gedrag ten aanzien van deze vluchtelingen is meer dan voldoende. Waarom dit dan verbinden aan een kerk? Hiermee wordt minstens de suggestie gewekt dat gastvrij gedrag een monopolie van kerken is. En tegelijkertijd gaat er een wervende actie van uit voor kerk en geloof. Het geeft de boodschap: wij zijn zo barmhartig, dan moet het geloof op basis waarvan wij dit doen ook wel waar zijn. Zou het niet eerlijk zijn dat zulke sympathieke solidariteitsacties in een seculiere setting plaats vinden van bijvoorbeeld een wijkvoorziening of sportclub? Daarnaast is deze kerkelijke actie meer een caritatieve aangelegenheid dan een uiting van humanitaire rechtvaardigheid.

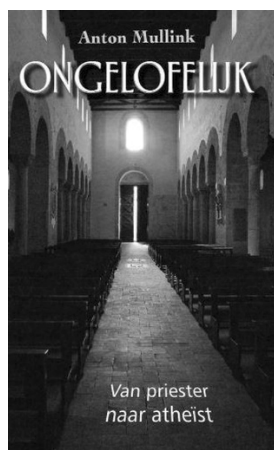
Ironisch is het je te realiseren dat elders christelijke beweegredenen juist de oorzaak zijn van een afwijzende houding ten opzichte van asielzoekers. Denk aan de Hongaarse premier Orbán en populistische politici elders in Europa. Ook om deze reden lijkt het raadzaam deze humanitaire activiteiten voor asielzoekers helemaal los te koppelen van religie.

Ongelofelijk

Veel ongelovigen maken zich er niet druk om dat anderen iets absurds geloven. Stilzwijgend suggereert deze houding een bedenkelijke gedoogsteun of respect voor religies. Dat verdienen religies niet. Religies waren en zijn allerminst onschuldig, en historisch gezien aanleiding tot vele oorlogen en bron van eindeloos bloedvergieten. Daar heeft de Islam beslist geen monopolie op. De meeste religies hebben de pretentie een bron van vrede te zijn. Vergeet het maar. Ik zie vanuit mijn levensgeschiedenis serieuze redenen om me wél druk te maken over het verschijnsel religie. Ik beleef het als een passie me te informeren over visies van atheïsten en evolutiewetenschappers en erover te schrijven. Met dit verhaal hoop ik een uitgebreidere kring te bereiken dan mijn geestverwanten, vrijdenkers en atheïsten. Preken voor eigen ongelovige parochie kan motiverend werken maar vergroot het aantal ongelovigen resp. seculier denkenden niet.

Eigenlijk vind ik nu mijn afval, die vele jaren geleden al plaats vond, de beste inval die ik ooit gehad heb. Dat gevoel van bevrijding en verlossing (het christelijk jargon zit diep!) gun ik alle nu-nog-gelovigen. Mijn omzwaai, de draai van 180%, was geen acute toevallige wispelturigheid maar de consequentie van een langdurig en moeizaam proces dat mij er toe aanzette te 'springen'. Voor mij ging de Verlichting dagen. Slechts kort was het voor mij een sprong in het duister. Toch had het vele emotionele componenten en loyaliteitsconflicten tot gevolg.

Het denken over dat proces resulteerde in een boek. Ik doopte (dat weer wel!) het boek: *Ongelofelijk, van*

priester naar atheïst. Veel lezers interpreteerden het woord 'Ongehoorlijk' op een manier die niet mijn bedoeling was. De term 'ongelooflijk' werd zo verstaan, dat het ongelofelijk is dat iemand atheïst kan worden die katholiek opgevoed is, de gehele priesteropleiding doorlopen heeft, priester gewijd is, en als pater franciscaan in de missie en in een parochie gefunctioneerd heeft. Voor mij betekent dit woord 'ongelooflijk' veeleer dat ik achteraf verbijsterd, zo niet verbouwereerd, was over alles

wat ik jarenlang als zoete koek geslikt heb. Hoe heb ik al die absurditeiten serieus kunnen nemen? Dit is het kernprobleem van religie, dat mensen op gezag van anderen de meest ongerijmde en niet natuurlijk verklaarbare dingen geloven. Geloven is in de kern iets als waar aanneemen waarvan je verstandelijk best weet dat het niet waar kan zijn? Een bovennatuurlijk wezen, eeuwig en immaterieel, dat alle mensen en dieren in een paar dagen geschapen zou hebben? Op zoveel fronten heeft vooral de wetenschap van de evolutie de scheppingsverhalen ingehaald.

De vertrouwde anderen door wie je die geloofswaarden aangedragen krijgt, zijn ouders, leraren, pastoors, dominees. En voor vele niet-christenen heten zij rabbi's, imams, dalai Lama's en guru's. In de jeugd is iedereen van hen afhankelijk en vertrouwt volledig op hen. Onnozel vind ik het nu dat ik bijvoorbeeld jaren lang zeker was van het bestaan van een paradijs. Toen ik 5 jaar was, stierf mijn zusje van 4 jaar. Mijn ouders hebben Jezus bijna van zijn kruis afgebeden om haar leven te sparen. Ze hadden vanaf de preekstoel altijd te horen gekregen, dat alles wat je Hem vraagt, je gegeven zal worden. Toen ze toch doodging, nam ik de geruststellende uitleg van mijn ouders aan, dat zij bij de engeltjes ergens daarboven zou zijn. God zou er wel een voor ons geheim gebleven bedoeling mee hebben. Ik ben ervan overtuigd, dat als mijn vader geweten had wat er allemaal in de bijbel staat aan geweld en intolerantie, dat hij ter plekke zijn geloof afgezworen zou hebben. Maar katholieke overheden waren wel zo slim om aan hun volgzame onderdanen het lezen van de bijbel te ontraden.

—
De tekst van Anton Mullink is ingekort en licht bewerkt door de redactie. Meer afleveringen gaan volgen in de komende nummers van ons blad.

Acht redenen waarom naar de hel gaan geweldig zal zijn

Hemant Mehta

Dit is de tekst van een YouTube video van Hemant Mehta, bekend van de blog Friendly Atheist, vertaald en van noten voorzien door René van Elst en geplaatst met Mehta's toestemming.

Bij het lezen van commentaren op mijn YouTube video's, kom ik herhaaldelijk tegen dat iemand mij vertelt dat ik naar de hel ga, omdat ik niet in de goddelijkheid van Jezus geloof. En ik geloof niet dat de hel bestaat. Maar als die zou bestaan, is dat misschien helemaal nog niet zo'n gek idee. Laat me jullie uitlegen waarom de hel nogal geweldig klinkt.

1. Daar ben ik samen met m'n vrienden! Denk eens aan alle mensen die je kent. Op enig punt in jullie leven hebben jullie allemaal wel iets gedaan dat "slecht" was. Godslasterlijk. Schandalig. Het soort dingen waarvan je nooit zou willen dat een pastoor of dominee er achter zou komen. En weet je wat? Dat waren sommige van jullie beste herinneringen. Dat waren de dingen waar je met genoeg aan terugdenkt als je ouder wordt. Als je het soort dingen niet doet, waar fundamentalistische

predikers over klagen, leef je dan eigenlijk wel echt? En wil je de eeuwigheid niet doorbrengen met je vrienden?

2. Aan de hemel is niet veel aantrekkelijks. Denk aan alle vastgeroeste ideeën die je ooit hebt gehoord over de hemel. Je ziet van bovenaf toe op degenen van wie je houdt zonder dat je direct betrokken bent bij hun leven. Je speelt op een harp. Je hangt de heledag rond terwijl je God bijna kunt aanraken. Geen telefoontjes. Misschien wel plezierig voor een dagje. Maar niet voor altijd. Je hebt wat afwisseling nodig. De hel oogt heel wat minder voorspelbaar dan de hemel. En afwisseling maakt toch het hiernamaals levendig.

3. Ik aanvaard de verantwoordelijkheid voor mijn daden. Ik ben verdomme een volwassene! Als ik iets verkeerd gedaan heb, dan verdien ik

niet om ongestraft te blijven, enkel omdat ik de juiste mensen ken en een of andere vriend iets geritseld heeft. Daar heb ik het geld niet voor. Maar dat is al wat God is – iemand tot wie je wendt wanneer je in de fout bent gegaan, die je kan vergeven en alles weer recht kan zetten. God is een gangsterbaas, dat zeg ik. Kijk, als ik er een zooi van maak, draai ik ervoor op. Die mensen die om vergeving voor hun zonden vragen, zitten er gewoonlijk alleen maar over in dat ze betrapt zijn. Neem je verlies! Jij hebt je niet aan de regels gehouden, nu moet jij de gevolgen ondervinden.

4. Alle wegen leiden naar de hel. Heb je wel eens die foto's gezien van straatpredikers met een lijst waarop alle typen mensen staan die naar de hel gaan? Hoereerders, progressieven, homo's, feministen, van die dingen. [Zie foto's op pag. 24] Je hoeft helemaal niet een of andere onvergeeflijke zonde te begaan om naar de hel te gaan. Die plek zit niet vol met enkel seriemoordenaars. En de Bijbel staat vol met rare redenen waarom je naar de hel gaat: een god maken van metaal, stoffen mengen in je kleren, een appel eten binnen drie jaar na het planten van je eigen appelboom, je baard bijscheren, een tatoeage nemen, je niet aan de sabbat houden en een medium raadplegen. En die staan allemaal in hetzelfde hoofdstuk.^[1] Dat is wel iets

uit het Oude Testament, maar ik stap natuurlijk niet in elk bijbels mijnenveld. Het punt is, dat er een goede kans is dat je God uit zijn humeur hebt gebracht, als je iets gedaan hebt wat een beetje de moeite waard is. Dus waarom zou je nu stoppen? Moet je horen, ik heb gehoord dat als je alle tien geboden overtreedt, het elfde gratis is.

5. De hemel zit vol met de naaste mensen. Denk eens aan al degenen die je hebt horen vertellen dat ze zo religieus zijn, dat ze zeker naar de hemel zullen gaan. Al die predikers en tele-evangelisten en Joel Osteen^[2] en Pat Robertson^[3] en rechtse evangelische christenen. Wil je echt de eeuwigheid doorbrengen met Jim Bakker^[4] en de mensen die 'God's not dead'^[5] hebben gemaakt? Nee dank je! Alle *coole* mensen zitten in de hel. Rocksterren en dwarsliggers. Ik denk dat ik beslist iedereen dit nu bekijkt [naar de blog kijkt waar dit de tekst van is - RvE] daar tegen zal komen en ik zie ernaar uit om jullie persoonlijk te ontmoeten.

6. In de hel is er meer creativiteit. De beste kunst maakt het je ongemakkelijk. Het is muziek die iets in je wakker roept. Het is een boek dat een uitdaging is voor je vooringenomen ideeën. Een YouTube video waar je niet naar zou moeten kijken. Zulke gedachten gaan noodzakelijkerwijs over grenzen heen. Ze kunnen religieuze gevoeligheden kwetsen. Wat betekent dat je dat in de hemel niet zult vinden. Bijbelse moraal komt altijd als zo zwart-wit over – daarom zijn christelijke films zo vreselijk. Er is nooit enige nuance in. Dus als je zoekt naar creativiteit en het goede soort provocatie, dan vind je dat alleen in de hel.

7. Alleen in de hel kun je lichamelijk genot beleven. Krijgen de mensen in de hemel te eten? Drinken ze iets? Hebben ze seks? Gaan ze slapen? Ik heb christenen nog nooit over zulke dingen horen praten, wat er op wijst dat dat allemaal irrelevant wordt in de hemel – want waarvoor zou je het nodig hebben? In feite heb ik christenen horen zeggen dat het genoeg van in Gods nabijheid te zijn groter is dan dat van al die andere dingen bij elkaar, die ik zojuist genoemd heb. Wat niet echt de reclame ervoor is die zij schijnen te denken dat het is. Maar bedenk ook, als de hemel een eeuwig genot is, dat die leuke dingen het appetijtelijkst zijn als je ze niet hebt. Een pizza en een koud biertje zijn heerlijk... als je trek en dorst hebt na een lange warme dag. Slapen is heerlijk als je echt moe bent en eindelijk in je bed ligt. Seks is geweldig maar zelfs pornosterren hebben pauzes nodig. Jullie begrijpen me wel. Als beweerd wordt dat alles onophoudelijk geweldig is, zoals elke beschrijving van de hemel suggereert, dan betekent dat nog niet dat je het fijn gaat vinden. Je kunt geen echte vreugde ervaren als je niet ook het tegengestelde hebt meegemaakt. En geen enkele beschrijving van de hemel die je kunt vinden, laat ruimte voor enige trouwrigheid.

7. Het weer lijkt me er niet al te beroerd. Ik woon dicht bij Chicago. De winters zijn vreselijk. En ik heb leren leven met de gloeiend hete zomers. Dus door het vuur wandelen kan niet zo'n probleem zijn.

https://www.youtube.com/watch?time_continue=3&v=wqQCSXVemyg&feature=emb_logo&ab_channel=FriendlyAtheist

[1] Bedoeld is naar ik aanneem het boek Leviticus.

[2] Joel Osteen (Houston, 1963) is een Amerikaanse schrijver, televisieprediker en de senior pastor van de Lakewood Church in Houston. Hij is multimiljonair.

[3] Marion Gordon (Pat) Robertson (Lexington (Virginia), 1930) is een Amerikaanse christelijke televisie-evangelist, ondernemer en politiek activist voor christelijk rechts. Is multimiljonair. Doet nogal eens controversiële en/of absurde uitspraken.

[4] James Orsen Bakker (Muskegon, 1940) is een Amerikaanse tele-evangelist, ondernemer en veroordeelde fraudeur. Preekt het einde der tijden en de wederkomst van Christus. Verkocht nepmidde-len tegen o.a. Covid-19.

[5] Een Amerikaanse christelij-ke film; een goed commentaar daarop in het Nederlands staat hier: <https://geloofs-voer.nl/2018/06/gods-not-dead/>

Taalvrijheid

Anton van Hooff

Of ik dat 'negerinnen' toch niet door een vriendelijker aanduiding kon vervangen. Dit verzoek kreeg ik van de redactrice van Omniboek, de uitgeverij die mijn jongste boek *Klassieke liefde* dit jaar uitgaf. Het ging om een episode in het hoofdstuk over het seksuele wangedrag van slechte keizers, in dit geval Elagabalus, ook wel Heliogabalus genaamd.

Het manvrouwelijke keizertje

Geboren in 203 kwam hij in 218 als vijftienjarige knaap aan de macht. In het fin de siècle, dat smulde van decadentie, waren veel kunstenaars gefascineerd door die androgyne knaap. Louis Couperus riep hem in de historische roman *De berg van licht* van 1905 op weergaloze wijze tot leven.

De voornaamste antieke bron, *Keizergeschiedenis* (*Historia Augusta*), vermeit zich in de seksuele uitpattingen van het keizertje uit het oosten. 'Op Hierocles was hij zo verliefd dat hij hem de geslachtsdelen kuste, wat al om te zeggen schaamteloos is' (*Heliogabalus* 6,5). '... Bij zijn benoemingen liet hij zich leiden door zijn genegenheden. Hoofd van zijn lijfwacht werd een danser die als acteur had gewerkt, brandweercommandant werd zijn wagenmenner, de leiding van de graanvoorziening werd toevertrouwd aan zijn kapper. Tot andere functies promoveerde hij mannen die aanbevolen waren wegens hun enorme geslacht [...] Tijdens banketten liet hij het liefst schandknappen

naast zich zitten, die hij met het grootste genoegen tegen zich aan trok en streekte, en wanneer hij wilde drinken had hij het liefst dat een van hen hem de beker gaf' (*Heliogabalus* 12).

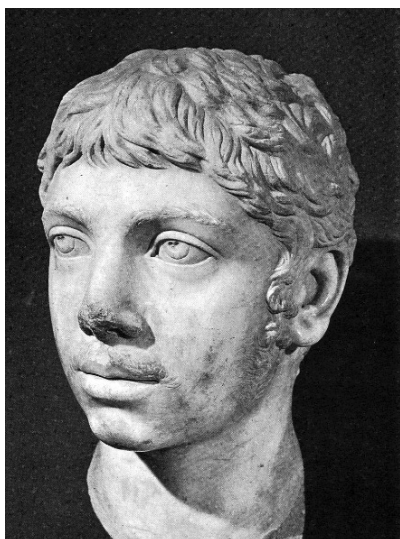
Spottend met het gedrag van echte Romeinse imperatoren hield Elagabalus appels van hoeren en schandknappen. 'Bij de hoeren, die hij als medestrijders, *commilitones*, betitelde, verscheen hij in vrouwenkleding, met ontblote tepel, terwijl hij bij de schandknappen zich als jongensprostituté uitdoste' (*Heliogabalus* 26,3-5).

Negerinnen

Deze kostelijke context heb ik nodig om aan te tonen dat het de tendens teniet zou doen als ik de negerinnen, die

in de volgende passage voorkomen, in 'correcte taal' omschreef. 'Hij hield ervan van ruwe grappen met zijn vrienden uit te halen. Vaak sloot hij hen in nachtvertrekken op met oude negerinnen en hield hen daar tot de ochtend vast; hij zei dan dat hij voor hen de mooiste vrouwen had geregeld' (*Heliogabalus* 32). Het Latijn heeft *Aethiopes aniculae*, letterlijk 'Ethiopische besjes'.

Het Latijn heeft voor 'neger' het Griekse *Aithiops* overgenomen, eigenlijk 'gezichtsverbrand'. Het spreekwoord voor iets onmogelijks doen luidt: 'een Aithiops bleken'. Grieks noch Latijn heeft een ander woord dan *Aithiops* voor 'neger'. Ze kenden negers alleen als bewoners ten zuiden van Egypte, Ethiopiërs dus. Ik heb dus geen moment getwijfeld; 'negerinnen' bleef staan. Voor mezelf heb ik wel een intellectueel spelletje gespeeld om te zoeken naar weergaves in moderne 'correcte taal': 'donkerhuidige vrouwen van de derde leeftijd'... 'door huidskleur en gevorderde leeftijd uitgedaagde vrouwen'. Het zou mijn tekst wel een stuk groter maken gemaakt hebben.

Het toepassen van moderne taalscrupules bracht een schrijver over eigendoding in het Romeinse denken ertoe consequent filosofen aan te duiden met 'he or she' en dit terwijl er eenvoudig geen vrouwelijke Romeinse wijsgeer bestaat!^[1] In mijn recensie van dit overigens prima boek heb ik mij er vrolijk over gemaakt.

Gewoon 'neger'

Terug naar 'neger'. Het is een neutraal woord voor iemand met een zwarte huidskleur; het is geen scheldwoord, zoals 'nikker'. Wij hebben er geen boodschap aan dat het in het Angelsaksisch anders ligt. Ook bij 'neger' leiden pogingen tot welkomer omschrijvingen niet tot bevredigende uitkomsten: zwarte..., donkerhuidige? 'Black' en 'negro' zijn trouwens in de emancipatiegeschiedenis van de VS geuzennamen geweest. Woorden zijn nu eenmaal multifunctioneel.

Ja, maar mensen vinden het grievend om als 'neger' te worden aangeduid. Als de gevoeligheid van de ander het criterium van mijn woordkeuze zou moeten zijn, is

het hek van de dam. Dan eis ik nooit als 'witte' te worden aangeduid. Niet alleen is het een feitelijk onjuiste aanduiding van mijn huidskleur, maar het roept bij mij pijnlijke associaties op met de segregatie in Zuid-Afrika en de Verenigde Staten van Noord-Amerika: 'Whites only.' Zo'n 'witte' wil ik niet zijn. Noem mij maar een blanke.

Slaven

Speerpunt in de Newspeak is 'slaaf'. Die moet een 'tot slaaf gemaakte' of tot slaaf gemaakt mens zijn. NRC heeft een op 5 juli 2018 mijn lezersbrief over die linguïstische kramp gepubliceerd:

Neger op Grieks vaasje; Boston, Museum of Fine Arts; eigen opname.

Tropische taalpolitie

Onlangs bezocht mijn vrouw met onze kinderen het Tropenmuseum. Ze ergerde zich zeer aan de 'gecorrigeerde' bijschriften die 'slaven' hebben gemaakt tot 'tot slaven gemaakte mensen'. Hiermee zijn de regels toegepast die het museum in zijn uitgave *Woorden doen ertoe* heeft uitgevaardigd (*Zeg je Eskimo of Inuit? Gids helpt musea bij gevoelige termen*, 29/6 C3). Haar aanvechting om de potsierlijke teksten te corrigeren werd echter verhinderd door de aanwezigheid van 'tot suppoost gemaakte mensen'.

Taal is vrij

Als we taalkundig gaan aangeven dat mensen onvrijwillig in een bepaalde ondergeschikte positie zijn terechtgekomen, is het einde zoek: 'dienstplichtige' wordt dan 'tot militaire dienst gedwongen mens'. Voor 'invaliden' of 'gehandicapten' hebben Engelstalige taalzifters het kolde-rieke 'physically challenged people' gesmeed. Laten we toch de dingen bij hun neutrale naam noemen. Ik laat me althans niet muilkorven. Als iemand anders mijn taal niet beoordeelt op mijn bedoeling, is dat zijn/haar probleem. Ik sta op mijn taalvrijheid.

[1] Timothy Hill, *Ambitiosa Mors. Suicide and Self in Roman Thought and Literature*, New York and London 2004.

Discussie aan de afgrond

Floris van den Berg

Een replek op de bespreking van *Finissage* deel 2 door Enno Nuy

We had everything we could ever wish for and yet we may have nothing.
Greta Thunberg (gebruikt als openingscitaat in *Finissage* 2)

Het is doorgaans niet chic wanneer een auteur een weerwoord geeft op een bespreking van één van zijn boeken. In zijn bespreking in *De Vrijdenker* van *Finissage* deel 2: *Cultuurfilosofische beschouwingen* werpt de erudiete vrijdenker en boekrecensent Enno Nuy vragen op over het boek en daarom is een respons op zijn bespreking in dit geval wel op zijn plaats.

Finissage

Een finissage is een slotfeest van een expositie. Een feest dus, maar ook een slot. Ik bedoel dat letterlijk: ik denk dat het leven dat wij hier en nu leiden een geweldig feest is van welvaart en vrijheid, maar dat dit feest niet eeuwig kan duren omdat wij aan de rand staan van een ongekende mondiale ecologische afgrond.

Finissage is één boek in twee delen en heeft twee dimensies: het feest en de doem. De reden waarom deel 2 als ondertitel 'Filosofische slotbeschouwingen' heeft, is omdat ik echt, serieus, werkelijk meen dat we aan de rand van de ecologische afgrond staan en dat we nu bezig zijn met het slotfeest, al weet ik niet precies hoelang dat feest nog zal duren. Nuy meent dat ik bedoel dat dit boek mijn laatste boek is, maar, zolang de ecologische ineenstorting nog niet heeft plaatsgevonden, blijf ik doorschrijven. Zoals het orkest op de Titanic bleef doorspelen, schrijf ik door tot het bittere eind.

Veganisme

Hoewel ik er in mijn boeken – waarvan ik weet dat Nuy die heeft gelezen – uitgebreid aandacht aan heb besteed, blijft Nuy hetzelfde argument aandragen. Ik citeer hem: 'Dieren eten dieren, ik heb dat vaker betoogd en neem van mij aan, die dieren hebben daar totaal geen moeite mee. Sterker nog, dieren zouden met moraal niet uit de voeten kunnen, het zou hun ondergang betekenen.'

Niet-menselijke dieren als tijgers zitten vast aan hun instinct en aan hun dieet. Tijgers zijn carnivoren en kunnen niet leven op een plantaardig dieet. Mensen zijn daarentegen omnivoren, dat wil zeggen dat mensen kunnen leven op verschillende diëten, zowel volledig dierlijk als volledig plantaardig. Ook hebben menselijke dieren een keuze: mensen kunnen bewust kiezen of zij aan anderen schade willen berokkenen of niet. Tijgers kunnen dat niet. Moraal is alleen van toepassing op wezens die een keuzemogelijkheid hebben. Natuurlijk, als het zou kunnen, zou ik graag het leed in het dierenrijk verminderen. Er zijn filosofen die zich met dit zogenaamde predatieprobleem bezighouden, zoals Stijn Bruers. Maar los van het feit of het überhaupt mogelijk is, is het voor mensen irrelevant of niet-menselijke dieren schade berokkenen. Ethiek gaat erom of jij als individu een ander

schade berokkent. Moraal is inderdaad, zoals Nuy stelt, een door mensen gemaakt construct. Maar dat betekent niet dat er geen gemaakte universele moraal kan bestaan. Het gaat erom of je het basisaxioma aanvaardt of niet, dat luidt: *het onnodig toebrengen van leed aan anderen dient vermeden te worden*. Als je dit axioma niet aanvaardt, dan moet je ook accepteren dat anderen jou leed kunnen berokkenen en dat jij daar dan geen tegenargument voor hebt.

Even verder begint Nuy de naturalistische drogreden:

'[...] maar erken tenminste dat dieren dieren eten en dat het dus niet zo raar is dat ook mensen dieren eten.' Het is niet helemaal duidelijk wat het woord 'raar' hier betekent. Het is heel goed te begrijpen dat mensen dieren eten, maar dat is nog geen morele rechtvaardiging. Nuy komt dan op de proppen met kweekvlees. Inderdaad: prima. Maar het eten van dierlijke producten blijft immoreel, ook als er kweekvlees is, misschien zelfs nog immoreler, omdat er

dan een alternatief is. Dat alternatief is er trouwens nu ook al in de vorm van plantaardige vleesvervangers. 'Waarom gaat Van den Berg hier niet eens op in?' vraagt Nuy zich af. Welnu, omdat ik daar in *De vrolijke veganist* al uitgebreid op in ben gegaan.

Wanneer ik ervoor pleit dat de EU zich moet inzetten voor een plantaardig Europa merkt Nuy op: 'Het zou meer effect sorteren wanneer alle producten reëel geprijsd zouden worden. Aan het einde van de dag is het aan de consument die moet besluiten geen dieren meer te willen eten.' Ik sluit me aan bij zijn pleidooi voor eerlijke prijzen, zoals het beëindigen van subsidie voor de bio-industrie en visserij. De opmerking van Nuy toont echter aan dat hij het morele argument voor veganisme niet begrepen heeft. Zoals het geen moreel neutrale keuze is al dan niet producten afkomstig van slavernij te kopen (omdat slavernij inherent immoreel is), zo is het evenmin een moreel neutrale keuze producten uit de dierindustrie te kopen. Onze overheid (of die van de EU) dient een moreel kader te geven waarbinnen vrij gehandeld kan worden. Nuy heeft, zoals de meeste mensen helaas, nog altijd niet begrepen dat het instrumenteel behandelen van dieren zoals dat in de veehouderij gebeurt, immoreel is.

Migratie-ethiek

Terecht merkt Nuy op dat ik geen oplossing weet voor het immigratieprobleem, net zomin als migratiespecialist Paul Scheffer wiens werk ik in *Finissage* besprak. Als cultuurfilosoof bespreek ik belangrijke moderne problemen, ook al heb ik niet overal een duidelijke oplossing voor. Nuy vindt mij hardvochtig wanneer ik schrijf dat het ongelimiteerd toelaten van migranten een vorm van economische en politieke zelfmoord is. Zoals Nuy schrijft: 'Niemand heeft daar een werkbaar antwoord op gevonden.' Maar dat neemt niet weg dat we erover moeten blijven nadenken en sommige voorgestelde maatregelen zijn beter of in ieder geval minder slecht dan andere. Nuy betoogt: 'Maar als je analyse je leert dat immigratie door het Westen zelf is veroorzaakt en gecreëerd, hoe moreel is het dan immigranten te weren, te laten verdrinken, buiten te sluiten en overal de schuld van te geven?' Nuy ziet over het hoofd dat ik – verspreid door het boek – betoog dat de rijken zowel individueel als collectief een plicht hebben om hulpbehoevenden te helpen. Maar dat is niet noodzakelijk hetzelfde als geen limiet stellen aan het aantal immigranten. Ik pleit juist voor een rechtvaardige wereld, zoals het bereiken van de duurzame ontwikkelingsdoelen en de rijke landen hebben de morele plicht om daarin het voortouw te nemen.

Linkse blindheid voor islamitische intolerantie

Nuy merkt op: 'Zonder enige onderbouwing beweert Van den Berg dat links thans het islamitisch fascisme omarmt, zonder het als zodanig te herkennen. Mij lijkt dat een wel erg grove generalisatie. Hoe definieer je links, wie en wat valt daar allemaal onder, waaruit blijkt dat de aanname van de schrijver zou kloppen?' Inderdaad is mijn stelling te algemeen en moet ik voorzichtiger formuleren: er zijn aan de linkerkant van het politieke spectrum mensen die de islam blind omarmen omdat ze menen daarmee op te komen voor onderdrukten, terwijl ze blind zijn voor de onderdrukking door de islam.

De toekomst van Europa

Nuy ziet niet in dat taal een politieke splijtzwam kan zijn. Dat betekent niet dat taal *noodzakelijk* een splijtzwam is, maar, taal draagt er wel toe bij. De meeste regionale afscheidingsbewegingen koesteren hun eigen taal waarmee ze hun andersheid bevestigen. Mijn pleidooi voor een kunsttaal als Esperanto is dat iedereen lokaal in zijn of haar eigen taal kan spreken en dat communicatie met anders sprekenden in het Esperanto plaats kan vinden. Pragmatisch gezien is Engels makkelijker, maar Engels is niet politiek neutraal: het is de taal van de (wankele) Amerikaanse wereldmacht en er is altijd de ongelijkheid tussen degenen voor wie het de moedertaal is en voor mensen die de taal als tweede taal hebben moeten leren.

Nuy schrijft belerend: 'En waarom gaat Van den Berg, als het over Europa gaat, te rade bij Cees Nooteboom en niet bij Ulrike Guérôt? Omdat hij nog nooit iets van haar las. Lees haar *Red Europa!* eens Floris, ik vermoed dat ze jou heel enthousiast zal maken!' Ik heb dit boek in de kast staan en ik heb er ook in gelezen, maar het kon me niet boeien (ik zal het nog een keer proberen). De redenen waarom ik Nootebooms essay behandel zijn ten eerste dat ik een fan ben van Nootebooms boe-

ken en ten tweede dat hij Europa ziet als een culturele eenheid. In veel pamfletten gaat het over economische, geografische en politieke aspecten, terwijl, meen ik, de culturele dimensie zeker zo belangrijk is. Nooteboom laat dat prachtig zien.

Ik citeer hier een langere passage van Nuy omdat ik meen hier een fundamenteel verschil in politiek-filosofische opvattingen te zien, namelijk het verschil tussen liberalisme en collectivisme:

'In het artikel over culturen die niet gelijkwaardig zijn laat Van den Berg Paul Cliteur aan het woord: "culturen kunnen niet gelijkwaardig zijn, juist omdat individuen dat wel zijn". Mij ontgaat hier de logica of causaliteit maar Van den Berg gaat op deze redenatie verder: "ergo, culturen die individuen meer vrijheid gunnen zijn moreel superieur aan culturen die dat niet doen". Tja, ik vind dit een enormiteit want deze konklusie is totaal afhankelijk van je definities. Als je het individu als de hoogste vorm van 'moreel bestaan' definieert, ja dan heeft Van den Berg gelijk. Maar wanneer je liever de nadruk legt op het collectief (voorspoed en welvaart voor zoveel mogelijk leden van de samenleving waarbij het individu ondergeschikt is aan de groep) dan zal dat ook consequenties hebben voor de moraal die je aanhangt.'

Het is een valse tweedeling (drogreden) om liberalisme en collectivisme op deze wijze tegenover elkaar te stellen. In mijn boek *Groen liberalisme* betoog ik dat de rol van de overheid niet alleen is om de negatieve vrijheid van individuen te waarborgen, maar ook hun positieve vrijheid, dat wil zeggen dat de overheid ontplooiingsmogelijkheden van individuele burgers actief moet faciliteren en daarvoor is een uitgebreide verzorgingsstaat nodig. Een verschil tussen een liberale verzorgingsstaat en een collectivistische verzorgingsstaat is dat de individuele vrijheid van expressie in een liberale staat maximaal is en de vrijheid van expressie in een collectivistische staat door censuur wordt beknot, zoals in China.

Het recht om te beledigen

Over mijn stelling dat het recht op vrijheid van meningsuiting noodzakelijk het recht om te beledigen omvat, hebben Nuy en ik al meerdere malen de degen gekruist. Maar we schieten, net als over veganisme, geen centimeter op. Nuy en ik blijken helaas niet tot rationele consensus te kunnen komen. Nuy stelt: 'Wie een belediging nodig heeft om zijn punt te maken doet te allen tijde een zwaktebod.' Iets verder schrijft hij: 'Ik persoonlijk ben van mening dat godsgeloof gelijk staat aan bewust verkozen domheid maar ik zal iedereen het recht op geloven gunnen.' Het lijkt me stug dat er geen gelovige is (of linkse cultuurmarxist) die dit als een belediging zou kunnen opvatten en dat Nuy zich daar blijkbaar niet van bewust is. Nuy schrijft hier zelf een mogelijk beledigende zin die nergens voor nodig is. Mijn zegen heeft hij. Die van hemzelf niet: 'Wie het wapen van de belediging hanteert, verdient de zege niet.' Het lijkt me nastrevenswaardig om in debatten een minimale vorm van fatsoen te hanteren, zelfs in het bejegenen van jouw tegenstanders. Maar soms is de waarheid hard. Als iemand een verkrachter of pedofiel is, mag je dan niet zeggen dat iemand een verkrachter of pedofiel is? De waarheid kan pijnlijk zijn.

Hoewel, zoals ik zei, fatsoen nastrevenswaardig is, mag fatsoen niet door de overheid met juridische middelen worden afgedwongen. Het lijkt mij dat Nuy het verschil niet ziet tussen een maatschappelijk pleidooi voor fatsoen en de juridische middelen om dit af te dwingen. Een probleem met beledigen is dat het voor een het grootste deel subjectief is. Waar iemand door beledigd kan worden verschilt nogal. Of meent Nuy dat er objectieve maatstaven voor beledigen vast te stellen zijn? Nuy is niet altijd even duidelijk, zo schrijft hij: 'Als iemand zijn partner verwijt een lelijke trol te zijn, met wat voor iemand hebben we dan te maken? Toch niet met iemand die het recht op vrije meningsuiting heeft verdiend?' Be-doelt Nuy hiermee dat je je eigen partner niet uit mag maken voor lelijke trol? Natuurlijk, het is niet fatsoenlijk om dat te zeggen (zelfs niet als het zo is), maar moet de overheid dan ingrijpen en je een boete opleggen? En als ik de poedel van de burens uitmaak voor keukenzwabber? Of de Harley van de overbuurman een brommer noem?

De paradox van etiquette

'Heeft Van den Berg omstandig uitgelegd waarom hij lak heeft aan etiquette, komt hij opeens met tien etiquette-regels voor social media om digitale diarree in te dammen. Opeens ontpopt hij zich als moraalridder! Floris, de beste remedie is social media te mijden. Daar vindt van alles plaats maar niets wat in de verste verte ook maar lijkt op een debat of meningsuitwisseling!'

Ik heb niet zozeer lak aan etiquette, maar ik vind dat rationeel beargumenteerd moet kunnen worden dat etiquette bijdraagt aan een beschaafdere, betere omgang en dat het de vrijheid van het individu niet belemmert. Ik ben tegen overbodige etiquette-regels, maar niet tegen etiquette *an sich*, vandaar mijn bekommernis over het gebrek aan etiquette-regels op sociale media, of wellicht beter te typen als asociale media. Nuy adviseert mij om bij de sociale media weg te blijven. Dat heb ik inderdaad gedaan. Ik heb enkele jaren geleden mijn sociale media accounts van Facebook en LinkedIn verwijderd en ik zit niet op Instagram of Twitter. Het is een *non sequitur* drogreden om dan te betogen, zoals Nuy doet, dat mijn etiquette-regels voor sociale media nergens op slaan. Ik ben docent en pedagoog en wil mensen helpen beter met elkaar om te gaan. Soms is het goed om expliciet regels te stellen. En dat heb ik hier dus gedaan, juist om te voorkomen dat mensen hun gal ongelimiteerd gaan spuien, gaan zitten trollen en wellicht zelfs gaan dreigen met geweld. Ik weet ook wel dat mijn etiquette-regels de internettrollen niet zullen weerhouden om hun vileine boodschappen te delen, maar ik wil het in ieder geval geprobeerd hebben.

Odes van het al het moois

Nuy begrijpt niet waarom ik een flink aantal essays in *Finissage* heb opgenomen waarin ik niets te zeiken heb. Dan zijn we weer terug bij het begin: *Finissage* is óók een feest. Ik wil cultuurfilosofische met mijn essays een beeld van onze tijd schetsen. En die tijd, hier in Nederland althans, heeft twee dimensies, aan de ene kant zijn er enorme mondiale problemen, maar aan de andere kant leef ik in weelde en ongekende vrijheid, en geniet ik van een breed scala aan cultuur. Als een bard bezing ik het prachtige feest. Ik weet dat ik niet alles kan vatten, maar

ik probeer in de volle breedte te genieten: van literatuur, kunst, reizen, theater, dans, filosofie, wandelen en een liefhebbende familie. Als je als lezer alleen op zoek bent naar problemen dan kom je in mijn boek bedrogen uit. *Finissage* heeft beide aspecten van de samenleving als onderwerp. Ik ben een doemdenker die met volle teugen geniet van de vrijheid en verworvenheden van onze samenleving. Rudy Schreijnders typeert deze paradoxale gemoedstoestand, wanneer hij schrijft over Rudy Kousbroek, als 'zwartgallig optimisme'.

Brieven voor een betere wereld

Finissage deel 2 eindigt (net als *Beter weten*) met een aantal brieven. Het betreft, zoals Nuy opmerkt, slechts één kant van de briefwisseling. De antwoorden staan er niet in. De voornaamste reden is dat die antwoorden er ook niet zijn. De brieven zijn wel verstuurd, maar er zijn geen antwoorden gekomen. Paarlen voor de zwijnen, zo typeert Nuy mijn open brief aan moslims en 'Emancipatie van de moslims moet van binnenuit komen.' Ja, dat zal best, maar ik wil die emancipatie graag een handje helpen.

Nuy besteedt het meest aandacht aan de laatste brief: 'Als je weet van de holocaust, heb je dan niet de morele plicht tot sabotage? Van den Berg realiseert zich dat zijn filippica kan worden opgevat als een uitlokking van geweld tegen het carnisme. Letterlijk schrijft hij dat er alleen pragmatische argumenten zijn om geen sabotage te plegen. En verderop noteert hij: "Als er een moreel momentum zou komen dat er genoeg activisten zijn die bereid zijn de sabotagemiddelen toe te passen zou het in principe kunnen dat de morele ommekeer wordt bespoedigd, net als de suffragettes onder aanvoering van Emmeline Pankhurst".'

Nuy maakt geen onderscheid tussen 'geweld' en 'sabotage'. 'Sabotage' gaat over het vernielen van spullen en het blokkeren van processen. 'Geweld' is veel breder en kan ook slaan op geweld tegen personen. Als liberaal kan ik onder uitzonderlijke omstandigheden sabotage moreel wel verdedigen, maar geweld tegen personen niet. Nuy meent dat ik het boek slotbeschouwingen heb genoemd en dat ik mogelijk over ga tot dergelijke 'buitenparlementaire actie'. Gelukkig is niet iedere buitenparlementaire actie gewelddadig of illegaal: een vreedzame demonstratie, een petitie tekenen et cetera. Ik ben trouwens ook te schijterig en te pacifistisch voor illegale acties en ik beperk mijn deelname aan buitenparlementaire acties tot het vreedzame en legale gedeelte daarvan. Bovendien denk ik dat gewelddadige en illegale acties meestal niet efficiënt zijn.

Van whiskey naar gimber

Nuy eindigt enigszins badinerend jegens mijn geheelonthouding en scepsis over alcoholgebruik: 'Ik zou de schrijver, alvorens hij de daad bij het woord voegt, uit willen nodigen voor een heerlijke whisky te mijnen om eens uitvoerig te discussiëren over tactiek en strategie.' Ik bedank hier vriendelijk voor. De strategie die hij mij toedenkt is niet de mijne. En ik houd het bij mijn alcoholvrij bier en, sinds kort, Gimber dat nog het meest in de buurt komt van de sensationele smaakervaring van whisky.

Met de DSM in de hand

Maarten Gorter

Reactie op "Religieus Trauma Syndroom" van Inge Bosscha

Toen ik het artikel las over religieus trauma-syndroom (RTS) in de vorige Vrijdenker, beseftte ik weer hoe blij ik ben dat ik in een seculier gezin ben opgegroeid en nooit met de problemen hoefde te worstelen die **Inge Bosscha** aangaf in haar artikel.

Ik hoop dan ook dat de secularisering door blijft gaan zodat er uiteindelijk niemand meer is die deze ellende hoeft mee te maken. Toch wil ik graag opmerken dat ik - ondanks mijn sympathie voor het initiatief - sceptisch sta tegenover het gebruik van termen als "stoornis" "trauma" en "syndroom" in samenstellingen, die (nog) niet staan omschreven in de DSM (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders). De DSM is in Nederland en de rest van de westerse wereld leidend voor de classificatie van psychiatrische stoornissen. De DSM wordt opgesteld door de zeer gerenommeerde American Psychiatric Association (APA); ook niet-Amerikaanse psychiaters kunnen daar lid van zijn. Sinds 2013 is er een vijfde editie, die sinds 2017 in ons land leidend is bij het bepalen van de verzekerde zorg.

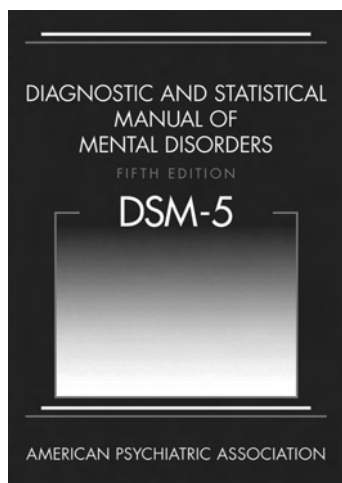
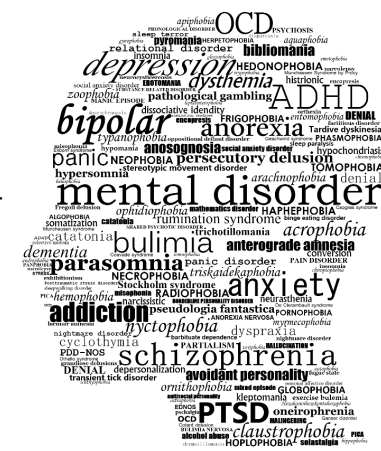
Ik ken een Nederlandse psychiater die lid is van de APA en hij vertelde mij dat, toen hij een paar jaar geleden naar Florida ging voor een congres, daar voor de ingang fundamentalistische christenen demonstreerden. Radicale christenen in de VS zijn het niet eens met het beleid van de APA, zo trekt de APA de licentie in van psychiaters die doen aan "homogenezing" en "exorcisme"^[1]. Als reactie hierop vormden zich allerlei marginale organisaties van psychiaters die vrijwel allemaal uit radicale christenen (en soms joden) bestaan. Serieus worden deze organisaties niet genomen door de wetenschap maar via christelijke media en het beruchte Fox News krijgen zij wel een podium.

Vaak komen deze organisaties met allerlei onzinige "stoornissen" en "syndromen" zoals "Gender confusion" en "Same-sex attraction disorder" waarmee zij op transgenderisme en homoseksualiteit doelen. Homoseksualiteit wordt sinds 1973 niet meer

door de APA als stoornis gezien en sinds de DSM-5 is geslachtsidentiteitsstoornis aangepast naar genderdysforie^[2]. Al is nooit het begrip "stoornis" op de lasterlijke en smadelijke manier gebruikt zoals de marginale organisaties doen.

Om met deze kennis terug te komen op waar ik mee begon, ik vind het niet handig als vrijdenkers begrippen als "syndroom" of "stoornis" koppelen aan termen zonder daarmee aan te sluiten bij de DSM. Zeker omdat fundamentalistische gelovigen dat vaak doen. Het artikel van Bosscha en de versie op de website hebben een sterk "klinisch" gehalte maar aan het eind van de webpagina staat gelukkig wel dat er gewerkt wordt aan het laten opnemen van RTS in de DSM. Naar mijn mening lijkt RTS sterk op een vorm van Posttraumatische stressstoornis (PTSS), Bosscha gaf zelf ook al aan dat de definitie van RTS in de buurt komt van PTSS^[3]: "Tot op zekere hoogte zou je RTS kunnen vergelijken met Posttraumatische stressstoornis, maar dan wel een zeer complexe variant daarvan". Verder zei Bosscha dat niet iedereen met RTS: "PTSS-achtige verschijnselen" heeft; ze noemde andere kernproblemen op als "angststoornis" en "identiteitscrisis"; ook deze problemen zijn echter al vastgelegd in de DSM.^[4] Ik denk dat het verstandiger is als de website zich meer focust op het laten opnemen van RTS in de DSM en een sterk netwerk vormt van mensen met RTS-achtige klachten om de serieusheid ervan te kunnen aantonen aan de APA.

Ik blijf achter het initiatief staan en vind het goed dat mensen met problemen inzake hun religieuze opvoeding steun krijgen en een netwerk vormen. Het lijkt mij alleen handiger om in dit stadium meer de focus te leggen op de erkenning van RTS dan al te denken aan een (klinische) oplossing voor RTS.

[1] Exorcisme komt nog steeds voor in de VS, u kunt daar meer over lezen in mijn artikel "Dr. Phil over exorcisme" (De Vrijdenker, 2018-04).

[2] Genderdysforie komt voor als iemand sombere stemmingen heeft als het psychologische geslacht niet overeenkomt met het biologische geslacht. In tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt heeft een transgender niet per se genderdysforie.

[3] PTSS wordt sinds DSM-5 niet meer als angststoornis gezien maar als een trauma stoornis.

[4] Generalized anxiety disorder, Social anxiety disorder, Personality disorder (identity problem is een herkenningseigenschap van deze stoornis).

De Schepper van De Dageraad

René van Elst

JUNGHUHN ALS VRIJDENKER

In het vorige nummer van ons blad heb ik een verkorte versie verzorgd van het verslag van de oprichtingsvergadering van onze vereniging, toen *De Dageraad* genoemd, die plaatsvond op 12 oktober 1856 te Amsterdam. De belangrijke rol die Dr. Franz Wilhelm Junghuhn bij de oprichting van het tijdschrift *De Dageraad* en de totstandkoming van de vereniging heeft gespeeld, bleef daarin onderbelicht. Dat wordt in dit nummer tot op zekere hoogte goedge maakt door Gérard Grubben met zijn artikel over Junghuhns boek *Licht- en Schaduwbeelden in de Binnenlanden van Java*.

De heer Grubben verwijst in zijn stuk naar een Junghuhn-biografie uit 1980 van Nieuwenhuis en Jaquet. Hij heeft de redactie aanbevolen om het hoofdstuk *Junghuhn als vrijdenker* uit dat boek in ons blad over te nemen. Ik heb voor weinig geld een antiquarisch exemplaar van die fraaie uitgave bemachtigd en kan u nu hieronder de bedoelde tekst presenteren, met toestemming van uitgeverij Luitingh-Sijthoff. De auteurs zijn niet meer in leven.

In het begin van de tekst wordt gesproken over strubbelingen gedurende Junghuhns Leidse jaren. Hij woonde van 1848 tot 1855 in Leiden, werkte daar aan een grote kaart van Java, trouwde in 1850 met Johanna Koch en maakte reizen in Europa. Over de strubbelingen gaat het voorgaande hoofdstuk van de biografie; Junghuhn botste met de gevestigde vormen, tradities en regels in de Leidse kringen van pedante geleerden en deftige lieden. Hij was op Java vervreemd geraakt van de Europese manier van met elkaar omgaan. De conflicten betroffen o.a. het afstaan van zijn verzamelingen aan het Rijksherbarium en het lidmaatschap van de Natuurkundige Vereeniging, waar hij uiteindelijk maar van afzag.

Voor meer informatie over het veelbewogen leven van Junghuhn verwijs ik naar de Wikipedia-pagina die aan hem is gewijd.

Pag. 133 en 134 uit: *Java's onuitputtelijke Natuur. Reisverhalen, tekeningen en fotografieën van Franz Wilhelm Junghuhn*, gekozen en toegelicht door **Rob Nieuwenhuis** en **Frits Jaquet**, 1980: 150 pp. A.W. Sijthoff, Alphen aan den Rijn.

Alle strubbelingen en conflicten gedurende zijn Leidse jaren hebben Junghuhn natuurlijk niet onberoerd gelaten, net zo min als het oneindige gannes met uitgevers en drukkers, over Nederlandse en Duitse uitgaven. «Een grenzeloze verwarring», zegt hij zelf. Al deze ergernissen moeten bovendien tijdrovend en energieverwendend zijn geweest. We behoeven het ons maar in te denken. Toch is Junghuhn op een ander gebied nog heel actief geweest. Hij had allerlei contacten met «vrijdenkers», die als gelovigen van een nieuwe wereldbeschouwing hun ideeën uitwisselden. Maar óók wilden propageren. De moeilijkheid was niet alleen dat ze op veel tegenstand in de samenleving stuitten, ze waren ook niet in staat zich anders uit te drukken dan in de taal der geleerden en filosofen, met andere woorden, ze schreven te «moeilijk», te zwaarwichtig en met veel omhaal van woorden. Junghuhn bleek de enige die erin slaagde een wat «breder lezerspubliek» te bereiken. Hij deed het in de vorm van «verhalen en gesprekken», de ondertitel van zijn *Licht- en schaduwbeelden*. Maar hij deed nog meer, hij nam het initiatief tot de oprichting van het tijdschrift *De Dageraad*, «toegewijd aan de verspreiding van waarheid en verlichting in den geest van de redelijke godsdienst en zedeleeer».

Het is een bekend sociologisch gegeven dat bijna elke Europeaan die naar Indië ging, niet alleen sociaal en moreel andere normen ging hanteren, maar ook onderworpen werd aan een proces

van secularisering. Zijn kerkelijk geloof werd in vele gevallen uitgehouden en in enkele gevallen zelfs tot op de bodem toe. Het uitte zich meestal in een stemming van onverschilligheid tegenover de christelijke moraal en vormendienst. Bij Junghuhn lag het in zoverre anders dat hij, die Luthers gedoopt en grootgebracht werd, zich reeds op jeugdige leeftijd verzet had tegen de christelijke leerstellingen en ethiek. Hij had als jongen te veel geleden onder de onverdraagzaamheid van wie zich christenen noemden, in de eerste plaats zijn vader en zijn leermeester, de archidiaconus van Mansfeld. Hij had aan den lijve de dwang gevoeld die zijn vrijheidsverlangen beknotte. In zijn eerste werk *Flucht nach Afrika* – hij moet toen drie- of vierentwintig zijn geweest – duikt telkens zijn anticlericalisme op. De weg naar onkerkelijkheid heeft hij dan al afgelegd. Zijn leven temidden van de grootse natuur op Java, zijn natuurwetenschappelijke arbeid en de invloed van buitenlandse filosofen als Schopenhauer, Feuerbach, Burmeister, Von Humboldt en anderen (we bezitten een veulingslijst van zijn bibliotheek, 1865) hebben langzamerhand zijn bekering tot de redelijke godsdienst van de natuur bewerkstelligd. Het was overigens niet iets dat zich snel voltrok, maar dat wel «als vanzelf» verliep.

Het is niet onbekend, dat de vrijmetselarij in Indië brede lagen van de Europese samenleving aansprak, een verschijnsel dat natuurlijk ook met de secularisering verband hield. Vooral in de negentiende eeuw verzezen de loges als paddestoelen uit de grond. Er was geen stad of stadje of er stond een gebouw of gebouwtje waar vrijmetselaren bijeen kwamen. In 1837 werden te Batavia twee bestaande loges tot één verenigd onder de naam De Ster in het Oosten. Ze is de bekendste en invloedrijkste loge geworden. De vrijmetselarij of maçonnerie was in Indië een sociaal zeer invloedrijke stroming. Het is niet onmogelijk, al kunnen we in zijn werk geen aanwijzingen vinden, dat Junghuhn in

Hooggeplaatste koloniale functionarissen bij het grafmonument voor Junghuhn in Lembang, ca. 1905

Indië al contacten met de vrijmetselarij onderhield.

Toen hij in Nederland kwam, voltrokken zich juist in de vrijmetselarij bijzondere gebeurtenissen. De verstarring die het conservatisme sterk in de hand werkte en enkele misstanden die binnengeslopen waren, zoals de koppeling van graden aan geld, fortuin of maatschappelijk aanzien, waren er de oorzaak van dat een aantal daadwerkelijk denkende leden zich afscheidden en op 26 mei 1849 een «alternatieve» loge oprichtten met de fraaie Latijnse naam Post Nubila Lux (vrijvertaald: achter de wolken schijnt het Licht). Ze is nooit door de Nederlandse Groot Loge erkend.

We kunnen niet met zekerheid vaststellen hoe Junghuhn met deze dissidente groep van vrijmetselaren in aanraking kwam. Wel weten we dat één van hen, een zekere Van Olden, Indisch bestuursambtenaar was geweest en in Leiden woonde. En «alle mensen uit Indië kennen elkaar», zei men. Door hem leerde Junghuhn, als onze veronderstelling

juist is, ook de anderen kennen die onderling veel met elkaar van gedachten wisselden, zoals – behalve Van Olden en Junghuhn – Günt, D'Ablaing van Giessenburg, Renssen, Westermann en nog anderen. We kennen niet alle namen omdat vele leden van Post Nubila Lux zich liefst in de anonimiteit hielden. Er stonden voor hen grote belangen op het spel.

Ook Junghuhns *Licht- en schaduwbeelden* verscheen in 1854 eerst anoniem bij een uitgever die het na de eerste aflevering direct liet afweten. Toen nam F.Ch. Günt de uitgave op zich. De «broeders» van Post Nubila Lux (een aanspreekvorm die ook in Junghuhns *Licht- en schaduwbeelden* doorwerkt) verplichtten zich ieder enkele exemplaren van het boek af te nemen. In korte tijd waren vierhonderd exemplaren verkocht en moest een tweede druk worden opgelegd. Het werk is ook in het Duits vertaald, maar werd in Duitsland en Oostenrijk onmiddellijk verboden «wegen der darin enthaltenen Schmähungen und Herabsetzungen des Christentums». *Licht- en schaduwbeelden* beleefde in Nederland tot 1883 zeven drukken, maar we kunnen

ervan op aan dat het aantal lezers enige malen groter was dan de oplagecijfers aangeven. Ook in Nederland begon men in toenemende mate kritisch te staan tegenover het kerkelijk geloof. Dit is ook het uitgangspunt geweest. Men zag de «wortel van het kwaad» in de «dwalingen der zogenaamde christelijke kerkgenootschappen of sekten», en stelde daar het «ware, redelijke en natuurlijke geloof» tegenover. De formulering is van Junghuhn.

Het onverwachte succes van *Licht- en schaduwbeelden* en het opzien dat het boek baarde (Junghuhn had met de vierde druk zijn anonimiteit opgegeven), bracht een tiental vrienden uit Post Nubila Lux ertoe bijeen te komen om te overleggen op welke wijze zij hun denkbeelden meer bekendheid konden geven. Junghuhn verzette zich tegen een vervolg van zijn boek, zoals sommigen gesuggereerd hadden. Toen hij was teruggekeerd van een reis naar Berlijn om afscheid te nemen van Von Humboldt, waar hij ook contact had gehad met allerlei vrijdenkers, kwam het plan op een tijdschrift op te richten dat hij in Nederland met zijn vrienden besprak. Hij stelde voor het *De Dageraad* te noemen, «de dageraad van een schone morgen en een nog schonere dag». De plannen werden uitgewerkt en Junghuhn schreef het prospectus dat anoniem door «de tien mannen van De Dageraad» werd ondertekend. De werkelijke oprichters waren echter behalve Junghuhn, Günt en D'Ablaing; de anderen bleven op de achtergrond, om allerlei redenen.

Kort na de oprichtingsbijeenkomst in Leiden – het was intussen augustus 1855 geworden – keerde Junghuhn naar Indië terug, maar *De Dageraad* was geboren. Het eerste nummer moest hem worden nagezonden. Toen de gelijknamige vereniging op 12 oktober 1856 tot stand kwam, wandelde Junghuhn alweer over de hoogvlakten van Java's bergland.

Verslag Jaarvergadering De Vrije Gedachte

Soest/Zoom, 12 september 2020

Jaap van Dijk, secretaris DVG

Ik was het al een paar maanden gewend om met een groepje van het bestuur virtueel samen te komen via het programma Zoom. Nu wordt de jaarvergadering ook zo gehouden. Ik besef dat dit toch uniek is sinds de vereniging de Dageraad in 1856 voor het eerst bijeen kwam.

We blijken tegen de aanvangstijd toch met zo'n 24 personen via onze computer of telefoon verbonden te zijn. Ik vind dat een positief resultaat. De techniek stelt ons in staat om op afstand te overleggen. We horen graag uw mening daarover.

De goedkeuring van de notulen komt nadat we deze samen hebben gelezen op het scherm. Ook het Jaarverslag is zo opnieuw bekeken en aanvaard. Financiën geeft een goed beeld van schommelingen van de gelden wanneer we wel of geen activiteiten organiseren. Maar vooral de resultaten op de beleggingsmarkt bepalen dat de vereniging er financieel goed voorstaat.

Jacques Honkoop meldt dat onze digitale archiefbestanden uit het project Metamorfoze nu ook in bezit zijn van het Instituut voor Sociale Geschiedenis IISG, dat een deel van de geschiedenis van onze vereniging online gaat plaatsen. Zelf zullen wij ook nog delen van het materiaal online plaatsen zodat dit beschikbaar is voor geïnteresseerden.

Jammer genoeg is de commissie/werkgroep tegen besnijdenis niet van de grond gekomen. Hoewel er verschillende geïnteresseerden zijn, is er nog niet een persoon die dit echt wil en kan opstarten.

De politieke lobby heeft ook niet gefunctioneerd en hier geldt eigenlijk hetzelfde als bij het vorige, niet de juiste prioriteit om dit project op te starten.

De redactie van De Vrijdenker draait gelukkig goed onder leiding van Sicco Polders, hoofdredacteur en René van Elst als eindredacteur. Maar hier moeten we oppassen dat de kleine groep redacteurs niet steeds bijna alle artikelen moet schrijven. Ze zijn steeds op zoek naar schrijvers uit uw midden. Ook het bestuur mag daar best een voorbeeld in geven.

De begroting voor 2020 is behoorlijk naar beneden bijgesteld. Deels door minder kosten omdat we geen gebruik meer maken van de dienstverlening van HHC en door minder evenementen lagere kosten hebben.

Een punt waar nogal over gediscussieerd werd, was de contributie en abonnementsgelden voor 2021. Het voorstel van het bestuur is om volgend jaar te starten met een automatische afschrijving voor de leden. De pen-

ningmeester is ieder jaar genoodzaakt om aan tientallen vrijdenkers een herinnering te sturen. Dit kost veel tijd en is niet nodig wanneer we starten met automatisch innen van de bedragen. Heeft u daar dan echt bezwaar tegen dan laat u het de penningmeester weten. Er waren ook principiële argumenten om dit niet bij de leden af te dwingen. Uiteindelijk is het eerste voorstel in de vergadering met 11 tegen 10 stemmen niet aangenomen. (Enkele mensen waren al afwezig)

Het probleem van laat betalen moet natuurlijk wel opgelost worden. Doe in ieder geval uw best en geef als het even kan een opdracht aan uw bank voor automatische betaling. U hoort nog van ons.

Verkiezing van bestuursleden is een steeds terugkerend gegeven. We danken de oud-secretaris Dik Kruithof voor zijn toewijding aan het vastleggen van uitspraken op papier zoals notulen, regels, verslagen, documenten enz. gedurende de afgelopen zeven jaar.

Verder heeft Leon Korteweg na vijf en een half jaar zijn taak teruggegeven vanwege drukke omstandigheden. Hij hield een korte afscheidsrede en gaf een opsomming van zijn vele activiteiten waaronder de Facebookpagina. Dank Leon voor je inzet maar we hopen je nog veel tegen te komen en een beroep op je te kunnen doen.

Een drietal mensen, namelijk Simon ten Cate, Violette Rondeel en Ilse van

Zeeland was in eerste instantie ingegaan op de uitnodiging om mee te draaien als aspirant bestuurslid maar zij willen uiteindelijk toch hun aandacht vestigen op andere zaken. Zij traden terug. Vervolgens dan twee nieuwe aspirant bestuursleden Leon Houtzager en Jaap van Dijk. Zij zijn door de ledenvergadering aanvaard als bestuurslid, resp. secretaris. Het bestuur is echter nog steeds op zoek naar nieuwe kandidaten vol energie om de doelstellingen te proberen te bereiken.

Het beleidsplan is een beetje aangepast t.o.v. de afgelopen jaren. We komen door corona nog niet tot het organiseren van grote evenementen maar willen zeker nog dit jaar de Anton Constandse lezing houden in een digitale vorm. Hierin zou dan ook de Vrijdenker van het jaar gekozen kunnen worden.

Sinds de website vernieuwd in de lucht is, kunnen we uit De Vrijdenker artikelen overhevelen naar de website. Ook de complete nummers vanaf 2015 tot een jaar geleden staan in pdf-formaat op de website. Boeken die we in voorraad hebben maar ook andere interessante uitgaven willen we u via de site gaan aanbevelen.

Aanval met Verweer (6, slot)

De pastoor en de ketter

P. van Dorp en Henrik Schutjes

In 1912 gaf onze vereniging een brochure "Aanval met verweer" uit, waarin de vrijdenker Henrik Schutjes fel reageerde op een fel tegen de vrijdenkerij gekant artikel van een R.-K. priester, P. van Dorp.

Henrik Schutjes was redacteur van het weekblad (!) "De Dageraad"; ik kan over hem op het internet alleen vinden dat hij vertalingen heeft verzorgd van werken van Nietzsche.

Van Dorp had als standplaats de Posthoornkerk in Amsterdam; hij had al eerder gereageerd op stukken in "De Dageraad"; zie daarover de 'Aanteekeningen' aan het slot.

Zijn hieronder afgedrukte 'aanval' werd in 3 afleveringen gepubliceerd in het R.K. Advertentieblad "De Reclamebazuin" in augustus en september 1912.

Opmerkelijk is dat Van Dorp juist van alles wat afkeurenswaardig is in de R.-K. kerk, toeschrijft aan de "Vereeniging tot Bevordering der Vrije Gedachte". Uiteraard gaat Schutjes daar in zijn reactie uitvoerig op in.

René van Elst

Gedigitaliseerd en van aanvullende noten (aangeduid met nummers tussen rechte haakjes) voorzien door René van Elst, eindredacteur van maandblad "De Vrijdenker". Deel 1,2,3,4 en 5 vindt u in de voorgaande nummers van 2020.

Die heilige kerk, het hoogste criterium der goddelijke waarheden is nota bene... de paus van Rome en de bisschoppen der H. kerk in vereeniging met den paus (ibidem 3e les antwoord 10). Is er listiger bedrog denkbaar? Zonder eenige controle of bewijs van recht komt eene gemyterde priesterbene vertellen wat God wil en geopenbaard heeft en zet heel handig ineen eene maatschappij tot exploitatie van scapulieren en medailles, afgedragen heiligenkleedjes en -botjes, modderputjes der Moeder Gods en Lourdes-water à la vanille. Of biedt op Amerikaansche handelskondities "zoenoffers van het goddelijk Bloed van Jezus" aan:

"Leest met aandacht de drie volgende Missstichtingen en neemt het vast besluit u tot

één dezer stichtingen te bepalen.

1. Zij die ons *vijf gulden* geven, hebben *ten eeuwigen dage* deel aan *éene* H. Mis die den eersten Vrijdag van iedere maand wordt opgedragen.

2. Zij die *10 gulden* geven, hebben deel aan *éene* H. Mis, die wekelijks (Donderdags) tot October 1914 wordt gelezen.

3. Zij die *60 gulden* geven, hebben ten eeuwigen dage deel aan *vier* H. Missen, die *wekelijks* en wel op Maandag, Woensdag, Vrijdag en Zaterdag worden opgedragen.

N.B. De betaling kan geschieden in termijnen, dat wil zeggen: men melde ons *duidelijk* welke stichting men bedoelt en zende dan *iedere maand* of om de *twee* of *drie* maanden een *gedeelte* van het geld, tot de *geheele* som gestort is".

(Uit een circulaire van "de Priesters van het H. Hart van Jezus te Alkmaar, 1911.)

De Roomsche priester Van Dorp is derhalve geheel bezijden de waarheid wanneer hij zegt dat de vrijdenkers verplicht zijn zó – nl. alle zotheden die deze priester gelieft te debiteeren – te denken (pag. 12). Nu debiteert deze Roomsche priester wel met zekeren naïven pathos, dat een vrijdenker het met alle vrijdenkers tegelijk aan den stok zou krijgen, wanneer hij bijv. het hart zou hebben te denken dat de katholieke kerk een door Christus, als den Zoon Gods, gestichte kerk is, dus een ware kerk. De anders wel schrandere en geslepen Roomsche priester stelt zich wel onnoozel aan, om voor te stellen dat een vrijdenker met zulken onzin bij andere vrijdenkers zou komen aandragen. En wanneer een vrijdenker onverhoopt mocht bezocht worden door eene dusdanige afdwaling zijner gezonde zinnen, dan zou elk vrijdenker volstaan met hem het noodige studiemateriaal te verschaffen, zooals het bovengenoemde werk van den katholieken hoogleraar Dr. Schnitzer. Vrij veld van onderzoek zouden wij hem laten, zonder er ook maar een oogenblik aan te denken zijn terrein van onderzoek af te bakenen door een *Index librorum prohibitorum* (lijst van verboden boeken 5). Dat is goed voor de Roomsche godsdienstleer die den toets van het vrije onderzoek niet kan doorstaan, doch den vrijdenker is het vrije onderzoek en welke zijne

denkuitkomsten ook mogen zijn, ze zullen steeds door de andere vrijdenkers geëerbiedigd worden, ongeacht het recht van kritiek. Doch geen vrijdenker vreest door het wetenschappelijk onderzoek en het logisch denken terecht te komen in de idiotismen der Roomsche kerkleer. En nog nimmer is een andersdenkend vrijdenker met een pak ransel uit de vereeniging (hetzij de Dageraad, hetzij een andere Vrijdenkersvereening) gejaagd (pag. 12). Bij gebrek aan redelijke bewijzen om de vrijdenkers zwart te maken, draaft deze Roomsche priester door als een dolle en slaat door als een blinde vink, schaamt zich niet de brutaalste leugens te debiteeren, in het zekere weten dat de domme "schapen uit den eenig waren schaapstal" het wel voor waarheid zullen nablèren. Geen vrijdenker denkt er aan eenen anderen vrijdenker om zijne afwijkende ideeën een pak ransel te geven; alleen Rome gebruikt zulke middelen en erger, schaamt zich zelfs niet zijn toevlucht te nemen tot de schanddaden der Inkwisitie. 6)

Geen vrijdenker speelt dirigent (pag. 12) over zijne medevrijdenkers; dit laat hij over aan den Paus van Rome, die lustig den maatstok van den kerkelijken ban rondzweept als er een Roomsche "valsche durft zingen", dat wil zeggen, niet wil zingen volgens de noten van den Syllabus 7). Wij overladden geen andersdenkenden met hoon en spot – tenzij hoon en spot de nog eenig overblijvende wegen zijn om bijv. den Roomsche te genezen van zijn bijgeloof in de kracht van den St. Pieterspenning, waardoor men voor 15 ct. kan afkopen de verdiensten, die een ander met 40 dagen streng vasten voor den hemel behaalt. Hoon en spot zouden we – en terecht – mogen overhebben voor den Roomschen priester, die onmachtig in overtuigende argumenten, zijn toevlucht neemt tot drogredenen, verdachtmakingen en laster en dan nog in ijdele eigenwaan minstens respect vraagt voor zijn *kop* (pag. 12). Heusch, Roomsche priester Van Dorp, *achterlijke domkop* is geen scheldnaam voor u; integendeel, voor u is het een eernaam!

De Roomsche priester Van Dorp noemt het een dom verwijt, wanneer men zegt dat de katholieken – Roomschen – onmogelijk de "ware wetenschap" kunnen beoefenen en dat ze onmogelijk vrij kunnen denken, wijl – *omdat en terwijl* – ze aan zeer veel leerstellingen gebonden zijn (pag. 12). Wel, juist omdat de Roomschen *gebonden* zijn, kunnen ze niet vrij zijn in hun den-

ken en kunnen ze niet de ware, dat is de vrije wetenschap beoefenen. Omdat ze gebonden zijn door Index, en Syllabus en Anti-modernisteneed 8), is voor hen de weg van de wetenschap en het vrije denken en het daarop gebaseerd eigen oordeel afgesloten en staat alleen de keus hun vrij, of door dik en dun gelooven of huichelen. Zich tevreden stellen met eene pasklaar gemaakte wetenschap – door de Roomsche priesters en niet zonder oogmerk! – dat heet dan "de ware wetenschap", die dan inderdaad berust op *voor hem* redelijke overtuigende gronden (pag. 13), waarbij het niet de vraag is of het bewijsgronden zijn voor den vrijdenker, maar of het *voor den katholiek* bewijzen zijn (pag. 13). Nu moge de katholiek op *voor hem afdoende* gronden aannemen het leerstuk, dat door de hocus-pocus-woorden en –gebaren van een priester een ouwel-tje verandert, waarachtig en wezenlijk verandert in het lichaam van Jezus Christus en met denzelfden poespas een pint wijn in het bloed van Jezus Christus – nota bene het lichaam en bloed van een god! –; een vrijdenker vraagt andere gronden. En nu een van de twee: of de Roomsche leerstukken vallen eensdeels onder de erkende wetenschappelijke feiten en anderdeels onder de algemeen geldende denkwetten of ze doen dat niet. In het laatste geval kunnen de Roomschen toch allerminst vergen dat hunne leerstellingen als onaanvechtbare waarheden – op wetenschappelijke gronden en langs logischen weg – worden aangenomen door de vrije denkers; integendeel het is juist plicht der vrijdenkers deze Roomsche Waarheden af te wijzen, eerstens omdat ze als feiten geheel in strijd zijn met de bekende natuurfeiten en tweedens omdat hunne bewijsredenen geheel afwijken van de als algemeen geldende denkwetten en of spekulatieve stellingen of drogredenen zijn. Wij vrijdenkers vragen alleen feitelijke bewijzen en bewijzende feiten en nauwsluitende redebewijzen. En gevoelen daarbij geheel niet op ons den bewijslast, positieve bewijzen te geven van het niet-bestaan van monsterachtigheden, die het eerste het beste gekkenbrein kan fantaseëren, als het bestaan van god en goden, heiligen en duivels; spoken en heksen, weerwolven en meerminnen. Tegenover de stelling van den Roomschen priester Van Dorp: Iets *ontkennen* is nog heel iets anders, dan met afdoende redenen bewijzen (pag. 13), zeggen wij, vrijdenkers: Juist iets *beweren* is nog geheel iets anders dan met afdoende redenen bewijzen. Gij Roomschen, in, het algemeen en gij, Roomsche priesters in het bijzonder, hebt met afdoende redenen te bewijzen, het wezenlijk en waarachtig feitelijk bestaan uwer denkgedochten, onaanvechtbaar,

te bewijzen en kunt nimmer volstaan met een onwezenlijken tegeneisch: We willen nu eenmaal aan de onzinnigste dingen gelooven – quia absurdum... juist omdat ze onzinnig zijn! — bewijzen jullie nu maar eens het niet-bestaan dier onzinnige dingen. Vóór dien tijd hebt gij geen recht ons te verwijten, dat wij "den grootsten onzin als zoete koek slikken" (pag. 8). Begrepen!

Ten slotte nog eene vraag aan den Roomschen priester van Dorp. Waarom hebt ge een lang betoog geleverd tegen de Vrije Gedachte, wanneer ge u neerlegt bij de geruststellende woorden van den geestigen Chesterton: dat we nu reeds den ouderdom en de ontbinding der vrije gedachte zien (pag. 14) en bij de hooge en krachtige woorden van Belloc toch niet bevreesd te zijn voor het toenemen van krachten, die reeds tot ontbinding overgaan? (ibid).

Is dat de glimlach van den kiespijnboer? Wanneer ge gelooft aan den nabijgen ondergang der vrije gedachte, waarom dan uwen heftigen aanval met de wapens van laster en leugen? Waarom dan in bijna alle Roomsche bladen zielsroerende artikelen over "Geloofsverval" – heel wat anders dan "verval der Vrije Gedachte!" – Waarom dan een roerende jammerklacht in de Roomsche "GelderscheKoerier" over "Bedenkelijke teekenen"? Waarom dan den angstkreet van de Roomsche "de Tijd", die wanneer ze dit onloochenbare feit ziet, dat tot geen kerkgenootschap behoorde, volgens de volkstelling van

1869 5.161 (tot "geen" en tot "een ander" kerkgenootschap behoorend),
1879 12.253
1889 66.085
1899 115.179
1909 290.960 personen, het uitschreit:

"Schrikbarend moet de vermeerdering genoemd worden van het getal personen, die opgeven "tot geen kerkgenootschap te behoren" of, hetgeen wel op hetzelfde zal neerkomen: geheel zonder godsdienst te zijn. In tien jaar tijds steeg het getal der zoodanigen van ruim 115.000 tot bijna 291.000. Blijft dit zoo doorgaan – en er zijn, helaas, *geen teekenen*, die erop wijzen, dat aan het voortwoekeren van het ongelooft, bepaaldelijk onder de talrijkste maatschappelijke klassen, welhaast paal en perk zal zijn gesteld – dan zal er een tijd komen, waarin het Nederlandsche volk kan gezegd worden, voor een zeer groot gedeelte uit volstrekt ongeloovigen en godsdienstloozen te bestaan. (De Katholieken en de resultaten der jongste volkstelling – Blad 7 Augustus 1911).

Waarom dan moet de Fransche abbé Hays toegeven in zijn bestrijding van het werk van den ex-priester Mac Cabe^[12]: Het verval der kerk van Rome – (heel

wat anders dan "verval der Vrije Gedachte") – dat de aanwas der van Rome afgescheide christenen de toename der katholieken overtroff?

In 1800 overtroffen de katholieken in aantal de protestanten en schismatieken te zamen. Tegenover 100 miljoen katholieken stonden slechts 40 miljoen protestanten en 32 miljoen vereenigde schismatieken. Thans zijn er 215 andersdenkenden tegen 185 miljoen katholieken in Europa. (Gaat 't Catholicisme voor- of achteruit? – N. Venl. Ct. van 10 November 1912).

Wat is het jongste vastenmandement der Roomsche bisschoppen met hun strijdkreet tegen "de papieren pest", de niet-Roomsche pers (Zondagsblad voor het Katholieke Huisgezin) –, wat is de hetze tegen de "noodlottige inrichtingen", de openbare leeszalen en bibliotheken (N. Venl. Ct. 22 October 1912) anders dan eene onloochenbare bekanning, dat de Vrije Gedachte thans, in hare jaren van "ouderdom en naderende ontbinding" nog eene geweldige kracht is. Eene kracht, die de waardigheid van eeuwen draagt, eene kracht, die de Roomsche kerk vruchteloos getracht heeft te smoren in het bloedbad der Inkwisitie, eene kracht, die de Roomsche kerk vruchteloos getracht heeft te breidelen door Index en Anti-modernisteneed, eene kracht die ook gij, Roomsche priester van Dorp, niet zult kunnen nekken met uwe wapens van vuigen laster en logen.

En thans, waarde lezers, die dit geschrift "tot aanval en verweer" hebt doorgebladerd, hebt gij al eens gedacht over god en godsdienst, werkelijk gedacht, ernstig, rustig en planmatig? God en godsdienst een oogenblik durven stellen als vraag, als een ernstige vraag, waarop gij u een eerlijk antwoord wilt geven, wanneer het moet, ontkennend? Hebt gij, die wellicht zooveel tijd besteedt aan vragen van minder belang, wel den noodigen tijd gegeven aan deze vragen, de eersten, omdat ze, door eene kunstige opvoeding en opleiding de ondergrond zijn geworden van heel uw menscheijk doen en laten, uw handel en wandel? Durft gij *denken* of hebt gij reeds uwen geest gedresseerd tot *gelooven*, zooals gij uw hondje hebt gedresseerd tot opzitten en pootjes geven? Durft gij *denkend mensch zijn*, of bidt gij god gevrijwaard te blijven van de "verzoeking" en de "zonde" varn denken, d.i. niet meer vastelijk gelooven aan kerkelijk-godsdienstige leerstellingen?

Durft gij *denken*, – *vrij denken* – welaan dan, open oog en open brein! Daar ligt een wereld voor u en een grootsch natuurgebeuren als materiaal voor uwen denkbaarheid. Opzijgezet dan alle vooroordeelen van oude dogmen en

leerstellingen van kerken en bijbels. Waar het denken begint, sterft het geloof in dominé, pastoor en rabbi en begint de zekerheid in ons zelf. En wat de uitkomst van dit vrije denken, los van geloofsdwang en priestergezag, ook zijn moge, voor ons tot rust gekomen brein zal het zijn de hoogste waarheid. En deze waarheid zal ons vrijmaken.

HENRIK SCHUTJES, vrijdenker.

Amsterdam, Nov. 1912

5) Index. — Lijst van boeken, welke door de Roomsche kerk vanwege de daarin voorkomende "ketter-sche" stellingen verboden zijn voor de leeken en door de priesters zelf niet dan bij toestemming van hooger kerkgezag mogen gelezen worden.

6) Inkwisitie. — Geloofsgericht der Roomsche kerk over ketters en Ongeloovigen. Eerst in 1215 aan het Bisschoppelijk ambt verbonden, bracht Paus Gregorius IX in 1232 en 1233 de inkwisitie geheel in handen der Dominicaner monniken, zoodat de inkwisitie volledig onder rechtstreeks beleid van den Paus kwam. De door de Dominicaner inkwisiteurs van ketterijen beschuldigden werden ter volvoering der doodstraf — meestentijds brandstapel — overgeleverd aan het wereldlijk gerecht, dat het priesterlijk vonnis niet mocht te niet doen of wijzigen, doch op grond van de door den staat erkende geestelijke besluiten der pauselijke inkwisitie alleen het doodvonnis moest ten uitvoer brengen.

De Hervorming maakte een einde aan deze Roomsche barbaarschheden.

7) Syllabus. Lijst van door den Paus Pius IX als ketttersch veroordeelde leerstellingen, gevoegd bij de pauselijke encyclick "Quanta Cura" van 8 December 1864.

8) Anti-modernisten-eed — Eed, in 1910 gevorderd door den Paus van alle Roomsche hoogleeraren e.d., inhoudend dat ze nimmer leerstellingen zouden verkondigen, die in strijd zijn met de leer der Roomsche kerk

[12] Joseph Martin McCabe (1867 – 1955) was een Engelse schrijver en spreker over het vrijdenken die eerder Rooms-Katholiek priester was geweest.

Terzijde Slavernij Sicco Polders

Het Adviescollege dialooggroep slavernijverleden is in het leven geroepen "voor verbinding en een bredere erkenning van het verleden". Het lijkt me een daad vol van goede bedoelingen die geen zoden aan de dijk zetten. Want stel dat Nederland zijn excuses aanbiedt en erkent dat het landen heeft leeggeroofd, volkeren structureel heeft vernederd en misbruikt, en onder meer rijk en machtig werd over de rug van slaven. En stel dat we dat ook structureel leren aan de nieuwe generaties. We hebben dan een completer beeld van de geschiedenis en een deel van de bevolking heeft dan de erkenning waar het om vraagt. Maar het verandert niets aan de omstandigheden van de meer dan veertig miljoen mensen die nu wereldwijd gedwongen arbeid verrichten, zonder zeggenschap over waar, hoe en met wie ze leven.

De suikerrietarbeiders in Brazilië, de kinderen in de textielindustrie van India en Pakistan, de seks-slaven in Azië en Afrika en de

kindsoldaten in Afrika hebben niets aan onze schuldbekentenis. En de talloze vrouwen en kinderen die worden geëxploiteerd in Europa, evenmin. Veel van deze moderne slaven spelen een essentiële rol in het productieproces van bijvoorbeeld onze chocolade, onze kleding, en het materiaal voor onze smartphones. Om te beginnen zou de overheid zich erin kunnen verdiepen welke bedrijven gebruikmaken van slavernij, zoals Mars Inc. en Primark, en regels moeten opleggen waarmee wordt voorkomen dat deze bedrijven hun 'vuile' producten kunnen afzetten. En de consument zou zijn koopgedrag kunnen aanpassen maar doet het nauwelijks. Omdat het leven zonder smartphone lastig is en omdat het ons daadwerkelijk niet veel interesseert wie er nu lijdt voor onze luxe. De prijs die door velen wordt betaald voor sommige absurd laaggeprijsde, vaak onnodige artikelen, is hoog. Maar zolang die niet door ons wordt betaald, vinden we het prima. We maken ons drukker om het gedrag van onze voorouders en om institutioneel racisme dan om de ellendige omstandigheden waaronder miljoenen mensen leven die onze levensstijl mogelijk maken. Nederlandse voetbalinternationalen maken zich kwaad om verkeerde grappen van voetbalanalisten terwijl ze juist kritisch zouden moeten zijn over hun eigen consumentisme of over de arbeidsomstandigheden in Qatar. Het WK voetbal 2022 is mede mogelijk gemaakt over de rug van duizenden arbeiders die de stadions bouwden onder zulke erbarmelijke omstandigheden dat er inmiddels al honderden zijn bezweken.

Het is gemakkelijker de ander immoreel gedrag te verwijten dan je eigen gedrag kritisch te beschouwen, daaruit conclusies te trekken en ernaar te handelen. Zeker als het je portemonnee raakt. Maar laten we het eens proberen. Een praatgroep beginnen over het verleden is gratis als we niets ondernemen tegen de misstanden in het heden.

DE AUTEURS VAN DIT NUMMER

Floris van den Berg (Naarden 1973) is milieufilosof aan de Universiteit Utrecht, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis. Van hem verschenen diverse boeken, zoals *Hoe komen we van religie af*, *Beter weten - filosofie van het ecohumanisme* en *De vrolijke feminist*.

Jaap van Dijk (Oostzaan 1950) is gepensioneerd fijnmechanicus, ex-voorganger pinkstergemeente, voorheen uitgever Vlaamse christelijke bladen. Nu medewerker Westfriese Bibliotheken, vrijdenker, opmaker layout De Vrijdenker en secretaris van De Vrije Gedachte.

P. van Dorp - priester in de Posthoornkerk te Amsterdam (omstreeks 1912).

René van Elst (Amsterdam 1950) is gepensioneerd Human Resources-medewerker, studeerde sociologie en (deels) rechten, was hoofd- en eindredacteur en opmaker van De Vrijdenker (2014-2018), thans eindredacteur; donateur van Skepsis.

Maarten Gorter (Amstelveen 1994) is redacteur van de Vrijdenker, studeert Staatsrecht en is autodidactisch student op het gebied van geschiedenis en politiek, is actief in de Vereniging Historisch Amstelveen en ondersteunt activiteiten voor ouderen met dementie.

Gérard Grubben (Maasbree, 81 jr.), was boerenzoon, studeerde (hoewel zijn vader hem liever priester had zien worden) in Wageningen en reisde als tropisch landbouwdeskundige de hele wereld over. Schreef zijn mémoires *Sjraar oet Bree. Uit het leven van een groentefanaat*.

Anton van Hooff (Den Haag 1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte. Zijn nieuwste boek heet *Klassieke liefde, Eros en seks naar Ovidius*.

J. van Loo (Amsterdam), uitgever van het blad De Dageraad oktober 1920.

Hemant Mehta (Chicago, 1983) is een Amerikaanse leraar, schrijver, blogger en atheïstische activist. Hij studeerde wiskunde en biologie. Beheert het blog Friendly Atheist, spreekt regelmatig bij atheïstische evenementen; is bestuurslid geweest van organisaties als de Secular Student Alliance en de Foundation Beyond Belief.

Anton Mullink (Vorden 1938) was ooit franciscaan, missionaris en kapelaan. Wil nu uitdragen hoe weids het perspectief is van het seculiere denken. Is o.a. werkzaam geweest in de verslavingszorg.

Sicco Polders (1966) is filosoof en (sinds 2018) redacteur, thans ook hoofdredacteur, van De Vrijdenker. Hij geeft colleges, onder meer voor de Universiteit van Amsterdam, op het gebied van ethiek en wetenschapsfilosofie. Hij is een bewonderaar van Montaigne, Kant, Schopenhauer en Nietzsche. In juni 2018 is zijn essaybundel *Met Montaigne in het achterhoofd* verschenen.

Henrik Schutjes was redacteur van het weekblad "De Dageraad" en heeft o.a. vertalingen verzorgd van werken van Nietzsche (omstreeks 1912).

Thomas Spickmann (1973) is constructeur en redacteur van De Vrijdenker.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Uw bijdragen aan dit blad worden zeer gewaardeerd. Wij verzoeken u om bij het aanleveren met de volgende informatie en aanwijzingen rekening te houden.

- Bijdragen aan het blad worden – in verzorgd, leesbaar Nederlands – in digitale vorm aangeboden aan de hoofdredacteur op het email-adres van de Redactie.
- Als auteur bent u zelf verantwoordelijk voor de inhoud van uw werk. Buiten die verantwoordelijkheid vallen door de Redactie in het werk aangebrachte correcties.
- De Redactie noch de vereniging De Vrije Gedachte (DVG) is aansprakelijk voor plagiaat, auteursrechtenschending etc., gepleegd door auteurs.
- Het copyright op een geplaatste bijdrage blijft berusten bij de auteur; DVG is echter gerechtigd de bijdrage geheel of gedeeltelijk opnieuw te plaatsen, hetzij in het blad hetzij in een bloemlezing in boekvorm hetzij op de website of Facebookpagina.
- U verstrekt over/van uzelf enige personalia en een portretfoto die bij het werk kunnen worden afgedrukt als het om een publicatie van enige omvang gaat.
- In overleg met de Redactie kan een bijdrage desgewenst onder pseudoniem worden gepubliceerd; anonieme bijdragen worden echter niet geaccepteerd. De auteur moet voor de hoofdredacteur bereikbaar zijn.

- Wij gaan ervan uit dat een artikel niet veel langer is dan 3000 woorden en een boekbespreking die niet diep op thema's uit het boek ingaat niet veel langer dan 1500 woorden.
- Veronderstel niet te veel voorkennis bij de lezers; vermijd technische/geleerde termen of leg ze uit.
- A.u.b. niet te veel noten; alleen eindnoten.
- Vertaal niet-Nederlandstalige teksten/citaten.
- Zorg voor een sprekende titel, die te maken heeft met het onderwerp, en voor bijpassende sub-onderwerpen met tussenkopjes.
- Een mini-samenvatting, waarin ook de belangrijkste trefwoorden voorkomen, wordt op prijs gesteld.
- Noem het hoofdonderwerp in het begin en schrijf de rest ter ondersteuning van dit onderwerp, zodat de lezer de argumentatie / illustratie en de weg naar de eventuele conclusie kan volgen.
- Spring niet via vrije associaties van de hak op de tak en haal geen dingen erbij die niet met het hoofdonderwerp te maken hebben, waardoor de lezer de weg kan kwijtraken.
- Vindt u dat een uitweiding belangrijk is ter illustratie van het hoofdthema, leg dan uit hoe.
- Lees uw stuk zelf goed na; controleer de zinsbouw en spelling, in het bijzonder van de genoemde namen. Onze dank voor uw medewerking!

De Redactie

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel: het bevorderen van het vrijdenken. Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een plaatselijke of regionale kring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijegedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – ontmaskeren van religie, pseudo-wetenschap en andere waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden